

URBANISTIČKI ZAVOD

KNJIGA BR. 3

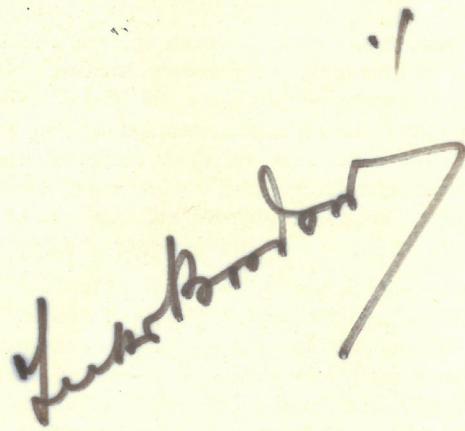

NIKOLA DOBROVIĆ

DUBROVACKI DVORCI

URBANISTIČKI ZAVOD

KNJIGA BR. 3

NIKOLA DOBROVIĆ

DUBROVAČKI DVORCI

Na izmaku hiljadugodišnjice naše ere Dubrovnik postoji već kao grad, postoji već kao republika.

Već ovoliko koliko je sačuvan, stari Dubrovnik pretstavlja pravu retkost. I u ostalim gradovima u Dalmaciji ima starih građevina, možda čak i lepših, ali nema takve celine kao što je Dubrovnik. On je sav od jednog sliva; jedan smisao i duh provejava čitavim gradom od Straduna do kraja onih ulica što se visoko uz skalu penju. Grad dakle, kao i njegova istorija izgrađivan je planski, smišljeno i sav je jedna jedinstvena celina. — To su otprilike reči Jovana Cvijića o Dubrovniku.

Istorijska Dubrovačka republika je manje više poznata svakom prosečnom čitaocu. U ovom prikazu, koji je odlomak iz većeg dela o Dubrovniku, pisac se osvrnuo na dubrovačke dvorce i vrtove. Tih dvoraca je nekada bilo na sijaset. Pred sam rat bilo ih je još nekoliko desetaka dosta dobro očuvanih. Ubrajali su se u znamenitosti Dubrovnika i bili su privlačna tačka za domaće i strane turiste.

U ratu su neki od tih dvoraca teško stradali od bombardovanja, a većina od okupatora.

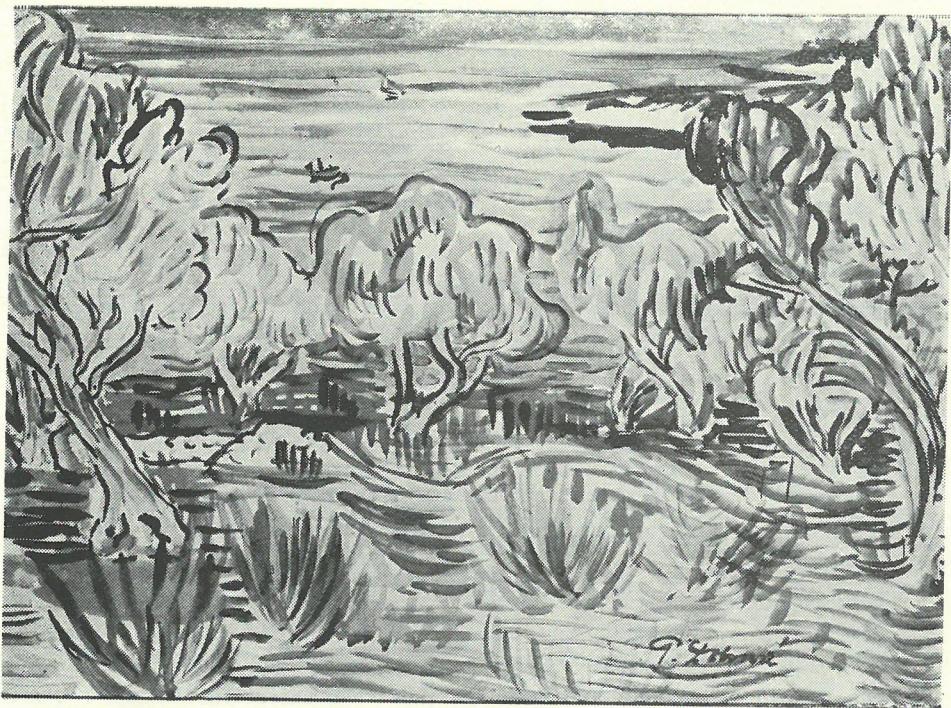
Svrha je ove knjige da upozori na ove drevne kulturne spomenike dubrovačke prošlosti, da probudi istinski interes narodnih vlasti za njih, da se obezbedi i sačuva ono što još nije definitivno propalo. I ta briga o kulturnim spomenicima važan je zadatak obnove i planske izgradnje naših naselja kao i uređenja predela, shodno stvremenim načelima urbanizma. Grad Dubrovnik i njegova okolina po svojoj prirodnoj lepoti i kulturnim spomenicima zaslужuju da se pretvore u nacionalni park, na zadovoljstvo svih jugoslovenskih naroda.

Na tom poslu okupiće se kako narodne vlasti i masovne organizacije tako i celokupno građanstvo Dubrovnika i dubrovačkog kraja uz delotvornu saradnju arhitekta i likovnih umetnika cele Jugoslavije.

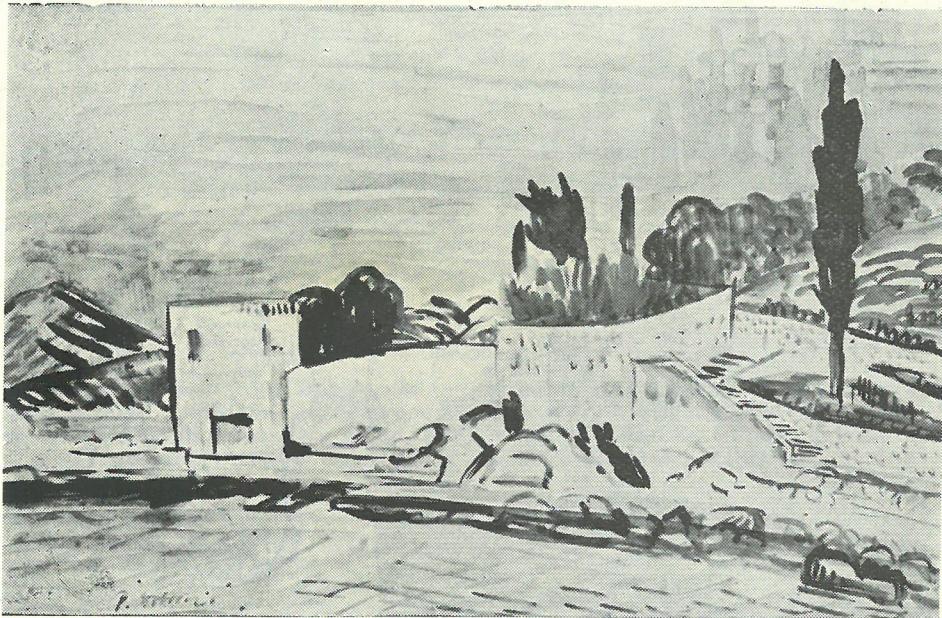
Urbanistički zavod NR Srbije nastaviće rad na izučavanju urbanističkih problema Dubrovnika i u narednim izdanjima ispraviti sve one greške koje su se u ovoj knjizi potkrale obzirom na teške prilike u kojima je napisana.

I D E O

U prvom delu knjige prikazano je nekoliko avionskih snimaka Dubrovnika i njegove okoline, teritorija Dubrovačke republike i njeno uticajno zaleđe u jugoslovenskim zemljama, koji čitaocu olakšavaju shvatanje materijala iznetog u drugom i trećem delu knjige o dubrovačkim dvorcima.

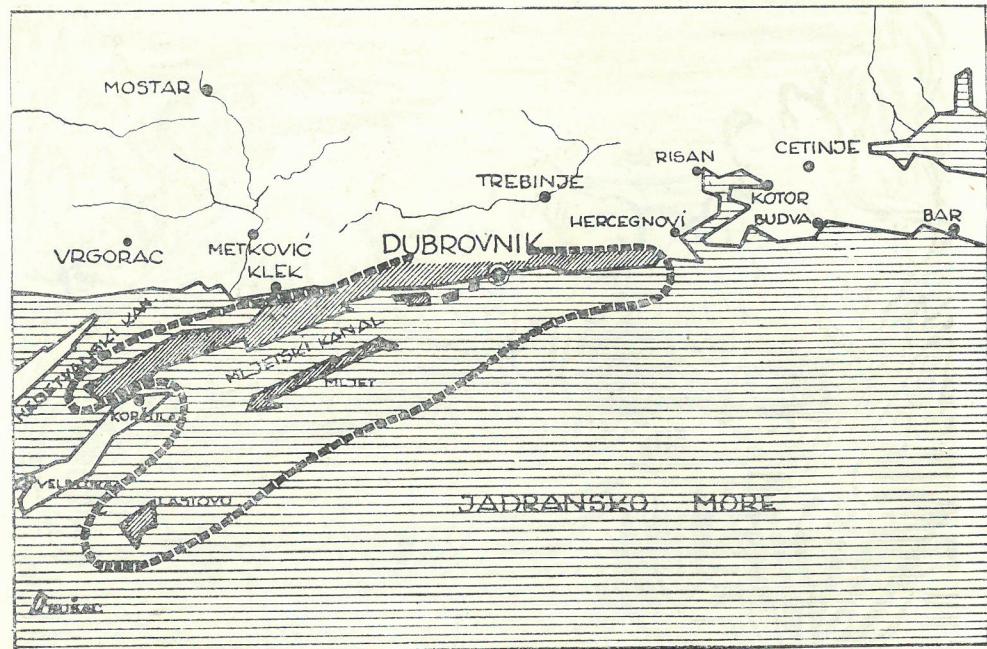

1 Pejsaž u Mlinima kraj Dubrovnika — Akvarel Petra Dobrovića

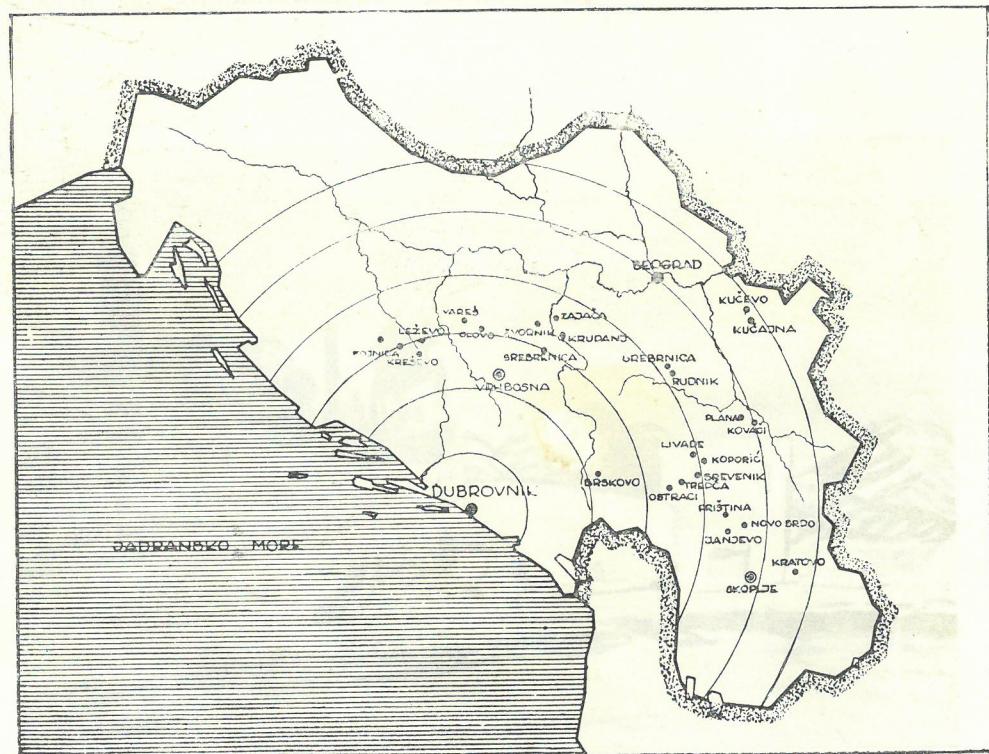
2

Ruševina starinskog dvorca »Karlovo« u Mlinima — Akvarel Petra Dobrovića

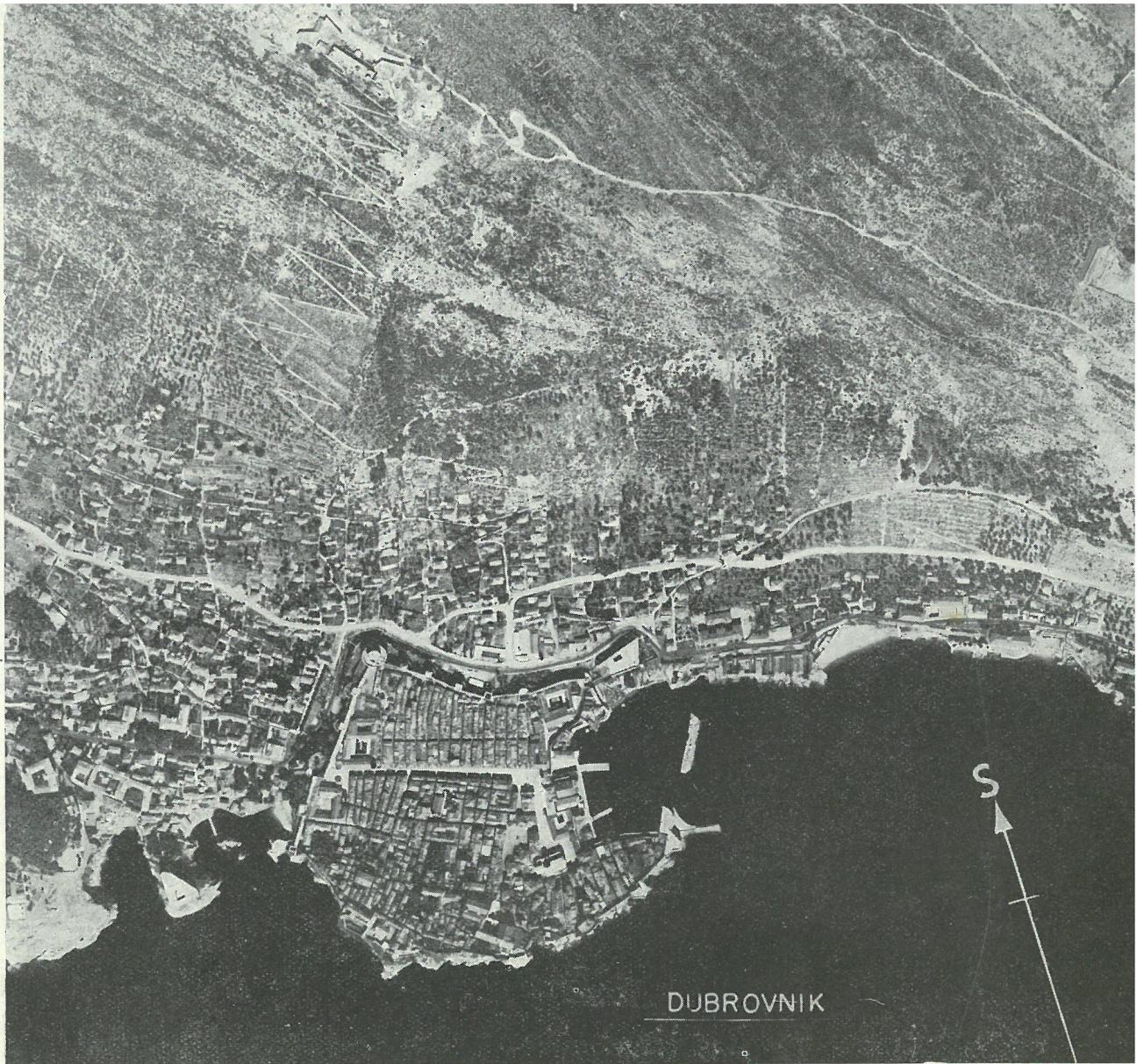
3

Teritorija i teritorijalne vode Dubrovačke republike u susedstvu Mletaka i Osmanlijskog carstva

4

Kolonije Dubrovačke republike u rudarskim krajevima srednjevekovne srpske i bosanske države u odnosu na današnju Jugoslaviju

5

Avionski snimak današnjeg Dubrovnika. — Jasno se razabire tvrđavni sistem grada i ulica sa Stradunom i trgom Kralja Tomislava kao glavnom okosnicom cele dispozicije. — Plan odaje karakter planski izgrađenog naselja. Izvan bedema su gusto izgrađena predgrada Pila i Ploča, koja su nekada sačinjavala neprekidni pojas dvoraca i vrtova dubrovačke vlastele i pomorskih kapetana.

DUBROVACKA (OMBLA)

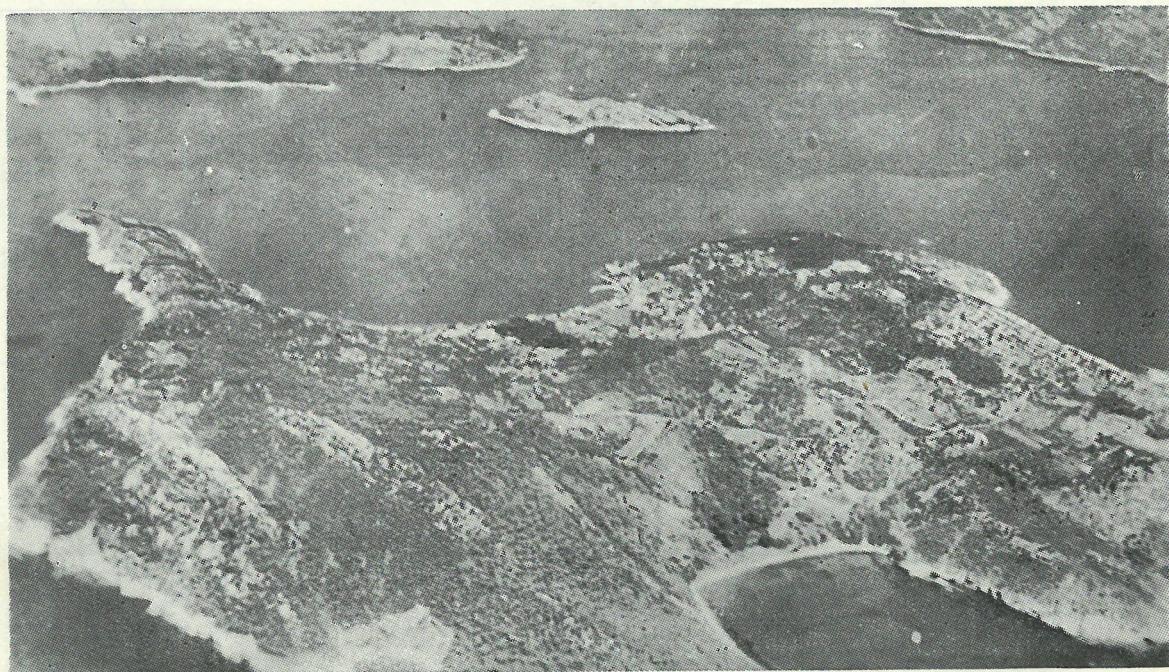

Avionski snimak Rijeke dubrovačke i gruškog zaliva gde se nalazio najveći broj dvoraca - letnjikovaca dubrovačke vlastele. — Predeli izvanredne lepote i pogodnosti za letovanje.

6

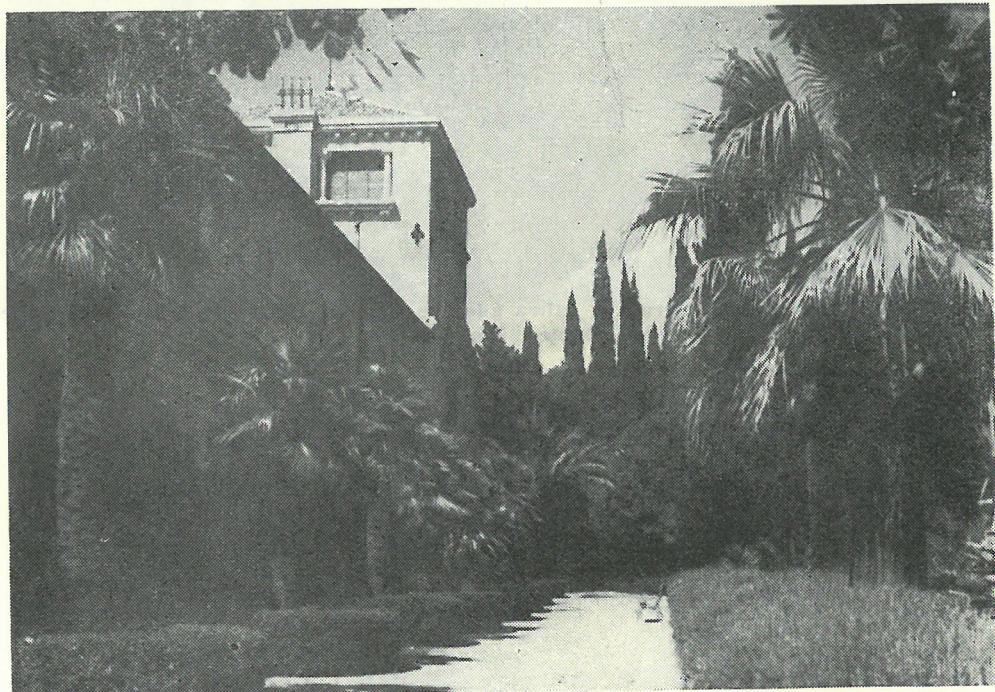
Avionski snimak Rijeke dubrovačke i gruškog zaliva gde se nalazio najveći broj dvoraca - letnjikovaca dubrovačke vlastele. — Predeli izvanredne lepote i pogodnosti za letovanje.

Avionski snimak Rijeke dubrovačke i gruškog zaliva gde se nalazio najveći broj dvoraca - letnjikovaca dubrovačke vlastele. — Predeli izvanredne lepote i pogodnosti za letovanje.

7

Avionski snimak ostrva Lopuda sa zalivom Šunja u prednjem prostoru i varošicom na suprotnoj strani. Ostrvo je imalo bezbroj letnjikovaca, čiji su vidni ostaci očuvani do danas. U pozadini se razaznaje ostrvo Ruda i zaliv Sudurad na Šipanu sa utvrđenim dvorcem de Stefanis Skočibuha.

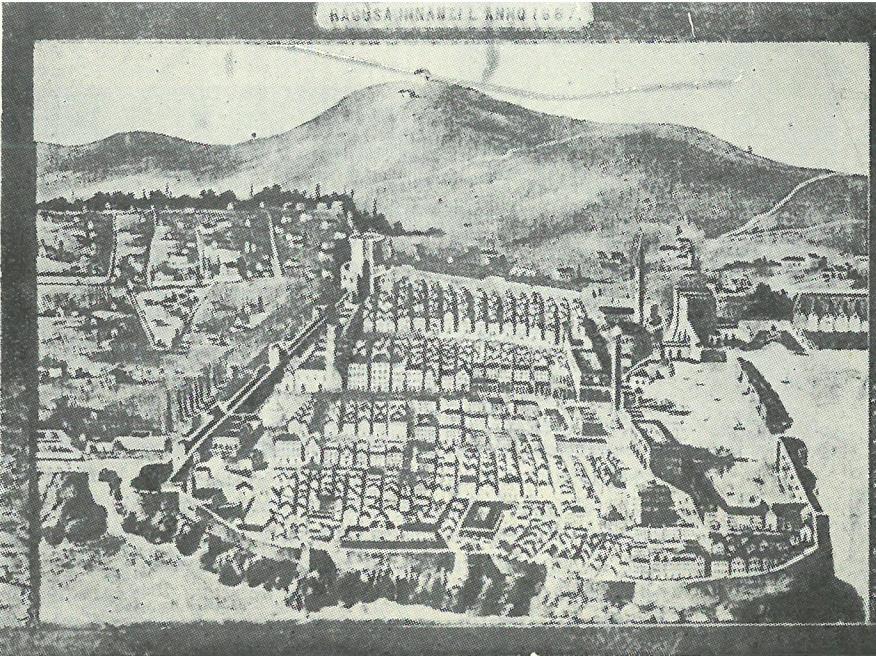
8

Park bujne južne vegetacije na ostrvu Lokrumu, koja jasno dokazuje šta se na jugu može postići postojanim radom čak i u krševitom terenu.

II D E O

Drugi deo knjige pruža kulturno-istoriski prikaz razvitka dubrovačkih dvoraca i vrtova sa gledišta urbanizma. Uz tekst se nalazi izvestan broj fotografija karakterističnih predela grada i njegove okoline. Sve te slike odišu lepotom mora, planina, južne vegetacije dalekih vidika i dokazuju umešnost drevne vlastele za odabiranje mesta za podizanje dvoraca i letnjikovaca.

Slika Dubrovnika pre velikog zemljotresa, oko 1667 godine. Jasno se razabire položaj i sistem ulica i javnih građevina. Visina zgrada i uske ulice jasno govore o prenaseljenosti grada. Izvan gradskih bedema razaznaju se letnjikovci između I, II i III konala i bujna vegetacija sa mlinovima na III konalu.

9

Dubrovački dvorci

Od druge polovice XVI veka unutra, u već dovršenim fortifikacijama ne menja se značajnije struktura i fizionomija grada. U istoriji ratne veštine ne dešavaju se više epohalni preokreti; postupnom evolucijom vatrenog oružja razvija se polagano i njemu odgovarajuća ratna veština. Nema više takvih novina koje bi izazvale prevrat u odbranbenoj taktici, a, u krajnjim posledicama i u pogledu fortifikacija i spoljne fizionomije grada. Postepeno usavršavanje vatrenog oružja, veći domet i probojnost pušaka i topova istodobno su predmet rasmatranja kako za stručnjake odbranbene, tako i napadačke teorije. Dobro utvrđeni grad Dubrovnik proživljuje kroz narednu epohu dane svog najvećeg urbanog i državnog prosperiteta. Zaognut dvostrukim plaštom: pouzdanim bedemima, koji izazivaju strahopoštovanje, i mudrom neutralnošću, koja se ceni, grad provodi primernu privrednu delatnost. Urbani prosperitet povećava broj stanovništva, ali pod stegom fortifikacionog obruča zgušnjava se naseljenost. Broj stanovništva sa vojnicima i posadnom stražom iznosi u to doba već 15—20.000 žitelja, a to je trostruki broj stanovnika današnjeg grada iza bedema. Prenaseljenost zahteva da se gradi u vis. Izgrađuju se tro-spratnice i četvorospratnice, koje zatim prilikom potresa, koji je 1667 zadesio čitavu teritoriju republike, u većem delu grada stradaju. Kuće su te nakon velike trešnje propisno regulisane po visini i uniformisane spolja po jedinstvenoj urbanističkoj meri, kao na primer Stradun.

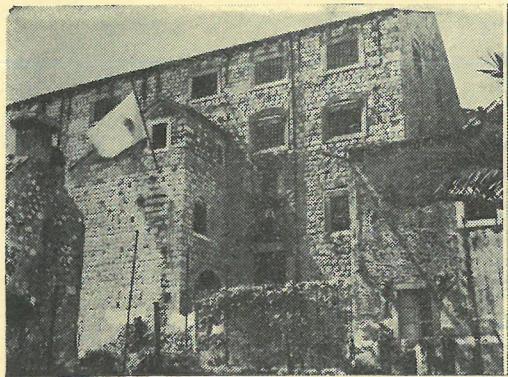
PROMENE U STRUKTURI GRADA

U južnom delu grada izgradnjom zamašnog kompleksa »Rupa«, čuvene po svojim silosima izdubljenim u suvim stenama, u kojima su se čuvale ratne zalihe žita, poremetio se srednjevekovni sistem ulica, koje su prvo bitno bile povučene i stolećima imale pravac sever-jug. Godine 1543 rasturaju se izvesni blokovi stanbenih kuća što takođe povećava prinudno zgušnjavanje stanovništva. Kasmije, 1594 godine, na Prijekom, preko puta dominikanske crkve, a poviše sv. Nikole, razgrađuju se srednjevekovni blokovi kuća, koji su nekada zamjenjivali i gradske zidine od Divone prema brdu u ravnoj crti, i to zbog izgradnje crkve bratovštine od sv. Rozalije. Ovaj gradevni objekt inače zanimljivog unutrašnjeg rešenja s otmenim pročeljem uravnotežene renesanse, međutim, jedva i dolazi do izražaja na malom rastojanju u uskoj ulici. (Pre rata škodište pokućstva). Požar ga uništava 1642 godine, ali se 1659 definitivno obnavlja u svom današnjem izgledu. Kad potres kasnije razori i srednjevekovnu katedralu, crkva sv. Rozalije je zamjenjuje, dok se nije izgradila nova. Usled likvidacije izvesnog broja stanbenih kuća nastaje, što je logično, i u ovom delu gradskog tkiva izvesna promena i zgušnjavanje stanovništva, i onako prenaseljenog grada, u takvoj meri da u gradu najzad vrvi sve kao u košnici. Usled te prenaseljenosti boravak u gradu za vreme letnjih žega postao je jedva podnošljiv. Takve prilike u gradu izazivaju izvesnu načelnu promenu u životu dubrovačke vlastele. Imućni i privilegovani stalež letuje na poljskim dobrima, po uzoru humanističke Renesanse, koja je iz sličnih pobuda stvarala od neposredne i udaljene okoline italijanskih gradova mesta boravka, provoda i plandovanja. Dubrovačka vlastela je već i ranije pohadala svoja imanja koja su raštrkana po čitavom kopnenom i otočnom području Republike.

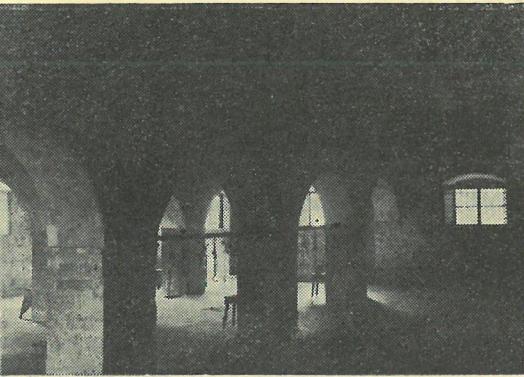
U ono doba negovala se na poljskim dobrima naveliko zemljoradnja, ribarstvo, vinogradarstvo, maslinarstvo i gajenje rogača i ostalog, što je sve nadziravala Republika. Veliki deo dubrovačkog arhipelaga pružao je sliku relativno intenzivnog i solidnog baštovanstva, zasnovanog na napornom radu kmetskog staleža, dobro obuzdanog katoličkim klerom. Neposredna okolina Dubrovnika daje kroz vekove izgled dobro kultivisanih predela, a dobar deo današnjih maslinjaka vuče svoje poreklo iz tih vremena.

Istinski ljubitelj prirode Leon Batist Alberti, čuveni arhitekt XV veka, izražava na ovaj način svoje »vjeruju« i oduševljava se poljskim dobrima i životom pod okriljem prirode:

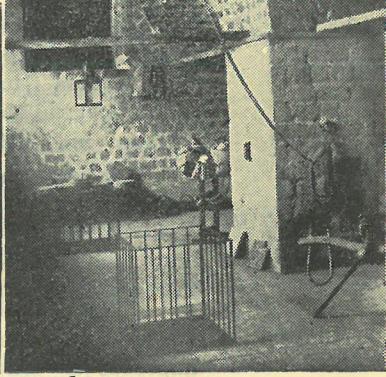
»Dok svaki drugi posed zahteva rad i izlaže čoveka opasnostima, ustručavanjima i kajangu, vila ti pruža veliku i poštovanja vrednu korist. Vila ti ostaje verna i ljupka. Ukoliko je nastanis pravovremeno i s ljubavlju, biće ti ne samo dovoljna, nego će ti i na granu slagati za nagradom. U proleće zelenilo drveća i cvrkutanje ptica obuzima te vedrinom i novim nadama, a u jesen daruje ti onaj tvoj mali napor razne plodove i otklanja od tebe melanoliju za celu godinu. To je sastajalište dobrih i čestitih ljudi, gde se ništa tajnovito ne dešava, a još manje na prevaru, svako vidi sve; tu nisu potrebni suci, pošto su svi miroljubivi i dobri jedni prema drugima. Ovamo hitaj, pa da izbegneš oholost bogatih i nepoštenje zlih. Blagosloven ti je život u vili, prava nepoznata sreća.«

10

11 Zgrada „Rupe“ sa silosima

12

POSTANAK SUBURBANIH I RUSTIKANSKIH VILA U ITALIJI

Važnost zemljoradnje, poljskog gazdovanja i vrtarstva dolazi ponovo do izražaja na tlu Italije za vreme Renesanse kao nov životodavni faktor i nova oblast ekonomsko kulturnih stremljenja humanista. Ustvari, humanizam i dospeva preko trošnih antičkih arhitektonskih ostataka do odlučnog saznanja da su vrtovi, idealizovani isečci prirode i predela postojali od vajkada u uobrazilji kulturnih naroda Starog veka. Klasični Rim, na primer, u okolini Tivolija, Albanskih Planina, Tuskuluma i Napuljskog Golfa razvija do savršenstva tip urbanih, suburbanih i rustikanskih vilaljekovaca i vrtova sa poljskim dobrima. Humanizam ističe ponovo ove tekovine klasičnog Rima, kao predmet biološke i privredne nužnosti i najprisnijih stremljenja čovekova za prirodom. Svojim radovima i napisima Alberti vrši glavni uticaj na saznanje tih činjenica i na čvrsto zbijanje ovih novih potreba u određene životne oblike. U jednom od svojih dela (»Kućanstvo«) smatra, na primer, poljska dobra osnovicom svake porodične ekonomije. Ali time nije još sve obuhvaćeno. Istovremeno sa razvitkom botanike i botaničkih vrtova, kojih u Italiji tokom XV veka ima već nekoliko desetina, kao i oblikovanjem vrtova kao novog pojma, raščišćavaju se osnovni tipovi vila koji u zajednici s vrtom služe prvenstveno za ekonomsku, zatim i ličnu — duševnu i telesnu potrebu čoveka renesanse, a najzad, preko njega samog, i krugu njegovih odabranih prijatelja.

Materijalni uslovi i materijalna sredstva, neophodni za razvoj svakog stvaralaštva, kuju se na tlu dubrovačke republike novčarstvom, putem kopnene i prekomorske trgovine, domaćeg zanatstva, razmene dobara, industrijskih i prekomorskih proizvoda, kao i proizvoda poljskih dobara vlastele. To blagostanje dobija svoju trajnu likovnu inkarnaciju u izgradnji dvoraca-letnjikovaca dubrovačke vlastele. Istovremeno se sa izgradnjom dvoraca-letnjikovaca afirmiše na dubrovačkom tlu i umetnost lepog baštovanstva, koja je u Italiji u to doba već samostalna oblast. U pro-

cesu urbanističkog razvoja Dubrovnika združuje se već sa izgradnjom dvorca i umetnost vrta koja inače u Italiji ima svoju vlastitu genetiku, razvojnu liniju, uslovljenu pre svega materijalnim, a zatim umetničkim, tehničkim i čisto misaonim vrelima života.

OBLIKOVANJE UMETNOSTI LEPOG BAŠTOVANSTVA U ITALIJI

Duh rane Renesanse ustremio se na prirodu da bi prodrio u njene tajne. Na osnovu antičkih izvora, on doista vrši izvesno smelo eksperimentisanje: uvodi u vrtove pretežno botaničke elemente naporedo sa arhitektonskim elementima. Čisto arhitektonski elemenat prodire u oblast vrtnih kompozicija postepeno, stopu po stopu sa oblikovanjem novo shvaćene arhitekture i vajarstva. Od toga časa vrt kao umetnička sinteza vegetacije i novog arhitektonsko-vajarskog poretka postaje uistini predmet razgovora i razmatranja humanističkih krugova, predmet artističkih požuda za vodom, za njenim statičko-dinamičkim osobinama, gledanim uvek kroz prizmu umetnosti. Sve to u žudnji za doživljajima koji pružaju čoveku nove oblike lepote. Zato se zanimaju takođe i za hidraulične sprave. Likovnim sažimanjem tih različitih saznanja dospeva vrt najzad do izvesnog stepena umetničke ujednačenosti, u sklopu arhitekture vila i palata, u smeru njihovog horizontalnog produženja.

Renesansa obdaruje najzad Evropu novim tekovinama — umetnošću vrtarstva (naknada za uništeni »mavarski raj« Španije) — koje su u mnogome doprinele da se priroda u svesti budno ukoreni kao veštački vrt, umesto stvoreni isečak predela, čiju pretstavu čovek nosi od vajkada u svojoj uobraziljiji.

Na pragu zrele Renesanse već se dovršava morfologija svih elemenata, neophodnih za razvitak umetnosti lepog baštovanstva: biljnog carstva, neživog sveta (anorganske materije) i čoveka, tog svesnog likovnog tvorca. Proces sazrevanja se najbolje odražava u napisima Albertija, u kojima on obuhvata najprisnija stremljenja čoveka za uređajima svakodnevnih potreba i domaćinstva uopšte, i to kroz preimüestva koja mu pružaju vrtovi. Od odlučno ustaje protiv tada još pomodnih viteških igara, odričući im pravo za opstanak kao priredbama koje su skupocene i nekorisne. U svom delu o »Kućanstvu« ističe prednost boravka i letovanja u prirodi kojim se oduševljava i naziva ga — obraćajući se prosvaćenim krugovima — »dragocenom baštinom Rimljana«. Poljski posed, po njegovom uverenju, ispunjava glavne materijalne uslove za život: pruža žito, vino, ulje, pašnjake, šume. To su opšta nemirnovna dobra, koja se inače skupo plaćaju, a kad se neposredno imaju, ne mora se ići na tržiste da se nabave. Čisti smisao njegovog umovanja odražava se lepo u rečenicama; »Oko Florentine leže mnogobrojne vile na kristalno čistom zraku, u predelu punom vedrine i divnih vidika. Tu vrlo malo ima magluštine i nikakvog razornog vetra; sve je dobro, pa čak i ona čista i zdrava voda. Od mnogih zdanja, neka se mogu smatrati pravim kneževskim palatama, a druga opet skupocenim gizdavim dvorcima.«

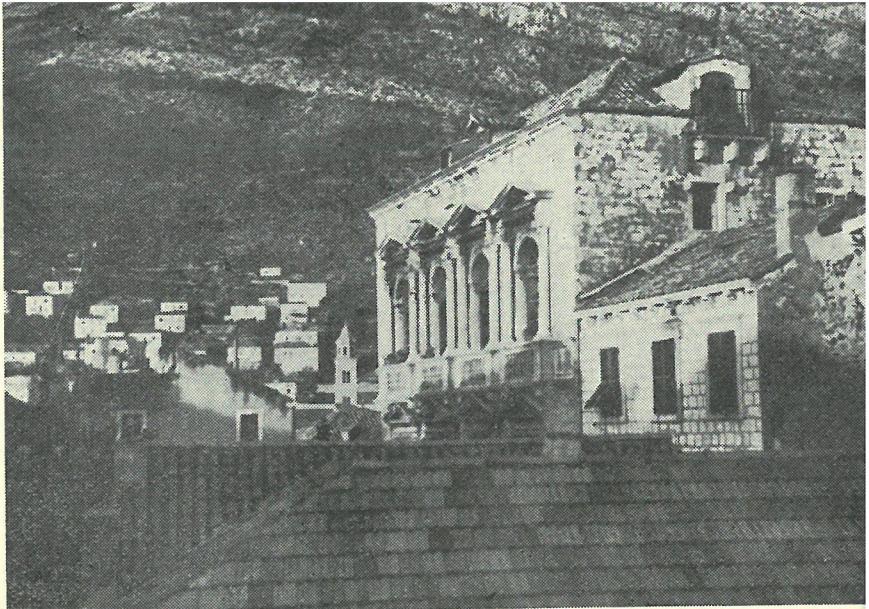
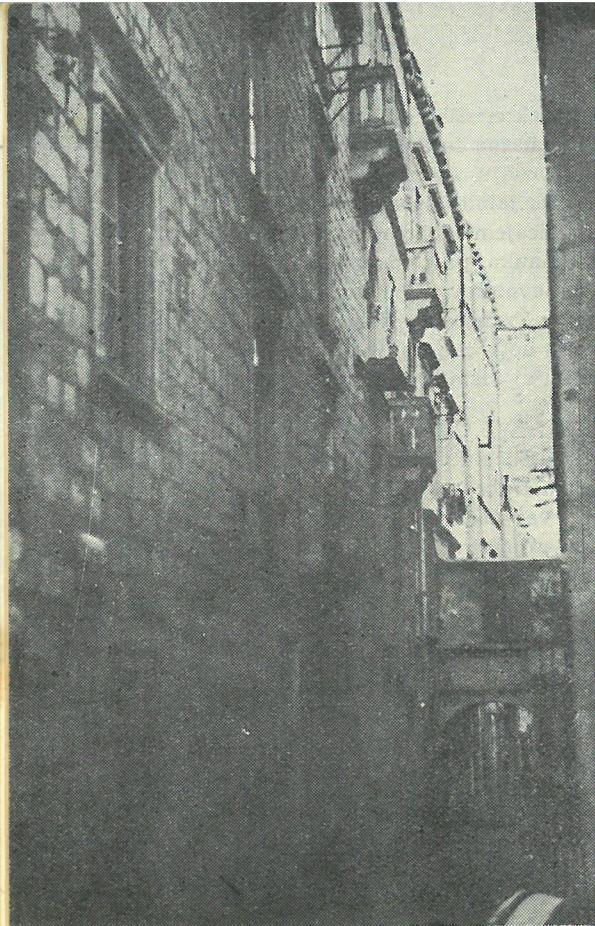
Arhitekturno pojimanje vrtova je i na tlu Italije završna faza jedne trajne likovne procedure, koja se za vreme zrele Renesanse

stilski iskristalisala, a čije su glavne karakteristike danas potpuno uočljive i merljive. Oni su ipak samo prelazna faza u lancu umetničkih vrtova, a i sposobni da se dalje razviju. I stvarno, — usled povećanja proizvodnih sredstava i materijalnih dobara pod vladarskim dvorovima Baroka, a pod uticajem duhovnog napona izazvanog snažnim usponom prirodnih nauka, pa sledstveno tome i kreatorskog i likovnog potencijala, — evoluira vrt u nove francuske oblike čija je domovina, naravno, Francuska. Na taj način pretstavlja se u istoriji umetnosti jedno novo i sjajno besedništvo likovnog izražavanja u dosad najpoznatijoj formi pravilnih »francuskih vrtova«.

Gradnja suburbanih i rustičkih vila otpoče u okolini Florentina već u prvoj polovici XIV veka, dočim u Dubrovniku, koji se i tu kao i pogledu fortifikacija ugledao na već postojeće tekovine susednog Apeninskog Poluostrva izgrađivanje tih vila počinje nešto kasnije. Pored nekih pripadnika vlastele najjači pretstavnik ovog pokreta bila je šipanska pučka porodica De Stefanis Skočibuh. Članovi te porodice prodiru u javni život Republike najpre preko trgovine kao veoma sposobni trgovci i moćni bogataši, a zatim preko zamašnog arhitektonskog stvaralaštva i kao pravi kulturni pretstavnici Renesanse. Prvi poznati član ove porodice Toma sagradio je godine 1550 veliku palatu u Pustijeri, u stilu Renesanse (sada Bizzaro—Ohmučević), koja je i danas znamenitost, no sin mu Vice ide i dalje: nastojava već da izade iz prenaseljenog grada. Kod Tri Crkve, na sredokraći Dubrovnika i Gruža sagradi svoj kompletan suburban dvorac sa kapelicom, vrtom i svim prinadležnim objektima u duhu Renesanse; sve skupa ograđuje zidinama; zatim i drugi dvorac ispod Petke (danasa vila Rašica) i veliki ugrađeni rustički dvorac u Sudurđu na Šipanu. Ovaj dvorac zaprema veliko prostranstvo koje je ispunjeno raznim zdanjima, vrtovima i terasastim postrojenjima i utvrđenim kulama protiv gusara. U tom velelepnom pothvatu pridružio mu se i brat Toma Krivonosević-Sagrević.

No ni ostala vlastela ne želi da zaostane u sličnim poduhvatima za jednim običnim pučaninom kao što je bio Skočibuh, te razvija takođe zamašnu građevinsku delatnost na svim stranama dubrovačkog arhipelaga. To je ujedno dezurbanizacija grada od strane vlastele bar za letnje mesece, diktirane nuždom. Najznačajniji dvorci moćne vlastele izgrađeni su već tokom XVI i XVII veka, ali se manji letnjikovci grade još i u XVIII veku. Kao za vreme Renesanse s one strane Jadranskog Mora, tako se označava kult prirode i na području Republike letovanjem i plandovanjem, kao i gazdovanjem na poljskim dobrima. Uza sve to razvija se i društvenost, negovane bukoličke poezije, državne i naučne misaonosti, a da u tome i uspevaju, ostavili su za sobom dovoljno istorskih dokaza.

Albertijeva dela, koja na savremenim način veličaju gazdovanje i prirodu, uzor su i Vitu Vučetiću, dubrovačkom vlastelinu XVI veka, koji je napisao delo po sličnom predmetu i koje nosi naslov »De administrando familiae«. Nije prema tome nikakvo čudo što je, sam sebi dosledan, izgradio u Trstenom na svom imanju porodični dvorac usred najlepšeg parka Dubrovačkog arhipelaga, koji i danas postoji, a koji je omiljeno izletište domaćih i stranih turista.

14

Palata Skočibuhu u Dubrovniku. Ova bogata pučka porodica podigla je izvan grada najveći broj dvoraca. — Palata u stilu pozne renesanse govori o visokoj kulturi ovog Dubrovčanina koji ni učemu ne zaostaje za italijanskim knezovima. Palata nadvisuje sve ostale kuće u Carmenu.

13

Uske dubrovačke ulice sa stilski izrađenim kućama od tesanog kamena nisu vlasteli i imućnim pućanima davale mogućnosti odmora i razonode za vreme letećih žega.

15

Detalj Skočibuhine palate. Bogata plastika glavnog venca, prozorskih okvira sa zabatima, stupovima i balkonima. Sve je opremljeno istančanošću klesarske umetnosti. Podela zidnog platna na elemente arhitekturne plastike odaje prvorazrednog projektanta i izvanredan ukus vlasnika zgrade.

Svi njegovi naslednici nastavljaju rad na ulepšavanju i proširenju tog parka. Jedan je od njih, za vreme Napoleona, kao diplomatski pretstavnik Republike u Parizu, poverio izgradnju novog dvorca i preuređenje parka poznatom francuskom arhitektu Gautier-u, dobitku »Grand prix«-a. Usled političkog preokreta, koji je ispaо na štetu Francuza, nije došlo do realizacije tog plana, ali su planovi očuvani i dokumentuju savremena shvatanja arhitekture.

Razvoj arhitektonskih vrtova ide naporedo i organski povezano sa izgradnjom suburbanih i rustikanskih vila koje i u Italiji i u Dalmaciji, sa podjednako ugodnim klimatskim prilikama, imaju povoljnije uslove za razvoj no u oblasti severa. Vrtovi, kao veštačke tačke prirode, postaju prvorazredne atrakcije, središte učenih ljudi i žarište novih duhovnih pobuda. Oba su tipa, kako suburbani tako i rustikanski, zapaženi već od Albertija i S. Serlija (od 1475—1554 g.), a dalje ih razvijaju teoretičari Baroka — arhitekti Skamoci i Paladio. Projektanti glavnih dubrovačkih dvoraca bili su većinom stranci, za koje se nažalost malo zna, a koji u Dubrovnik, po svemu sudeći, nisu dolazili, te je verovatno da su gradnje po njihovim planovima izvodili domaći preduzimači pod ličnom kontrolom i zauzimanjem vlasnika. Dvorci odaju po svojim likovnim kvalitetima vrlo dobre projektante, visoku kulturu i razumevanje vlasnika za ovakve podvige, istovetnost izvesnih arhitektonskih normi i sličnost umetničkog ukusa iskristalisanog u duhu vremena;

Pravilni vrtovi Renesanse formiraju se u vidu prostorno zatvorenih i arhitektonski omeđenih pretstava, oni služe društvenim razvijaju se u Italiji, osim iz opte materijalne strukture društva, potreban je da se razviju i odvojenih kruševa. Nova pretstava sveta još iz tri druga preduslova: unapređenja prirodnih nauka, oblikovanje vlastite ličnosti i razvoja likovnog kreatorskog potencijala, koje kao nova društvena streljenja dopiru do Dubrovnika s izvesnim zakašnjenjem, ali u vremenu veoma pogodnom, kad prenaseljenost srednjevekovnog grada postaje za vlastelu nelagodna. U gusto izgrađenom tkivu srednjevekovnog naselja, načičkanom višespratnim građevinama, nije bilo mesta za izgradnju urbanih vila, niti mogućnosti stalnog boravka u odvojenoj i vrtnoj sredini, te vlastela primenjuju nova iskustva najpre po najbližem predelu izvan grada, na prostoru Župa, Ploča, Konala, Gruža, od Dubrovačke Rijeke do Stona i po dubrovačkim otocima. Većina ovih suburbanih i rustikanskih vila, od kojih su neke imale razmere pravih dvoraca, stradaju od potresa, a i za vreme napoleonskih ratova, a samo je jedan mali deo od njih obnovljen u prošlom veku. Tim razornim nevoljama rata (koji nije bio rat Dubrovčana) definitivno se narušava sklad srednjevekovnog grada i njegove neposredne okoline, formirane novim naseljima suburbanih i rustikanskih vila.

Vrtovi dubrovačkih vila, uprkos pojedinim ogradnim zidovima, slivaju se manje-više u to doba u jedinstveni pojas zelenila. Krajam XVI veka, pa sve do napoleonskih ratova bio je kameni kovčeg starog grada opkoljen nizom suburbanih vila i vrtova. Kao što su nešto ranije italijanska fortifikaciona škola i umetnost dooprile da se uboliči definitivna fizionomija dubrovačkih utvrda, isto tako, samo nešto kasnije kada blagi lapor italijanske Renesanse počinje da proverjava, izgrađuje se solidan životni standard dubrovačke vlastele i bogatih pučana. Veliki deo tih vila-dvoraca

na području Dubrovačkog arhipelaga situiraju se pokraj mora, sa neophodnim orsanom za barke i ribarske alate, i okrenute su prema najlepšim vidicima predela, na pučinu i okolni kopneni horizont. Kraj XVI veka i XVII vek u Dubrovniku je doba osnivanja pravilnih arhitektonskih vrtova; tu je parter, tj. reprezentativni deo vrta ispred same vile. Površina partera se deli po pravilu na obrusce cvetnjaka i travnjaka, uokvirenih arhitektonski ostriženim živicama šimšira, ružmarina, santolina ili nekim grmljem; podalje se nalaze eventualno i bosketi, te vodoskoci i ribnjaci. Lodžija je jedna od glavnih arhitektonskih atrakcija, te biva ukrašena stepeništem, balustradama, česmama, kipovima i klesarskim umetninama. Lodžije su najčešće izgrađene u vidu nekog isturenog krila ispred ili ispod same zgrade. Cela vrtna kompozicija je podeljena, po pravilu, na terase s potpornjacima, s natkriljenim senicama i putanjama koje hvataju najlepše vidike prema nagibu terena. Kapelica, kao samostalna zgradica neizostavni je deo celokupnog vlastelinskog vrta. Nad orsanima, lodžijama primenjuju se bez ikakve bojazni ravni krovovi. Stil ovih dvoraca-letnjikovaca i vila obično je slobodno shvaćena pozna Renesansa i tek se tu i tamo zapaža, u primeni prozorskih oblika i triforija gotski elemenat, kao rudimentarni ostatak mediteranskog ukusa i manirizma koji, međutim, suštinu osnovne koncepcije ništa ne menjaju. Kompozicije vila su nesumnjivo prožete duhom Renesanse, odnosno Baroka. Dvorci su obično sagrađeni od solidnog i pravilno naslaganog tesanika, sa svodovljem kao glavnim konstruktivnim preimcuštvom, i sa finim klesarskim detaljima sitne plastike. Unutrašnji raspored dvoraca odaje istančano prostorno rešenje. U začelju iza vila redaju se bosketi, povrtnjak, voćnjak, gajevi naranača i limunova. Celo imanje je po pravilu opasano visokim zidinama, radi lične i imovinske bezbednosti vlasnika.

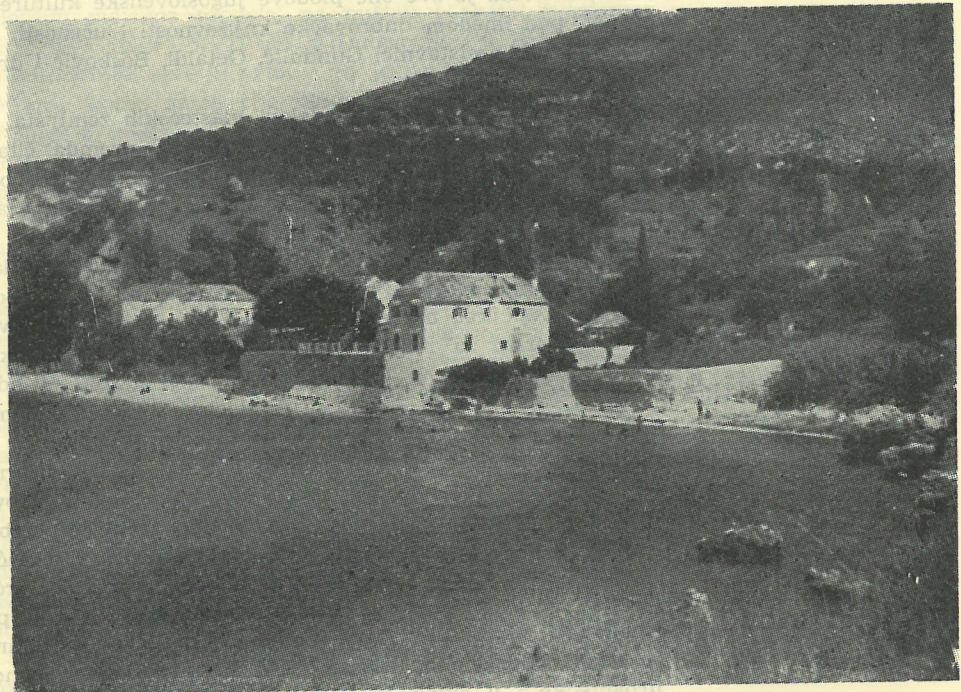
Rađanje arhitektonskih vrtova izaziva u ono doba veliko zanimanje i za hortikulturu i botaniku, Dubrovački kapetani, moreplovci daleke plovidbe, odomaćuju razne vrste biljaka. Zanimanje vlastele za novotarije postaje i na tom polju živo. Dešava se, na primer, da kapetani pri povratku prevoze na svojim brodovima iz Apulije zemlju crnicu za izgradnju gospodskih vrtova, i to često u zamenu za kamen koji se izvozio iz Republike za specijalne rade u apulijskim gradovima, za koje oni nisu raspolagali odgovarajućim kamenom. Pored korisnih voćaka pojavljuju se i ukrasne biljke, sve vrste palmi, čitave aleje od lovoriča, a putanje koje dele parter na više polja iskićene su stuboredom i nadkritim odrinama, koje su tako tipične za dubrovački kraj. No umetnost vrta koja se neguje samo na privatnoj osnovi, ostaje ipak umerenih dimenzija; samo poneki od tih vrtova, kao onaj u Trstenom (Goce) ili u Rijeci (dvorac Sorgo), odgovaraju karakteru okoline i zahvataju razmere čitavih predela. Vrtovi služe ličnoj razonodi, kontemplaciji i zabavi zakopčane vlasteoske družbe, a i utočište su od žege. Toga radi polagalo se mnogo i na udobnost. Vlastela se inače u gradu zna reprezentirati spoljašnje. Grad je bio pun palata stilski izrađenih pročelja, ali iznutra zadovoljavalo se sa svim skromnom opremom. No u doba uspona novog životnog standarda, u sredini suburbanih i rustičkih vila i dvoraca, vlastela je već vrlo raskošna. Tipična dubrovačka sredina, stvorena sjedinjenjem ikonske prirode i vrtova, pretstavlja faktor koji nosi karakter — kako bi se danas reklo — regionalnog plavljivosti i uspešnosti.

niranja, a u koje spadaju i dvorci i umetnost vrta, ta sredina, dakle, iskovala je sve one plodove jugoslovenske kulture, koji su poznati pod imenom dubrovačke književnosti i učenosti, a čiji su najznačajniji predstavnici Gundulić, Getaldi, Bošković i dr.

Vrtovi su stvarno integralni delovi vlasteoskih zemljišta. Oni kao elemenat urbanistike nisu još primenjivani premda čitavi pojasevi tih dvoraca na gornjim Pilama i Konalima saobražavaju ustvari izgled naselja raštrkanog u vrtove. Svi današnji javni parkovi (park u Posatu, park u Dančama, Bogišićev park) kasnijeg su porekla. Međutim, neki od tih vlasteoskih vrtova, u danas već gустo naseljenom kraju još postoje i zasluzuju da u potpunosti budu očuvani kao narodni spomenici. Okupatori i njihovi pomaši varvarski su rušili i uništavali stare kulturne tekovine, a nove se ne stvaraju. Ondašnji upravljači grada su odobravali ustupanje prekrasnih partera sa ribnjacima u starodrevnom dvoru Luke Poce-Gundulića interesima najbanalnije trgovine, koja se obavlja po drvenim straćarama. Međutim, sve te kulturne tekovine prošlosti, kao narodno dobro, istovremeno su i likovna mogućnost i gotov inventar pri savremenoj izgradnji Dubrovnika. Vrtovi su vitalni urbanistički delovi savremenog i budućeg subtropskog grada koji u nedostatku zelenila, voća i povrća mora da teži za proširenjem i spajanjem što većih zelenih površina. Nekadašnji vlasteoski vrtovi, u svoje vreme simvoli intimne odvojenosti privilegovanih, treba da se u duhu savremene demokratske urbanistike i u okviru novog integralnog gradskog prostora stavne sa opštim zaštitnim zelenim pojasom i tako stave u službu narodu. O njima treba voditi strogo računa pri postavljanju urbanističke osnove novog Dubrovnika.

PLOČE

Ploče su strmi prisoj povиše morskih hridina. Deo Ploča neposredno ispred gradskih vrata zove se Tabor. Tabor je od davnina bio sastajalište turskih karavana i sveg šarenila Bližeg istoka. Zbog toga su Ploče najmanje privlačile dubrovačku vlastelu pri osvajanju prirode za podizanje dvoraca. Poneki značajniji letnikovac se ipak nađe i u ovom predelu, kao na primer onaj fizičara i matematičara Getaldija († 1627) nad šipljom Betina, koji kasnije prelazi u posed porodice Saraka. Nadalje, nalazi se dvorac u blizini samostana sv. Jakova, s vidnim ostacima i danas, koji je nekad pripadao porodici Sorkočević-Bobali. Ova vila je ujedno i poslednje boravište izaslanstva Republike pred sam polazak na istok. Župski kraj sa senovitim zalivima Srebrna i Mlina iz sličnih razloga, kao i zbog loših saobraćajnih veza u ono doba, ne obiluje letnikovcima u onakoj meri kao Gruški Zaliv ili Rijeka Dubrovačka. Najbogatiji dvorac u čitavom tom kraju je Mede Pucića, dočim vila Betera, poslednjeg tajnika Republike, potiče iz početka XIX veka. Na području Župa, zbog slabe društvenosti, obično se samo letovalo, te se letnji boravak nije nikad produžavao do zimskih meseci kao u drugim krajevima Republike. Nadalje, na gornjem Bragu (Đuro Ferić) i na Šumetu (Dr Luke Stuli), uz dugačku dolinu Srđa do Rijeke Dubrovačke posuti su manji letnikovci, ali oni su mahom kasnijeg porekla.

16

Jedna od starinskih vila dubrovačkih pomoraca u Mlinima (danas Pension Lučić).

17

Detalj starinskih vrtova jednog dvorca na Pločama s izgledom na more i Dubrovnik.

PILE I BENINOVO

Pile su u to doba čitavo područje suburbanih vila. Njihov neprekidni pojas počinje dvorcem Miha Đordića (današnji hotel Pošta) desno ispred samih gradskih vrata, nekad s lepim vrtom iza kuće. Dvorac je opljačkan i popaljen 1816 godine u ratu s Francuzima, na očigled samih Dubrovčana. Tu je i kuća Bizzaro, sa prostranim vrtom, ali je ipak najlepši suburban dvorac ovog kraja Mate Poce, nazvanog »Neron« (današnja Narodna galerija). Sam vrt je presečen i okrnjen Marmonovim putem, tako da je kapelica sv. Jelisavete ostala osamljena na drugoj strani puta, izvan vrta. Kod »Tri Crkve« na Boninovu nalazi se letnjikovac bogatih Rannjina s velikim vrtom na divnom položaju, a podalje, desno od ulaza u današnje katoličko groblje, letnjikovac čuvenog dubrovačkog građanina Miha Pracata. Tu je i kuća Altesti, u čijim je ubavim i prostranim vrtovima smešteno današnje katoličko groblje. No, najvelelepnija suburbana vila-letnjikovac ovog kraja pretstavlja već pomenuti objekat Skočibuha kod »Tri Crkve«, koji je dominanta celog predela, i nadvija se čarobno nad celim Gruškim Zalivom. Ovaj dvorac je potpuno uništen za vreme napoleonskih ratova, te je obnovljen tek uoči rata na način, koji ne zadovoljava.

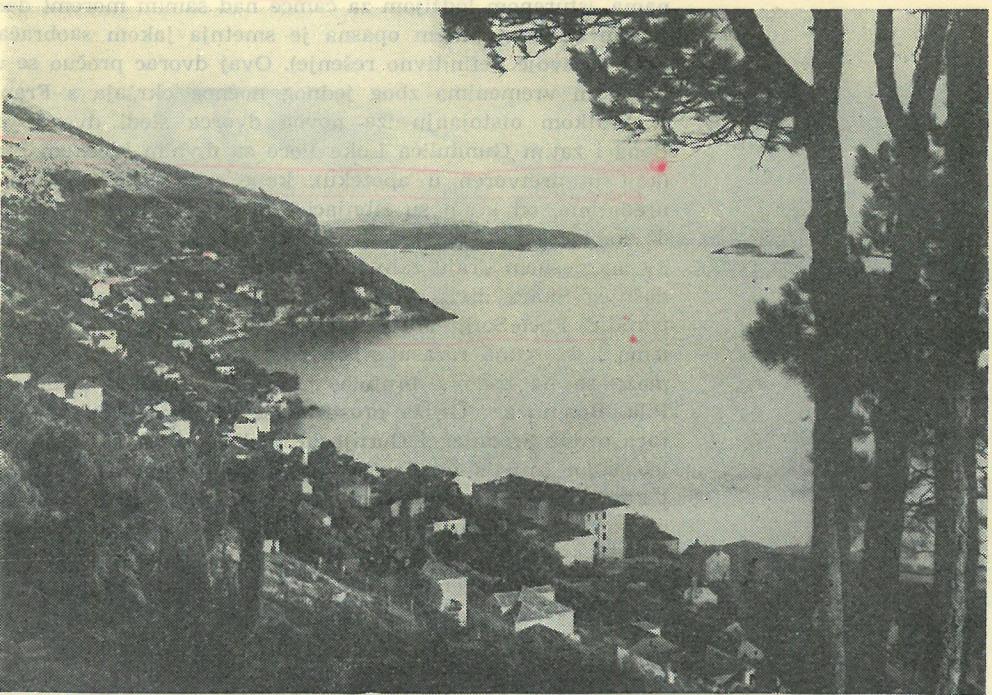
GRUŠKI ZALIV

Gruški Zaliv je područje divnih dvoraca duž cele gruške i lapadske obale, od kojih najglavniji postoje još i danas, prilično dobro očuvani. Na samom početku gruške obale nalazi se dvorac Ant. Sorgo (posle ga obitavahu Pucići, a zatim Gradić), s vrtom i zidinama, isturenom lodžijom za čamce nad samim morem (danasa nad samim obalnim putem opasna je smetnja jakom saobraćaju koji čeka na svoje definitivno rešenje). Ovaj dvorac pročuo se u napoleonskim vremenima zbog jednog noćnog okršaja s Francuzima. U kratkom otstojanju iza novog dvorca sledi dvorac porodice Bona i zatim Gundulića Luke Poce sa divnim kioskom i orsanom (koji je pretvoren u apoteku), kapelicom i kompletним vrtnim uređajima, od kojih su ribnjaci i deo partera žrtve ranije šićeardžiske trgovine. Na istoj strani, ali tek na samom Kantafigu (daleko na desnom kraju zaliva), nalazi se dvorac Natali, a kod nekadašnjeg Škara divna vila s lodžijom na uglovima, koja pripada porodici Poco-Sorgo-Mirošević (pre žandarmeriska stanica). O vilama i dvorcima razasutim na području Ploča, Boninova i Gruža može se na osnovu brojnih ruševina zaključiti sledeće: poviše Pila, Boninova i Gruža prostirao se neprekidni pojas lepih dvorceva uzduž Srednjeg i Gornjeg Kanala, koji je nastradao u napoleonskom ratu, a čije ruševine još uvek govore o veličini arhitektonskih kompozicija i o visokoj kulturi vrtova. Uostalom, ni na gornjim Pilama nije bilo kuće bez vrtova, te je ovaj deo grada odavao do pada Republike zaista izgled naselja usađenog u zaštitni pojas zimzelene vegetacije u modernom smislu te reči.

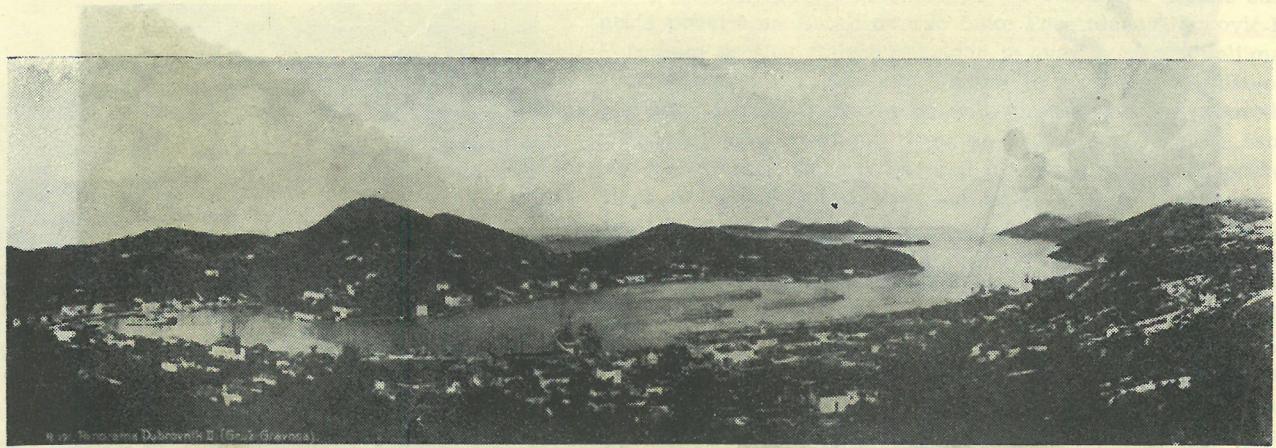
18

Izgled Ploča sa samostanom Sv. Jakoba, Dubrovnikom i ostrvom Lokrumom u pozadini

19

Pogled na Ploče i Cavtat sa ostrvom Bobarom u pozadini.

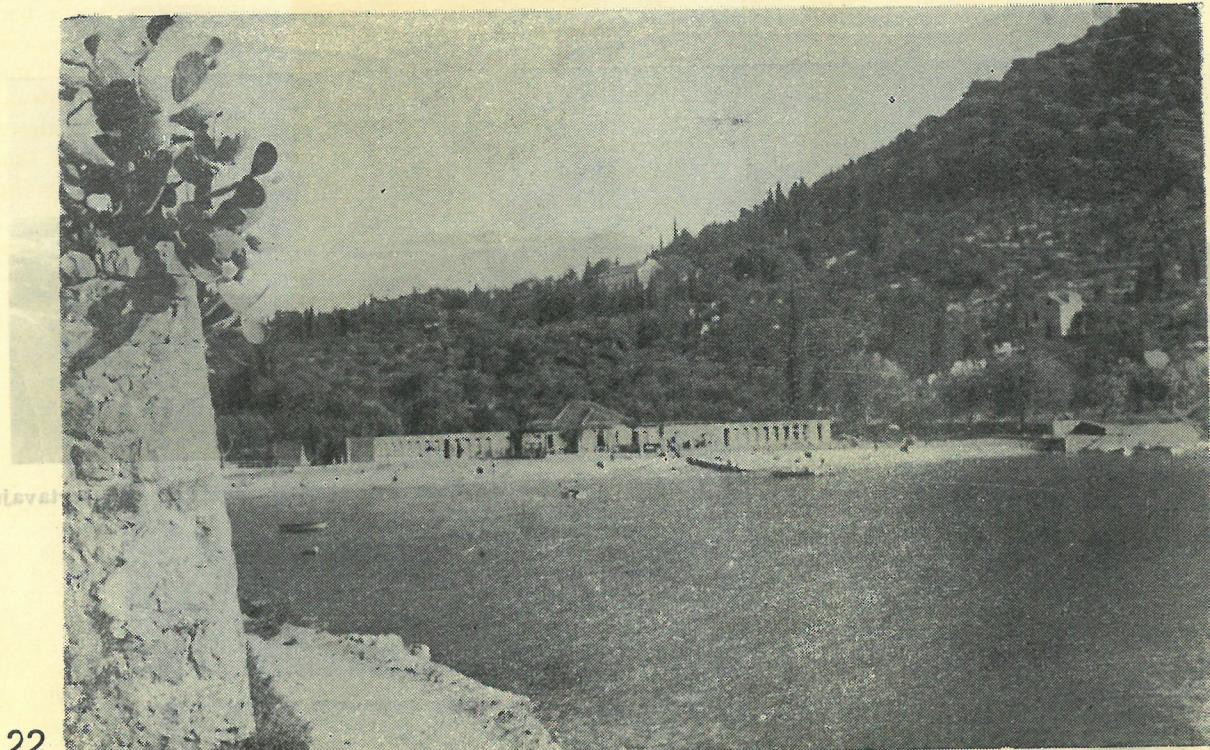

20 Celokupni izgled Gruškog zaliva sa vidnim i mnogobrojnim ostacima dvoraca. U pozadini se očrtavaju konture ostrva Dakse, Koločepa i Lopuda, na kojima su bili razastri letnjikovci.

21

Izgled Gruškog zaliva sa Lapadom, ostrvima Daksom, Koločepom, Lopudom i Šipanom u pozadini.

22

Uvala »Sumartin« na Lapadu i brdo »Velika Petka«. Na podnožju brda, a u pozadini razaznaje se među zelenilom dvorac Skočibuhin (danas Rašica). Položaj dvorca svedoči o izvanrednom ukusu vlasnika za odabiranje mesta.

LAPAD

Ispred same električne centrale, u pročelju zaliva, nalazi se letnikovac Majstorović (po današnjim vlasnicima). Na lapadskoj strani gruškog zaliva do same električne centrale nalazi se dvorac Getałdi-Gondola (danas Zago), a nešto dalje je dvorac Marin-ć Đordić (danas Matijević). Nekadašnji prostrani vrtovi kuće Zago prodati su uoči rata Dubrovačkoj Parobrodarskoj plovidbi, koja izgradnjom neke svoje arhitektonske grdosije prekida dotadašnju divnu povorku starih dvoraca, te na prečac ceo ovaj predeo pretvara u gusto naseljeni kraj. Smotra starih dvoraca u ovom delu zaliva produžuje se na zavijutku (koji je danas mesto opasne saobraćajne gužve) prekrasnim dvorcem porodice Đordić (kasnije Sorgo-Sorkošević, a pre rata M. Kolin). Kod ovog dvorca možemo lako uočiti sve odlike dubrovačkih dvoraca. Naročito pada u oči njegovo istureno krilo s orsanom, kroz koji je voda pre izgradnje obalnog puta komunicirala s ribnjakom, koji se nalazi u parteru vrta, tako da se u njega ulazio ravno barkom s mora. Ribnjak s vrtom kao i sam dvorac očuvani su vrlo dobro. Zatim dolazi »Mala Venecija«, dvorac porodice Đordić (pre rata hotelski obje-

(ne Botali)

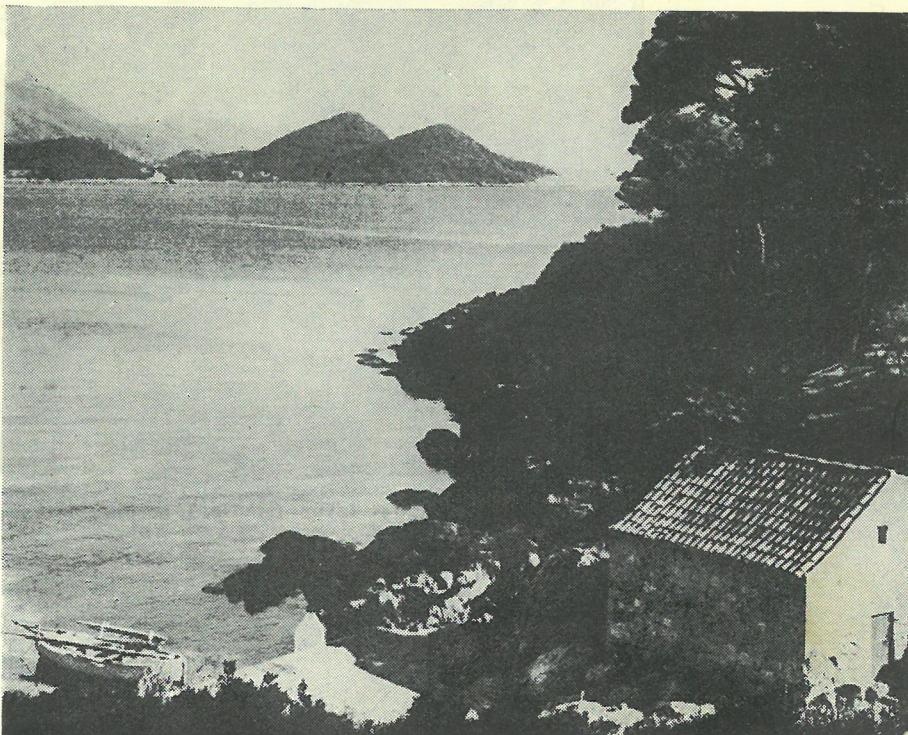

na Lapotski obali

kat u sastavu »Grand hotel Lapad« — vlasništvo Srpske banke), a nešto podalje na Batali dvorac Luke Poce (danasa Mitrović-Kosor). Početkom prošlog stoljeća pripadao je ovaj dvorac učiteljima i daciima »Kolegium Ragusanum«, zatim je prešao u vlasništvo otaca pjarista i najzad u drugoj polovini prošlog stoljeća preuređeni su nekadašnji njegovi sjajni vrtovi za potrebe poljodjelske škole. Na lapadskoj strani, ali podalje pred ulazom u sam zaliv, preko puta ulaza u Rijeku Dubrovačku, nalazi se dvorac »Solitudo«, danas pension, opkoljen divnom šumom borova i čempresa. Lapadska uvala sv. Martina ističe se velelepnošću svojih brojnih ruševina, koje jasno svedoče da je letovanje cvetalo i ranije u ovom dijelu predela koji je danas žiža turizma. Nad svima se ističe, pa i nad celim predelom dominira arhitektonskim kvalitetom i terasastim vrtom izvrsno očuvan dvorac Skočibuhin, ispod same Petke (danasa Rašića). Porodična kuća pomoraca Jakšića, na desnoj strani zliva, kasnjeg je porekla. Zaslugom ove stare pomorske porodice pošumljava se Velika Petka nakon napoleonskih ratova, kad su šume na njemu stradale isto kao i nedavno od ruku okupatora.

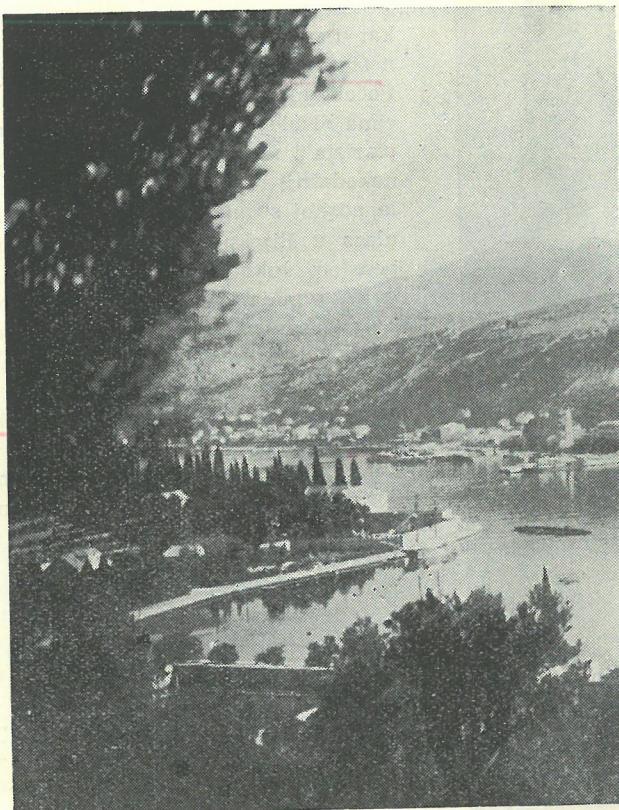
23

Začelje gruškog zaliva sa velikim brojem dvoraca, od kojih najvažniji postoje i danas. — U pozadini se vidi brdo »Velika Petka«.

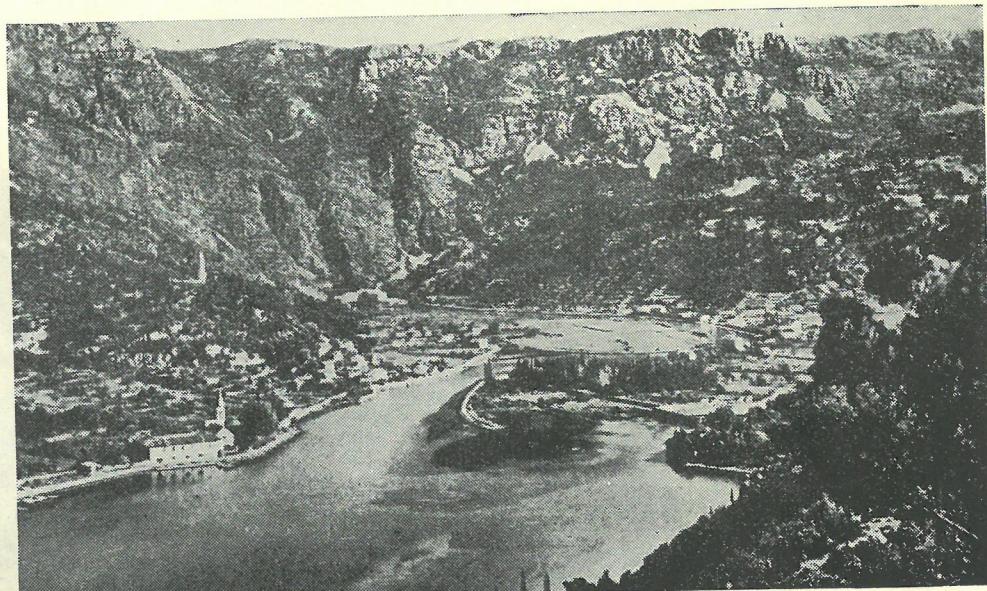
Pogled sa Koločepa na uvalu »Sumartin« na poluostrvu Lapad, jedan je od najčarobnijih motiva dubrovačkog kraja.

24

25

Lapadska obala Gruškog zaliva. U sredini slike, a na ugлу zaliva nalazi se dvorac Sorkočević.

26

Rijeka Dubrovačka. — Izvor Omble. U sredini slike razaznaju se prostrani vrtovi dvorca Sorkočević.

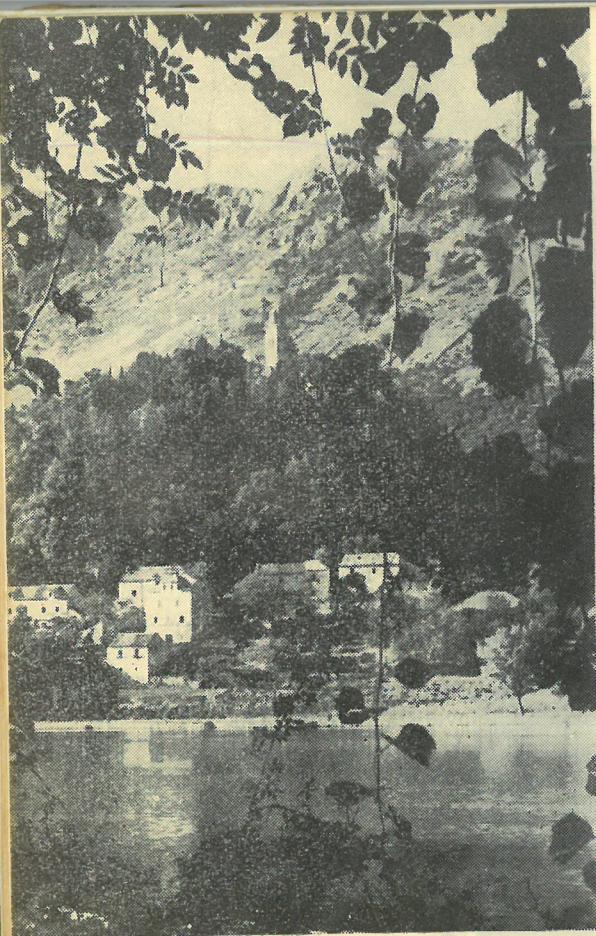
RIJEKA DUBROVAČKA

Rijeka Dubrovačka je zaliv u kome se jednako meša more sa slatkom vodom ponornice, koja izvire silovito u samom njegovom dnu. Po svojim prirodnim lepotama po pristupačnosti s kopna i mrača i po jedinstvu svoga vidokruga Rijeka je najomiljenije ljetovalište za dubrovačku vlastelu. Čitavi nizovi malih, većih i monumentalnih dvoraca po jednoj i drugoj obali zaliva, kojih je nekada bilo preko četrdeset, davali su u svoje doba ovoj uvali izgled raštrkanog naselja, usaćenog u zimzelen južne vegetacije. U pogledu čistote stila dvoraca i vrtova, u pogledu prilagođavanja predelu i iskoriščavanja vidika, spoljašnjeg i unutrašnjeg rasporeda zgrada, čeona mesta zauzimaju dvorac Kabogin i Stajev na Batahovini, na samom ulazu u zaliv, podalje vila Boždari — Škaprlenda — Kolić, ali od svih najviše se ističe dvorac Sorkočevića, nedaleko od Komolca. Tamo se naziru ostaci čitavog područja s vrtovima i ogromnim monumentalnim stepenikom, koji se spušta do samog mora. Ovaj dvorac, vredan posebnih studija, prepravljen je krajem prošlog stoljeća u neku tvornicu. Preko puta Batahovine bila su letovališta porodice Gučetića (danas Vekarić), a podalje, ispod Mokošice, vila porodice Gradić. U Mokošici je pak vila porodice Đordić, gde se 1814 godine okupila vlastela radi zajedničkog, ali uzaludnog protesta protiv ukiđanja Republike; zatim vila Bonića (Bona), Zamanjića, Goce — Zbutega — Lazarevića itd. U gornjem delu Dubrovačke Rijeke prema Šumetu, usred večno zelenog gaja čempresa, nalazi se dvorac sa kapelicom porodice Bizzaro.

Time su nabrojani uglavnom dvorc-letnjikovci koji su bili podignuti u užem i širem ataru grada. Ali vlastela, kao posednik manje-više svega zemljišta na teritoriji Republike, diže svoje letnjikovce na sve strane. Njima se pridružuju i razni kapetani, moreplovci, čiji je ideal bio od vajkada da svoj život dokrajče u rodnom gradu i u vlastitoj kući. S jedne strane u Cavtat, s druge strane od Zatona, Trstenog, Slanog do Stona, nižu se letnjikovci. Na otocima Koločepu, Šipanu, a naročito Lopudu brojne ruševine govore o sjaju nekadašnjih letnjikovaca. Namesnici (kneževi) Republike imali su na otocima naročito lepe dvorce sa vrtovima. Imпозantne su ruševine dvoraca namesnika na Lopudu i na Šipanu.

Panorama ostrva Lopuda sa mnogobrojnim letnjikovcima dubrovačke vlastele. U pozadini ostrva izvanredne prirodne lepote razaznaju se Ruda i Šipan.

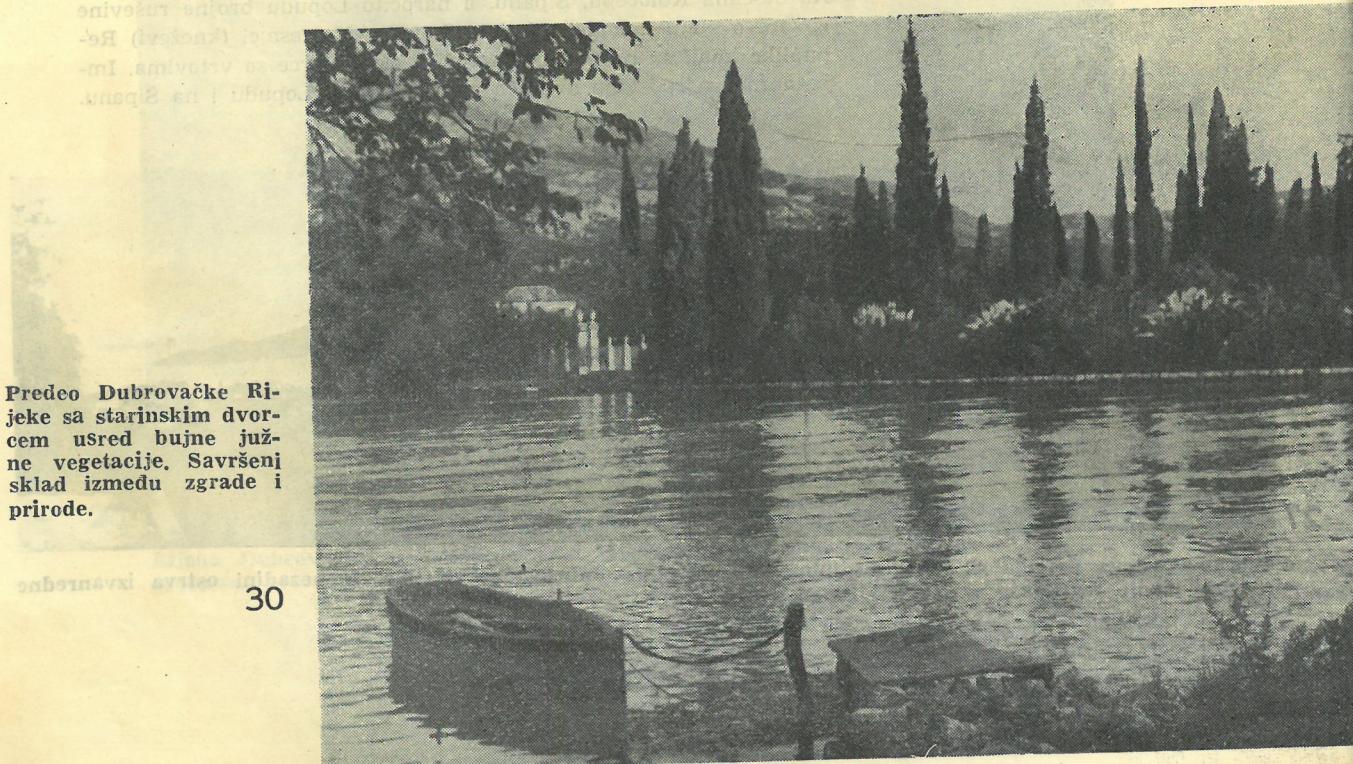

Ulaz u Dubrovačku Rijeku. Desno se vidi selo Mokošica sa nekoliko starih dvoraca na obali.

29

28

Selo Rožat u Rijeci Dubrovačkoj, koje leži između vlasteoskih dvoraca. Motiv izvanredne lepote i bukoličke poezije,

Predeo Dubrovačke Rijeke sa starijskim dvorcem usred bujne južne vegetacije. Savršeni sklad između zgrade i prirode.

30

PUTOPISCI O TADAŠNJEM DUBROVNIKU

Da je okolina Dubrovnika odavala izgled visoko kultivisanog pre dela, dokazuju, osim vlasteoskih dvoraca i vrtova, još i opisi stranih putnika koji su svoja zapažanja zapisivali vrlo impresivnim rečima, ne štedeći pohvalu za sve ono što su videli na području Dubrovačke Republike.

Putopisac opat Albert Fetis u svojoj knjizi »Putovanje u Dalmaciju« (Viaggio in Dalmazia) 1774 godine piše: »Oh, ovde ima dobroih, lepih stvari. Materijalni sastav plemenitog grada lepo je ukrašen, pored svega što je sto godina unazad sve bilo propalo od potresa. Predgrađa rajska i elegantna uprkos vrletnog krša koji je kao okosnica ovog neplodnog kraja; obradivanje zemlje neizmerno je bolje nego u mletačkoj Dalmaciji, to su prve stvari koje padaju u oči radoznalom strancu.«

Nikola de Nikolaj (Nicolas de Nicolai), geograf francuskog kralja godine 1551 veli da je Dubrovnik veoma naseljen i da leži na moru, a pod visokim brdom... Gruž je prijatno mesto, ima mnogo umetnih kuća i vrtova u kojima uspevaju južne biljke i u kojima ima bunara i vodoskoka.

Filip-Fren-Kanaj (Philip du Fresne-Camay) 1572 veli da je luka Gruža veoma velika i zaštićena i jako prijatna zbog lepih i voćnjacima obraslih brežuljaka koji je okružuju. Nadalje, da se kanal Ombla izliva u grušku luku, a izvire iz jednog toliko obilatog izvora, da kod pećine gde izlazi tera više od 12 mlinova... U Dubrovniku ima veoma krasnih česama, lepih manastira i vrlo lepih dugih ulica... Ima obilje narandža i bresaka.

Leon Bordie (1604): »U blizini je prijatno šetalište Gruž, za koji se može kazati da je najbolje oporavilište na celoj ovoj obali; sav je Gruž ukrašen lepim kućama, vrtovima, voćnjacima, česmama, potocima, oranžerijama, citronerijama, šipcima, da ih uvek ima u sezoni.«

31

Panorama lopudskog zaliva sa mnogobrojnim letnjikovcima dubrovačke vlastele i pomorskih kapetana, od kojih su mnogi prepravljeni za hotele i pensione i usled toga izgubili mnogo od svoje ikonske originalnosti i stilskе čistote

Luj de He (Louis des Hayes de Courmenin), poslanik u Carigradu (1626) veli: »Najlepša dolina u Rijeci Dubrovačkoj u koju duboko ulazi more i zapljuje veliki broj lepih kuća u kojima istaknuta vlastela uživa u svežem vazduhu za vreme letnje žege... Izvor reke uvek obiluje vodom, pa čak i galije mogu doći do njega.«

Kikle (Quiclet) 1658: »Grad je lep, neobičan, jer se valja često penjati... Okolina je dosta lepa i lepih je šetnja, ali kuće na ladanju su bez pokušta od straha da ne navale Turci. Ima lepih zdenaca slatke i žive vode, koja silazi sa obližnjih brda i dobrih čatrnya.«

Petar Kazola (Pietro Casola), milanski kanonik (1494) veli: »Prema kopnu Dubrovčani imaju obilje lepih vrtova gde imaju dobro ukrašenih kuća za odmaranje. Imaju veoma mnogo vinove loze, a prave dobre malvazije i vrlo mnogo dobrog vina.«

Evlija Čelebija, čuveni turski putopisac (1664) veli: »Voda i vazduh su prijatni, a prirodne su lepote ovog kraja na glasu. Ovde raste limun, naranča, kiparis, masline, smokve, šipci i drugo različito voće... Ja siromah, idući od dubrovačkog grada čas na istok, čas pored morske uvale, a čas opet po stenovitim i strmim putovima kroz cvetna i obrađena sela dubrovačka, pet časova, stigoh napokon, posle mučnog putovanja u grad Cavtat.«

Razvitak umetnosti lepog baštovanstva ulazi u evoluciju ljudske kulture kao samostalan likovni faktor, čije se prisustvo zapaža u svim duhovnim stremljenjima Zapada, bližeg i daljeg Istoka. Kao umetnička disciplina rasprostranjena je kod Egipćana i Asiraca, a svoju svetsku reputaciju postiže u kulturi Jelinizma i Rimljana. Jenava misaono i likovno za vreme romanskog feudalnog zapada, proklijava donekle u gotici; zablistaće istovremeno u zemljama Islama i Istoka, a naposletku se potpuno preporuča za vreme Renesanse u stilski već sasvim prečišćene italijanske vrtove. Najzad se razvija u beskrajnim vidicima baroknih vrtova do makrokozmičkih spekulacija.

I pored neposrednog uticaja susednog Apeninskog Poluostrva, deluju na razvoj letnjikovaca osobeni uslovi domaćeg tla, koji izviru iz same privredne i geofizičke strukture Republike i specifičnih psihičkih osobina stanovništva. Materijalni viškovi koje su iskovale privredna struktura i privredna snaga Republike, uglavnom putem pomorske i kopnene trgovine, monopolisanog cehovskog obrta (bratovština), izvesnih državnih preduzeća, a tek u manjoj meri i putem poljoprivrede, doveli su do nagomilavanja kako državnog trgovačkog kapitala, tako i privatnog kapitala u rukama oligarhije. Taj trgovački kapital angažuje se na međunarodnom tržištu u bankarstvu, u čistom novčarstvu, ali se ne pretvara dalje na vlastitom području u industrijski kapital, uvođenjem manifek-turalne proizvodnje većeg stila, kao na Zapadu. Poduhvati dubrovačke oligarhije su usled toga, u poređenju sa dvorcima i letnjikovcima Zapada, relativno skromnih dimenzija. No, Republika je postigla ipak mnogo i svojim sredstvima, jer je ceo dubrovački arhipelag, za razliku od ostalih delova Dalmacije koji su bili ne-

posredno pod mletačkom upravom, odavao izgled visoko kultivisanog predela, usklađenog zelenilom vrtova suburbanih i rustičanskih vila, zelenilom poljoprivrede, plantažama maslina, boro-vih i čempresnih šuma. Može se govoriti o likovnom saobražavanju poljoprivrede, lepog baštovanstva, arhitekture i urbanizma tadašnjeg dubrovačkog kraja, koji na taj način jedva da i zna za administrativno ograničenje polja od ljudskih naselja. Ovaj način gazdovanja Republike približava se donekle sadašnjim pojmovima o regionalnom planiranju. To su elementi sinteze koji se upravo tek sada prečišćavaju i ističu u mnogo zrelijoj formi u savremenom urbanizmu, a koji su na arhipelagu Dubrovačke Republike XVIII veka unekoliko ostvareni. U tome je značaj i isto-riska važnost dvoraca i vrtova vlastele, uloga poljoprivredne politike i opšteg ekonomskog režima drevne Dubrovačke Republike.

Na koji način da se objasni uspeh i privrženost aristokratske oligarhije Republici? Na arhitravu ulaza u dvoranu Malog Veća možete da čitate nekoliko uklesanih latinskih reči i da nađete odgovor na pitanje:

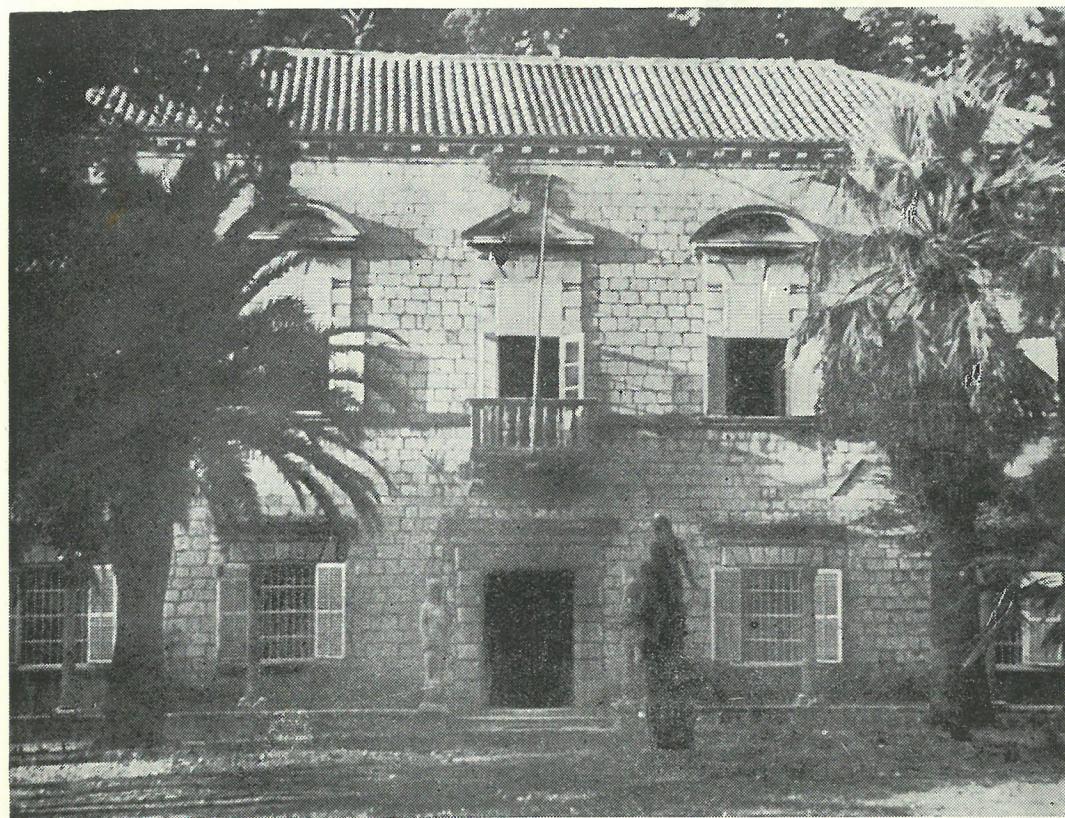
»OBLITI PRIVATORUM PUBLICA CURATE« — Zaboravivši privatne poslove, brinite se za državne.

Istoriske činjenice potvrđuju da ova izreka nije bila prazna, dekorativna fraza, već istina.

III DEO

Treći deo knjige pruža pregled pojedinih dvoraca sa njihovim pomoćnim zgradama, detaljima, pročeljima, vrtovima, izgledima na okolni pejsaž itd., upućujući na taj način čitaoce na razmatranje arhitekturne kompozicije objekata, vrtnog zelenja i stilski istančanih klesarskih detalja. Najviše pada pri tome u oči sklad koji je tim kompozicijama postignut kao i osnovne, izvesne zajedničke crte, u načinu oblikovanja pojedinih elemenata, koje su specifičko dubrovačke. U Italiji nema ničega sasvim sličnog. Prema tome ne radi se o prostom podražavanju. Razni uticaji sa strane očigledno dobijaju u Dubrovniku obeležje onoga što je tesno vezano za njegovo tlo.

Pojedini objekti odaju zrele i uravnotežene oblike dubrovačkog ukusa utvrđenog standardnim potrebama vlastele i bogatih pučana u pogledu arhitektonskog stvaralaštva i prohteva na udobnost stanovanja i provoda u prirodi. Kako u poslovanju Dubrovačke republike tako i kroz arhitekturno stvaralaštvo vlastele prevezava osećaj umerenosti, ravnjanja prema zlatnoj srednjoj liniji, bez preteranosti, i daleko od svake riskantne pustolovine.

32

Dvorac pesnika Pucića, zvanog »Neron«, na Pilama; glavno pročelje prema parku. Na dvoru su karakteristični stilski istančani kameni okviri vrata i prezora. — Pre rata sedište italijanskog konzulata, sada Narodna galerija.

33

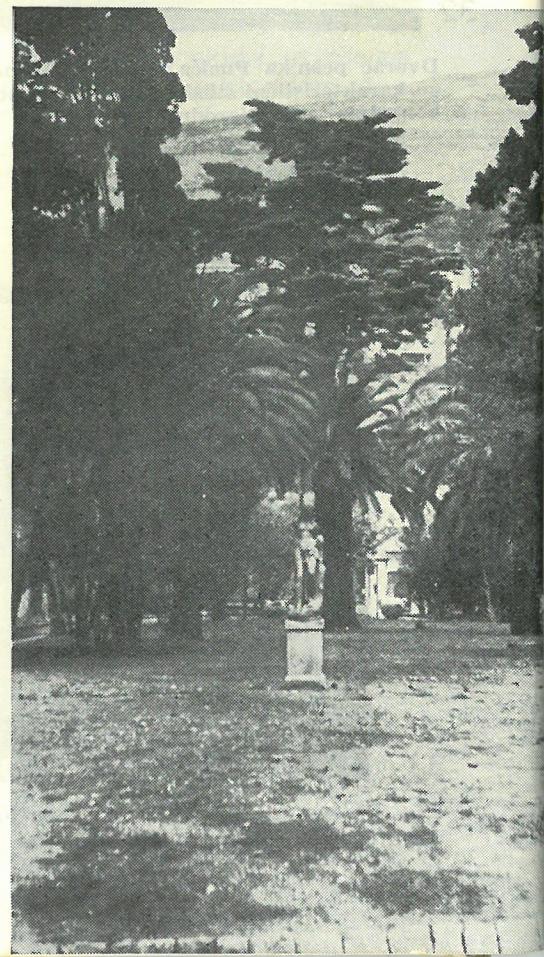
Dvorac pesnika Pucića na Pilama. — Izgled glavne zgrade s vrtom. Izvanredno jedinstvo arhitekture i vrtne kompozicije.

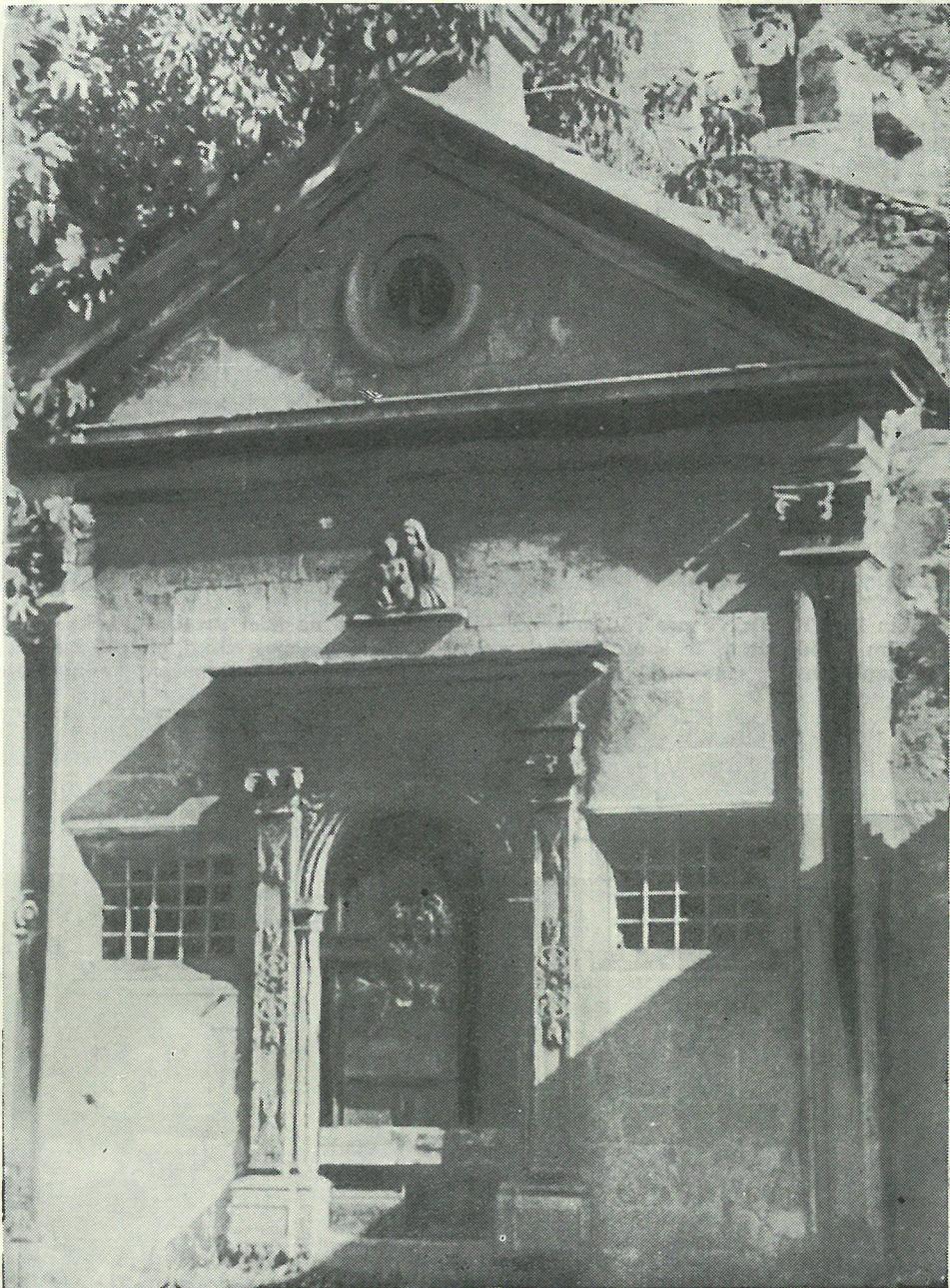

34 Dvorac Pucić — Detalj glavnog pročelja.

35

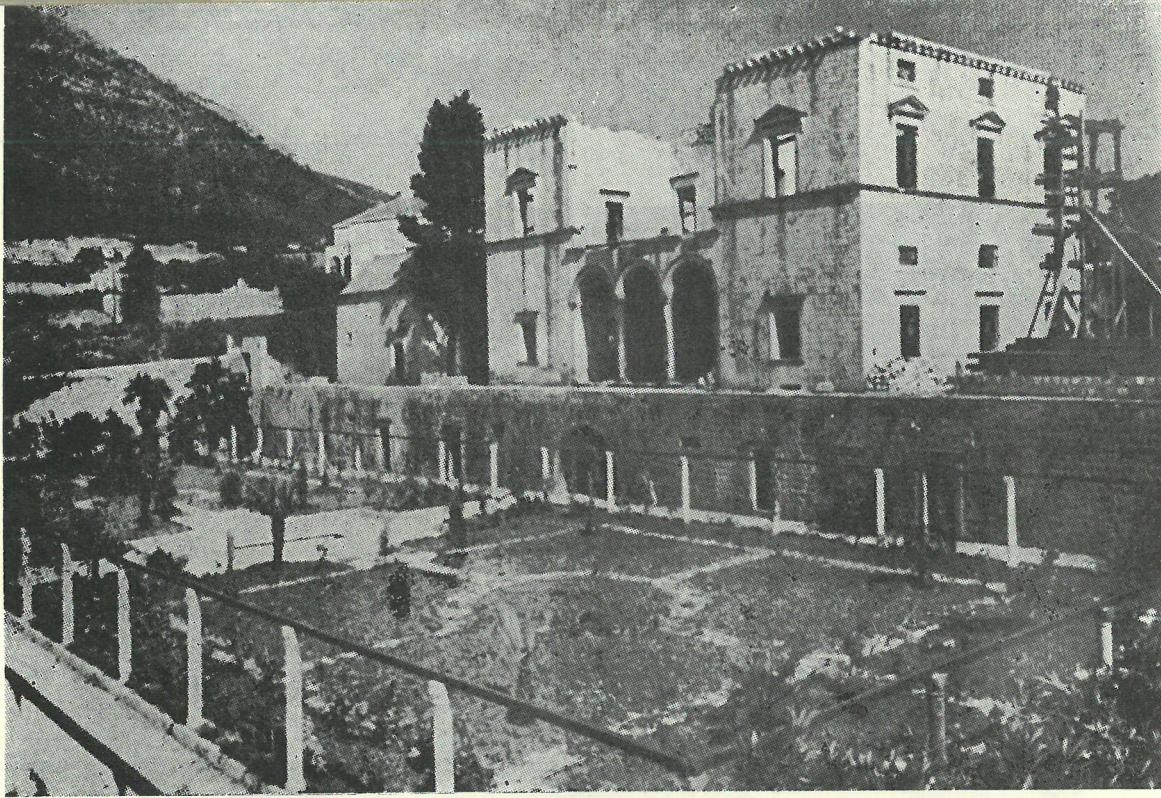
Park dvorca Pucić na Pilama. U pozadini se nazire kapelica sv. Jelisavete.

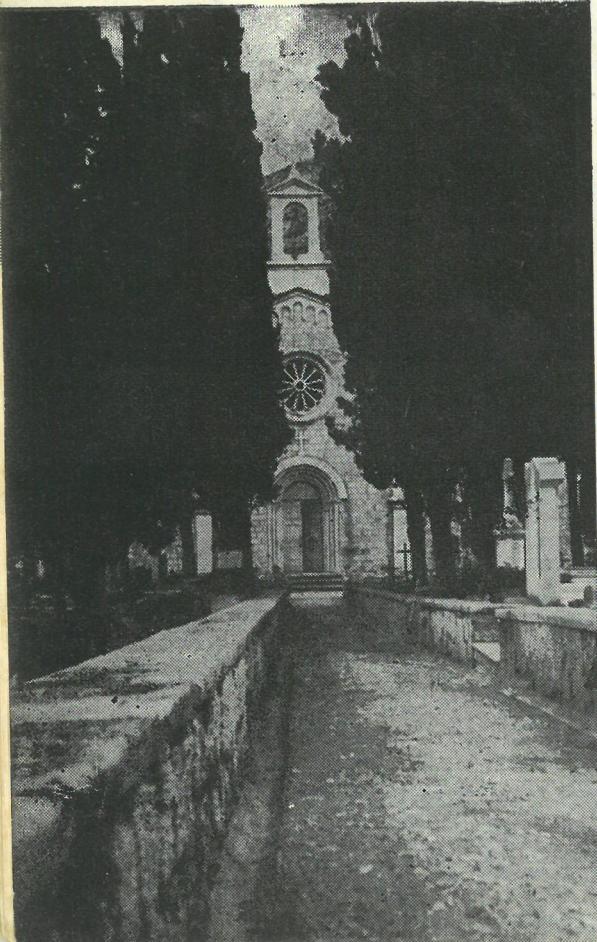
36

Kapelica sv. Jelisavete. — Prvobitno je bila u sastavu Pucićevog dvorca, a od njega odvojena za vreme francuske vladavine nakon prosecanja puta Dubrovnik—Gruž. — Prostor za kapelu, koji je u stilu renesanse s bogatim sitnoklesarskom plastikom, dobiven je u samom terenu.

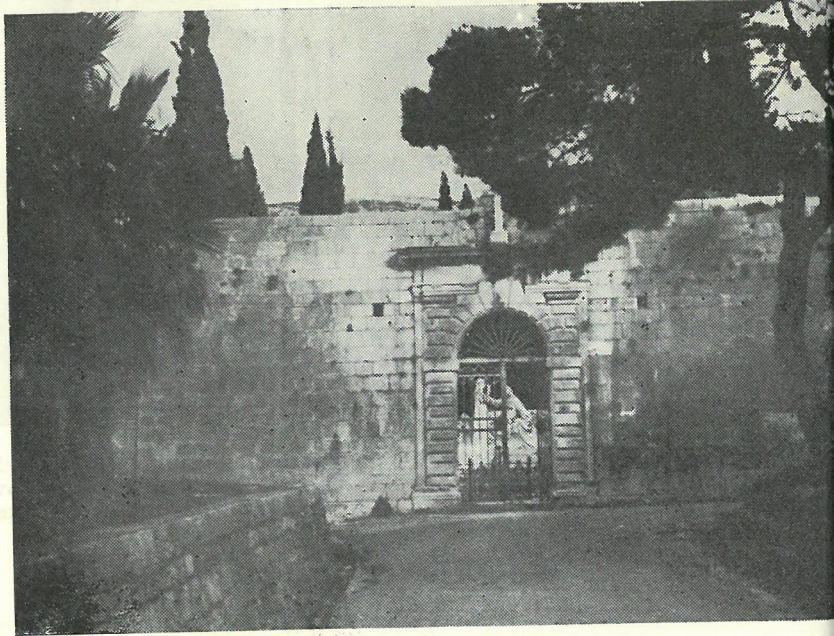

37

Dvorac Skočibihin kod Tri Crkve pre restauracije. Jasno se može na slici razabrati nekadašnji parter, terasa sa zgradom i lodžijama, te samostalna kapelica u njenoj neposrednoj blizini. Zgrada je stradala za vreme napoleonskih ratova. Dvorac se odlikuje čistotom stila i jasnoćom kompozicije.

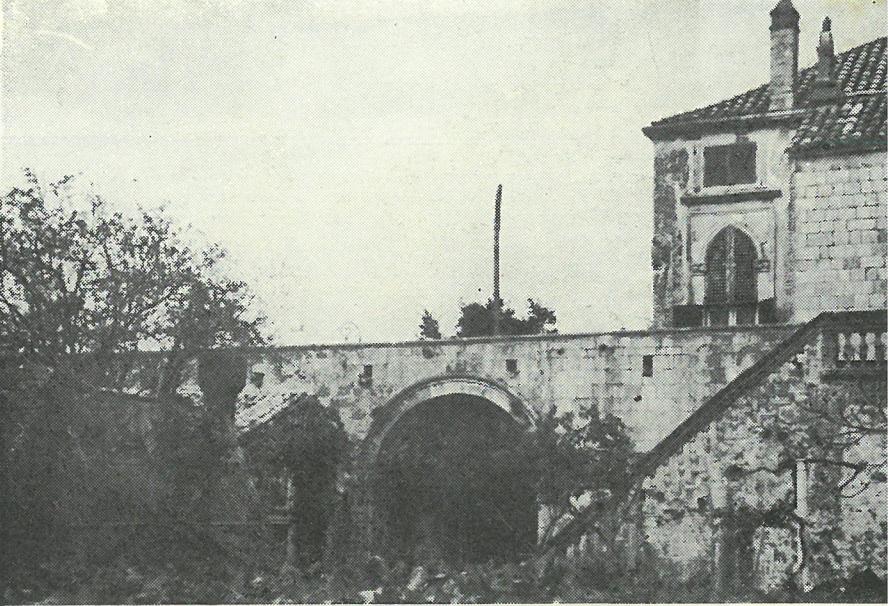
38 Bivši vrtovi Altesti, sada katoličko groblje.

39 Bivši dvorac Altesti na Baninovu. — Ulaz u nekadašnje vrtove. Sada katoličko groblje.

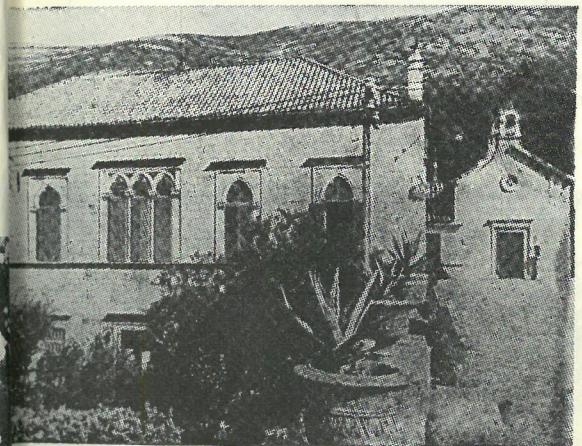
40

Dvorac Gradić u Gružu. Detalj iz vrta sa dekorativnim stepeništem.

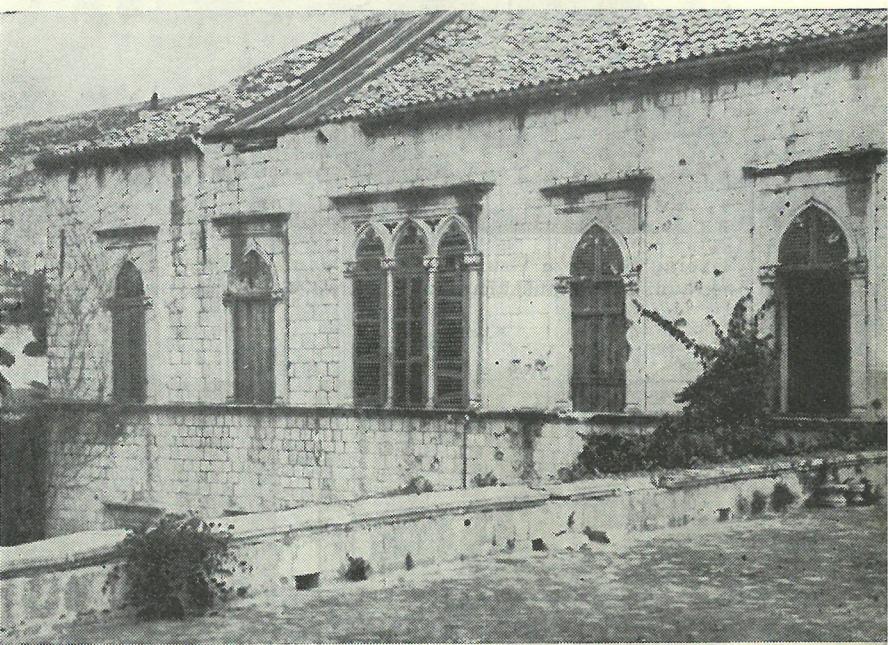
41

Dvorac Gradić u Gruškom zalivu. — Izgled zgrade sa terase nad »orsanom«. Vidna su oštećenja nastala usled bombardovanja.

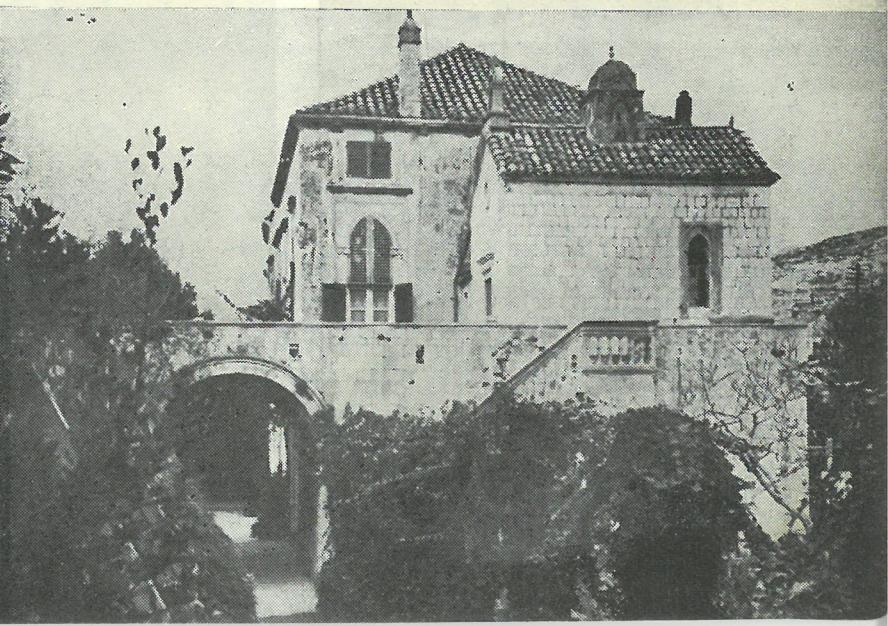
42

Dvorac Gradić u Gružu. — Na slici se vidi deo partera ispred zgrade i ravna terasa iznad orsana sa kapelicom. Izvanredno jedinstvo glavne zgrade, vrta i terase, zelenila i okoline.

43

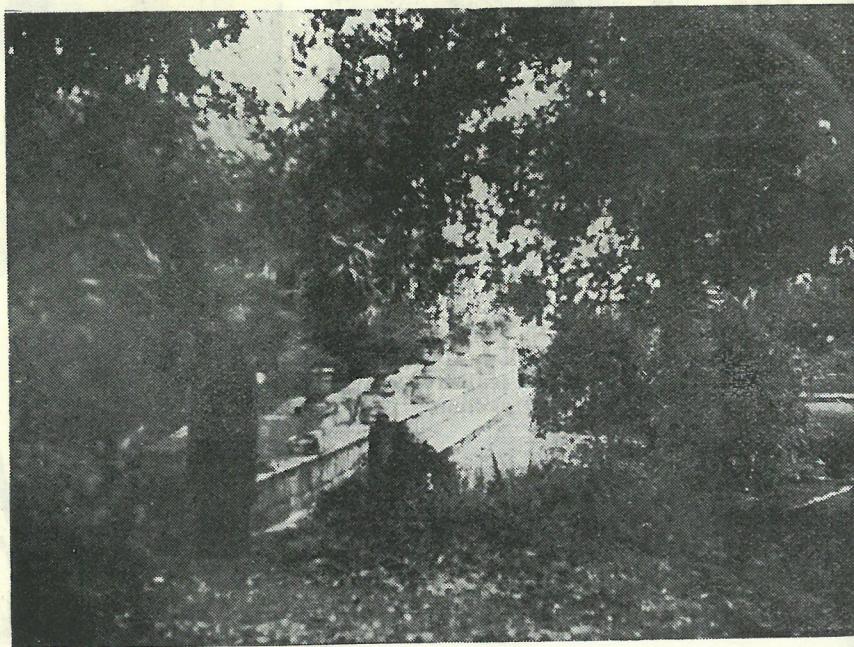
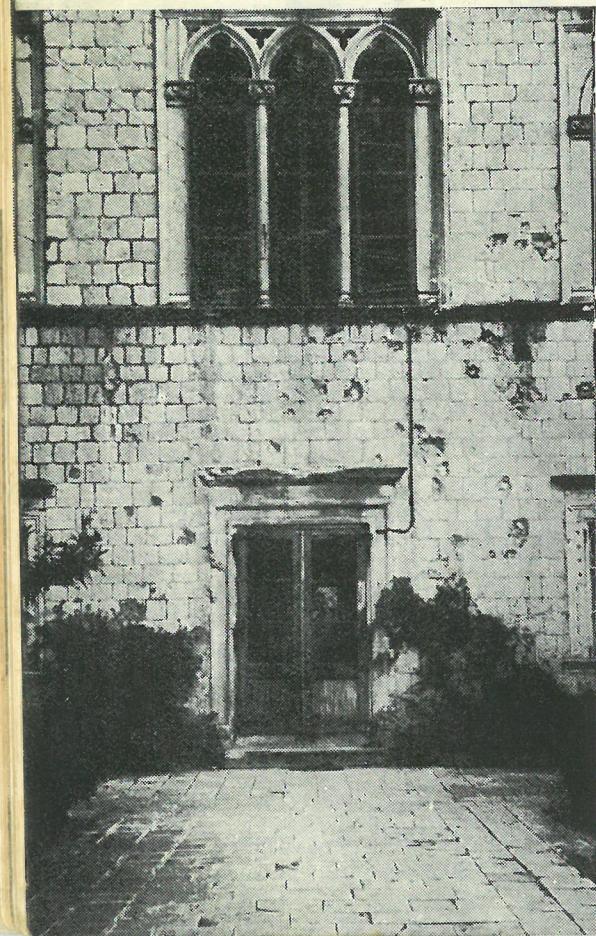
Dvorac Gradić — izgled iz bočnog vrta. Vidi se sklad postignut između glavne zgrade, kapelice, orsana i vrta.

44

Dvorac Gradić u Gružu. — Izgled dvorca spolja sa orsanom na lukovima i terasom nad njim. Visoki ogradni zid sa puškarnicama. Dvorac je neposredno vezan sa morem. U pozadini se vidi glavna zgrada.

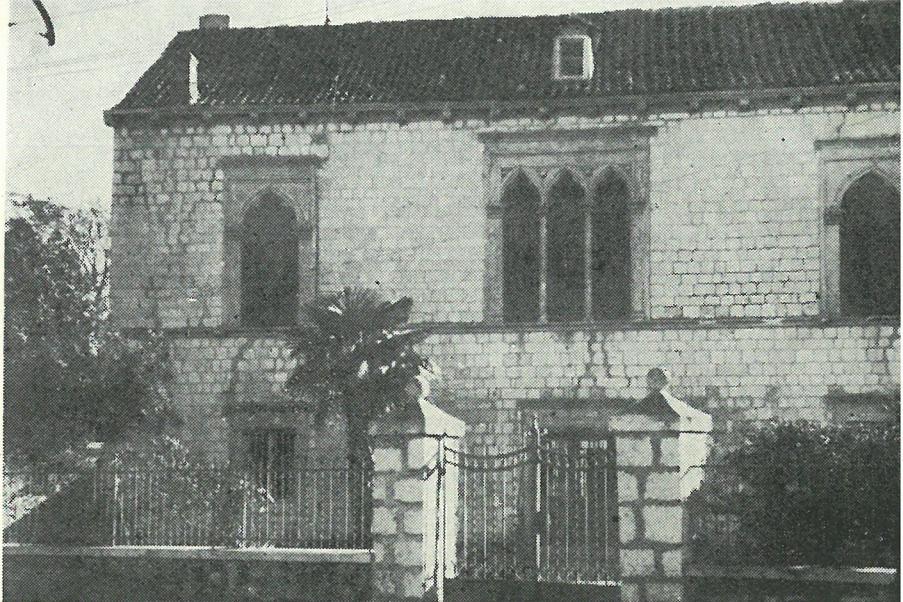

45 Dvorac Gradić. Motiv iz vrta u začelju zgrade.

46 Dvorac Gradić u Gružu. — Detalj fasade sa istančanim profilima klesarske plastike. Parapetni venac u visini prozora. Vidljiva su bombardovanjem oštećena mesta fasade.

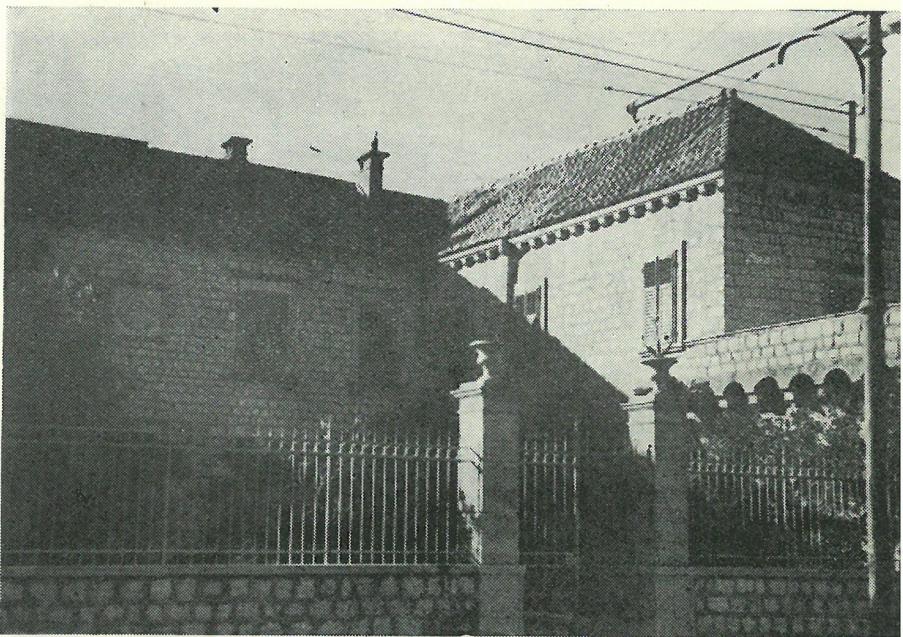
47

Vila Majstorović (po današnjim vlasnicima) u začelju Gruškog zaliva.

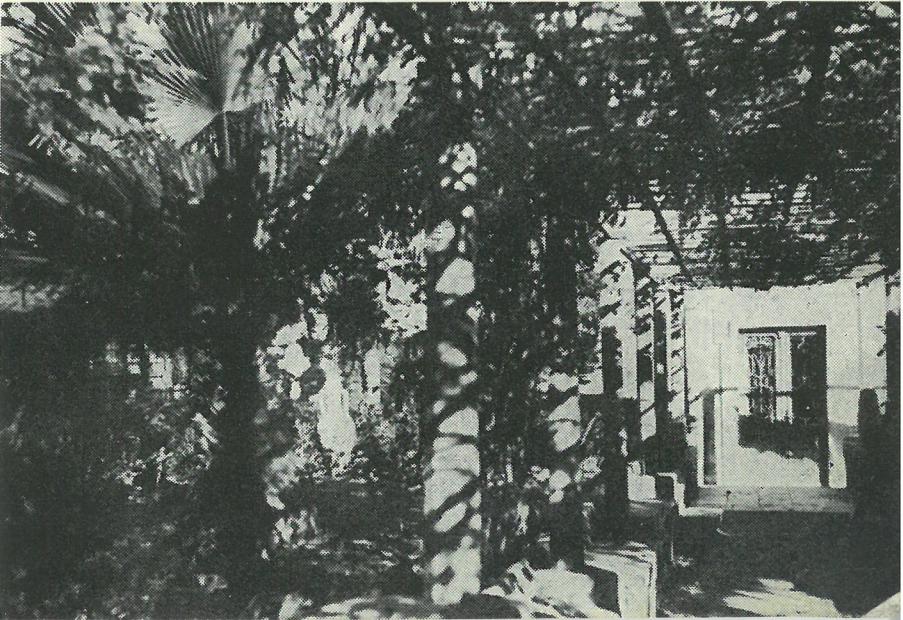
48

Dvorac Getaldi-Gondola (kasnije vlasništvo isusovaca, zatim masona, a danas Zago) sa partenom, orsanom i terasom nad njim.

49

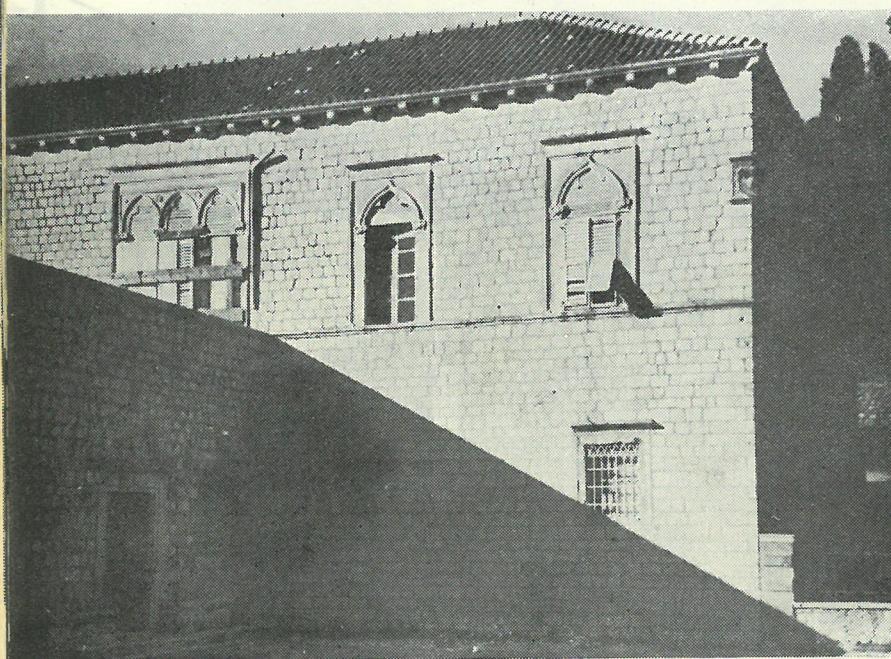
Dvorac Getaldi—Gondola. Šetnica u vrtu iza zgrade.

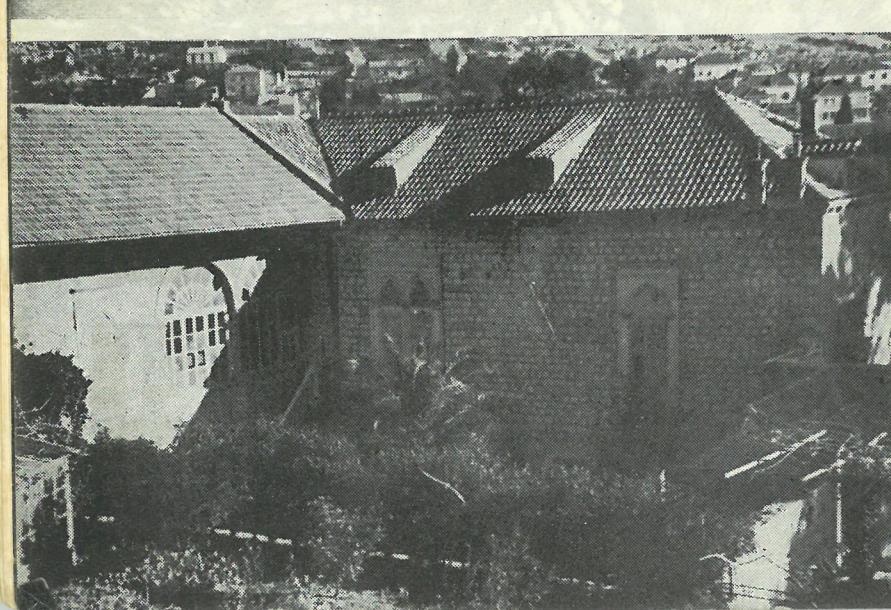
50

Dvorac Marinice Đordić, danas Matijević, na lapadskoj strani Gruškog zaliva. Dvorac je nastradao u ovom ratu usled bombardovanja.

51

Vila Sorkočević na lapadskoj strani Gruškog zaliva. Izgled zgrade spolja sa glavnom zgradom, orsanom i terasom nad njim. Prozorski okviri su u izvanrednom stilu mediteranskog (venecijanskog) ukusa.

52

Vila Sorkočević. Izgled zgrade iz vrta u zaledu.

53

Dvorac Sorkočević — prizor iz parka.

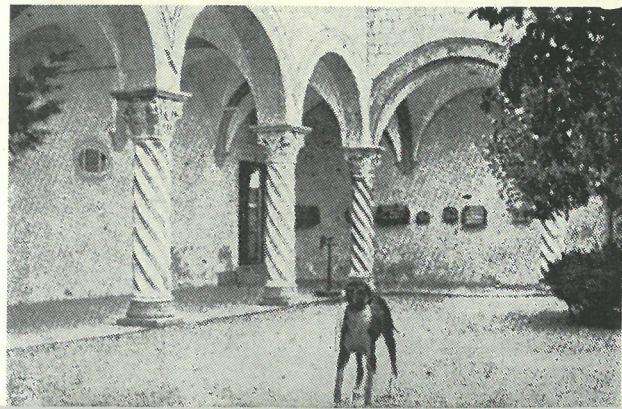
54

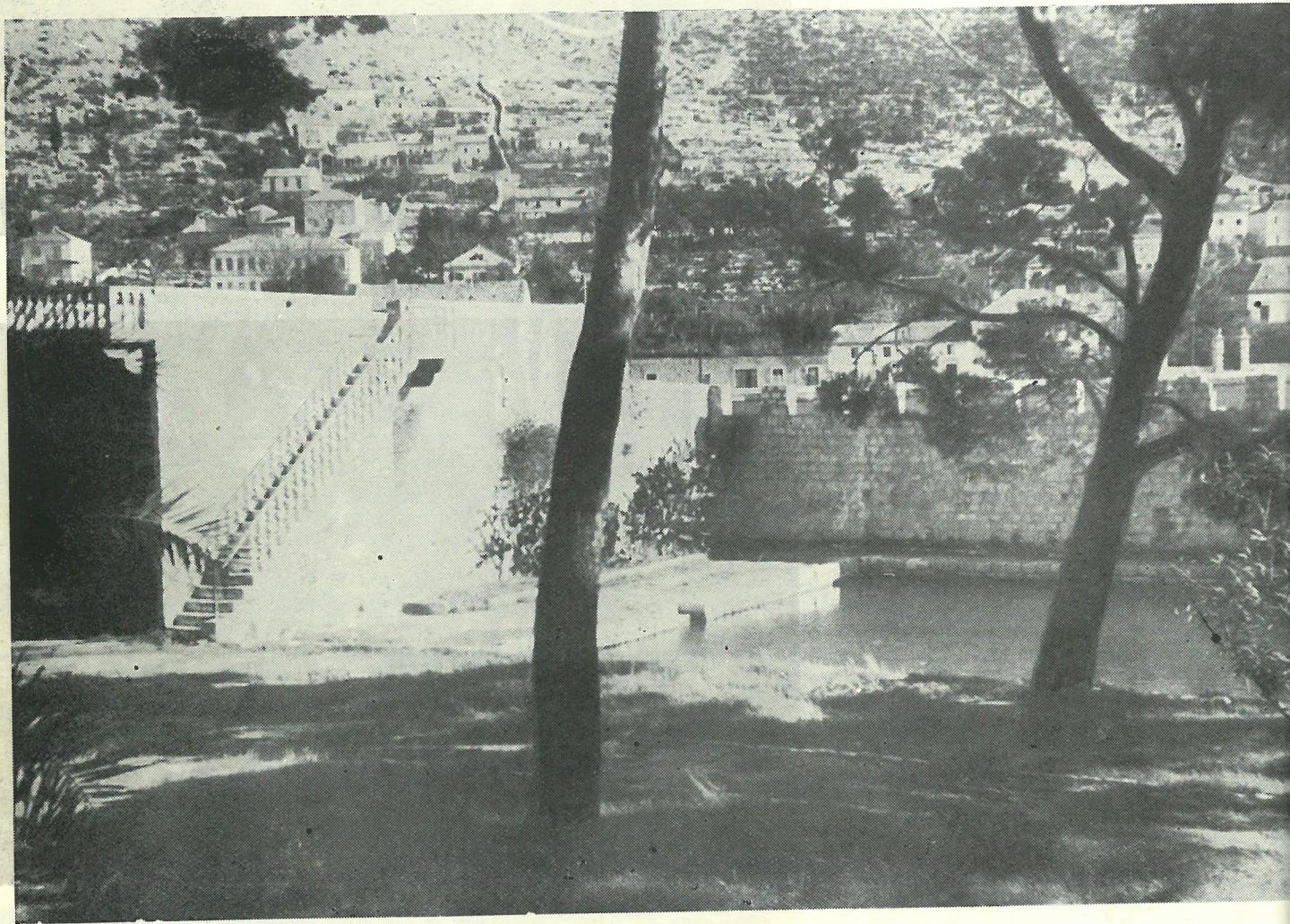
Vila Sorkočević — deo parka iza zgrade.

55

Vila Sorkočević, Lodžija.

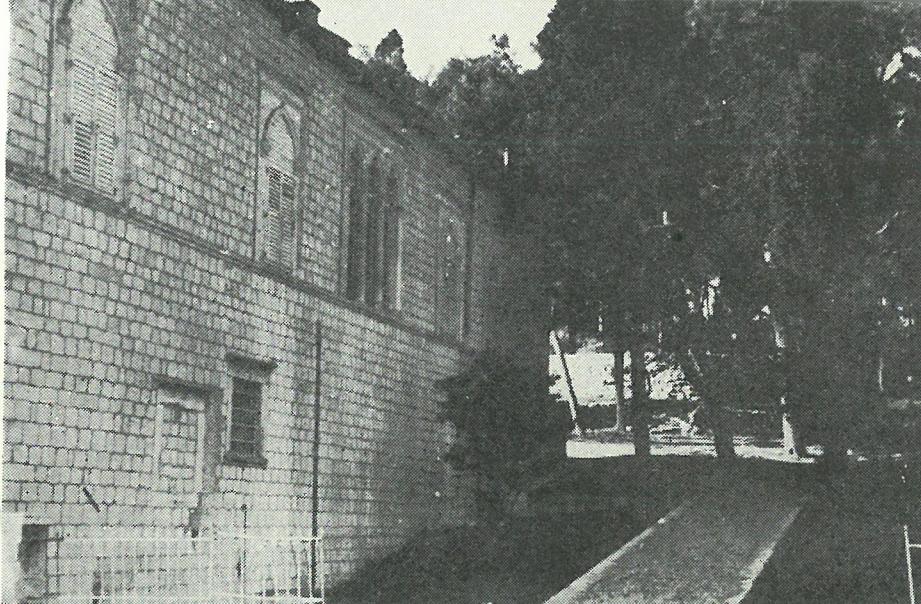

56 Vila Sorkočević. — Parter sa ribnjakom, ogradni zid i orsan sa terasom i stepeništem.

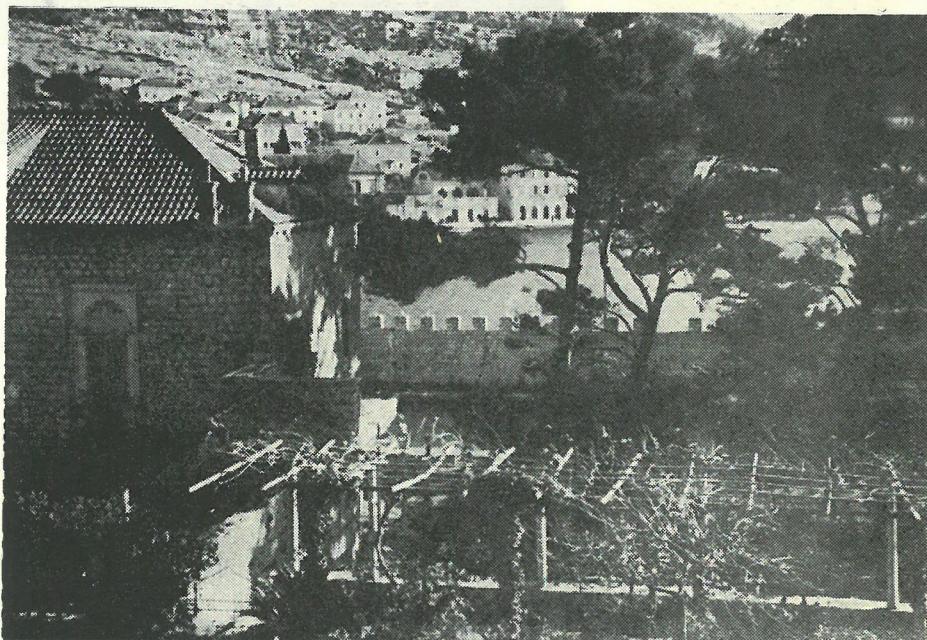
57

Vila Sorkočević, izgled sa bočne strane.

58

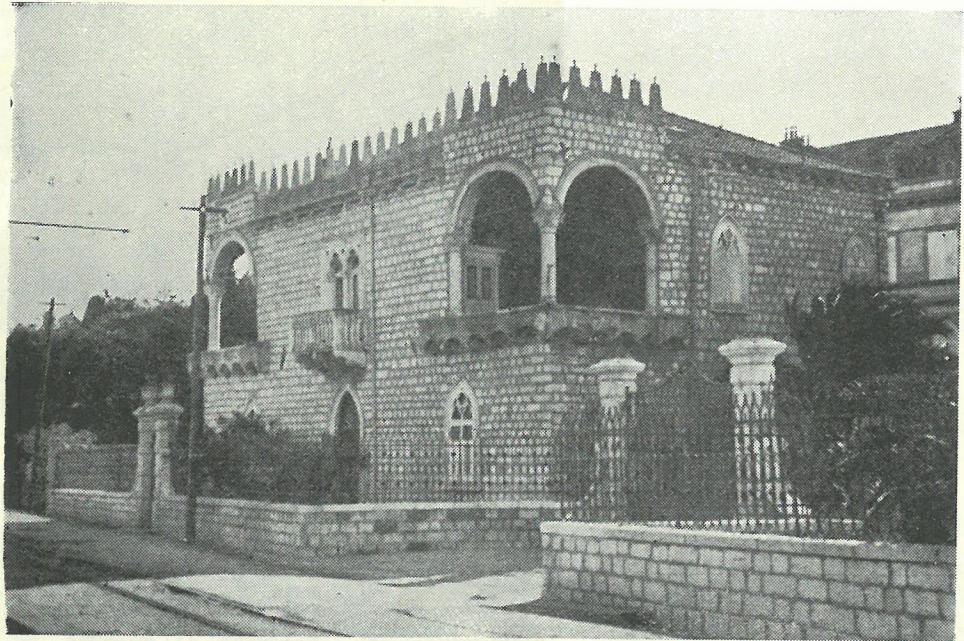
Vila Srkočević — deo parka pored zgrade.

59

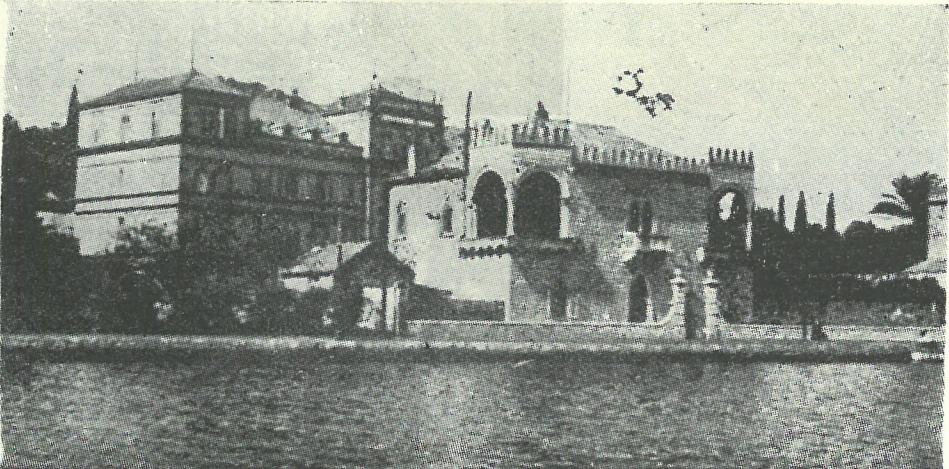
Vila Sorkočević — Začelje zgrade prema vrtovima.

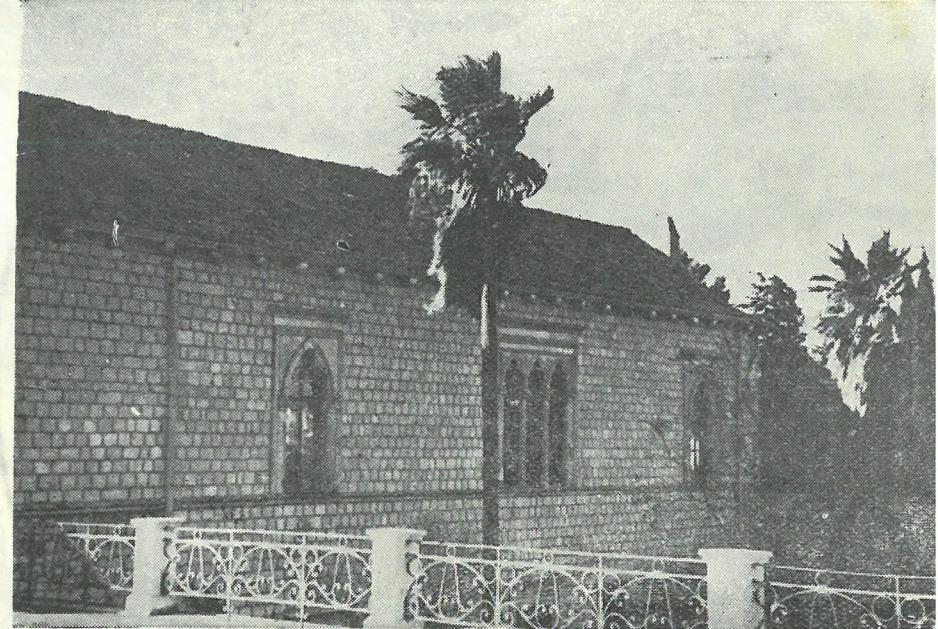
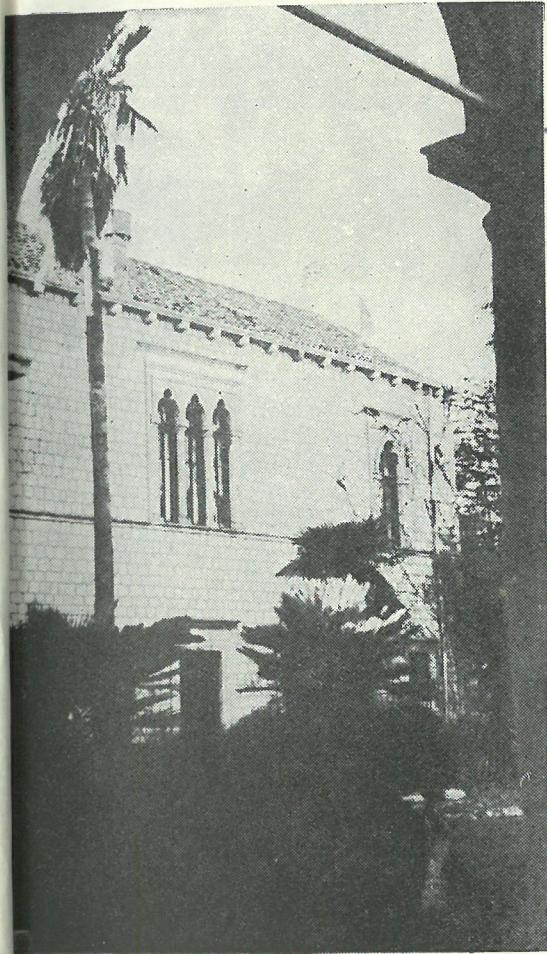
60

Dvorac Dordić — «Mala Venecija» na lapadskoj strani Gruškog zaliva. Odlikuje se lepotom lodižja na uglovima zgrade.

61

Dvorac Dordić — »Mala Venecija« sa kapelicom koja je pretvorena u hotelsku kuhinju .

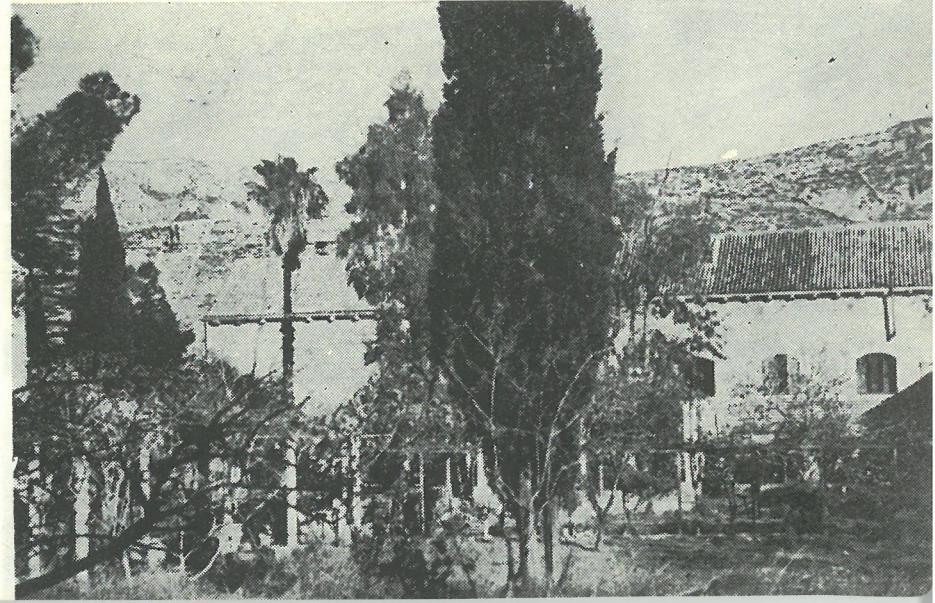

62

Dvorac Luke Poce, danas Kosor, na lapadskoj strani Gruškog zaliva. — Pogled na pročelje zgrade.

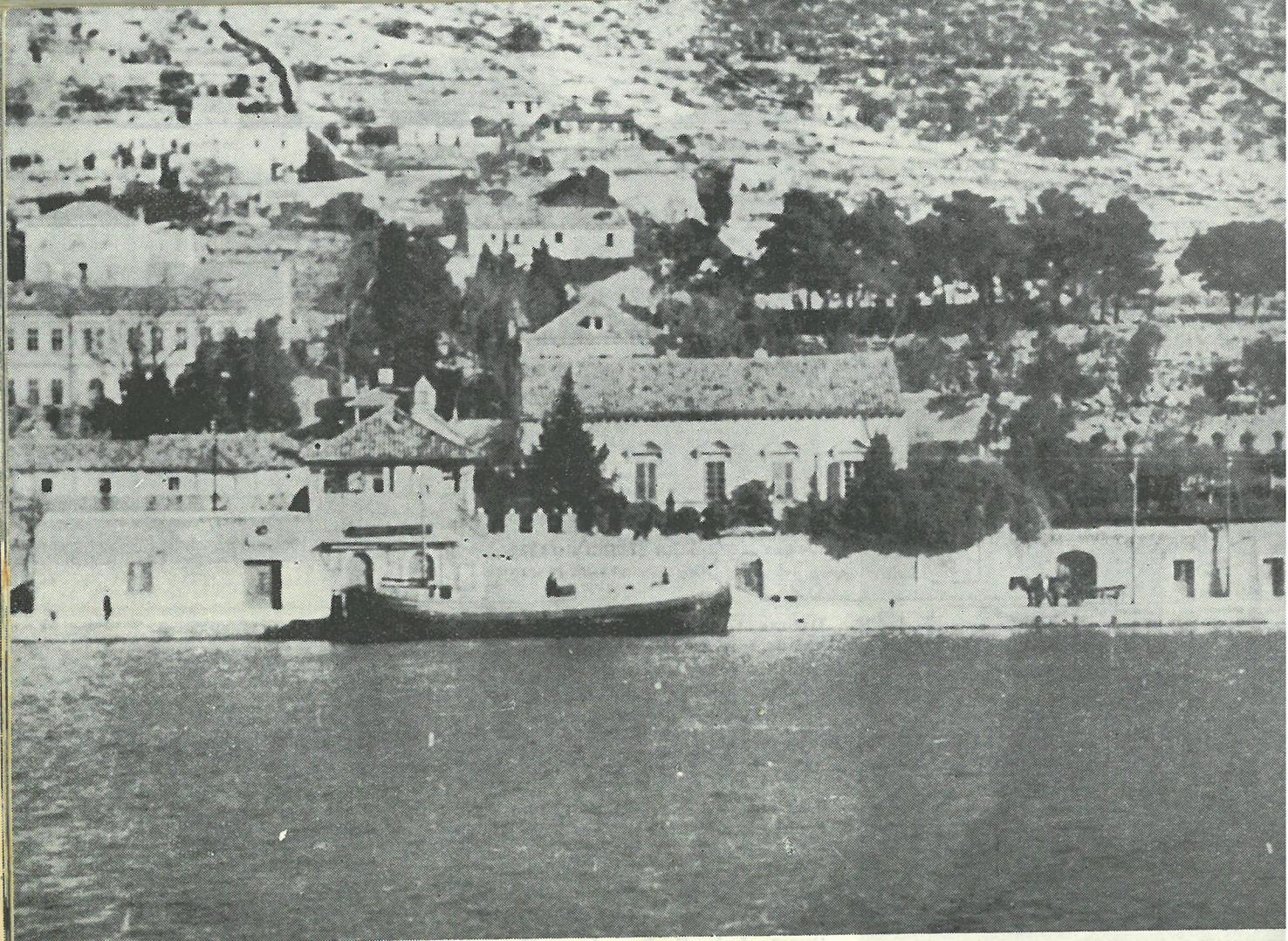
63

Dvorac Luke Poce — danas Kosor. Glavna zgrada sa parterom.

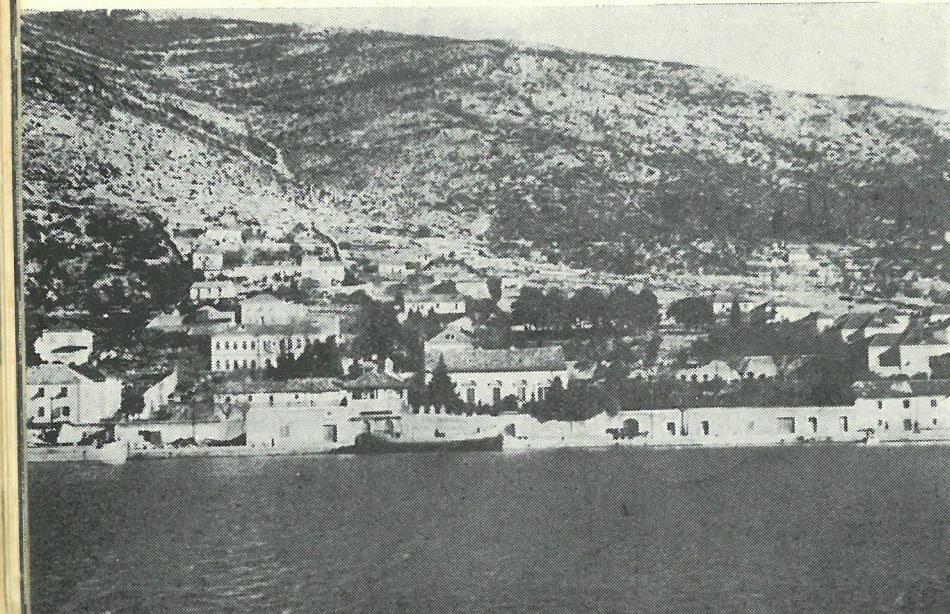

64

Dvorac Luke Poce, danas Kosor deo partera i glavnog pročelja zgrade.

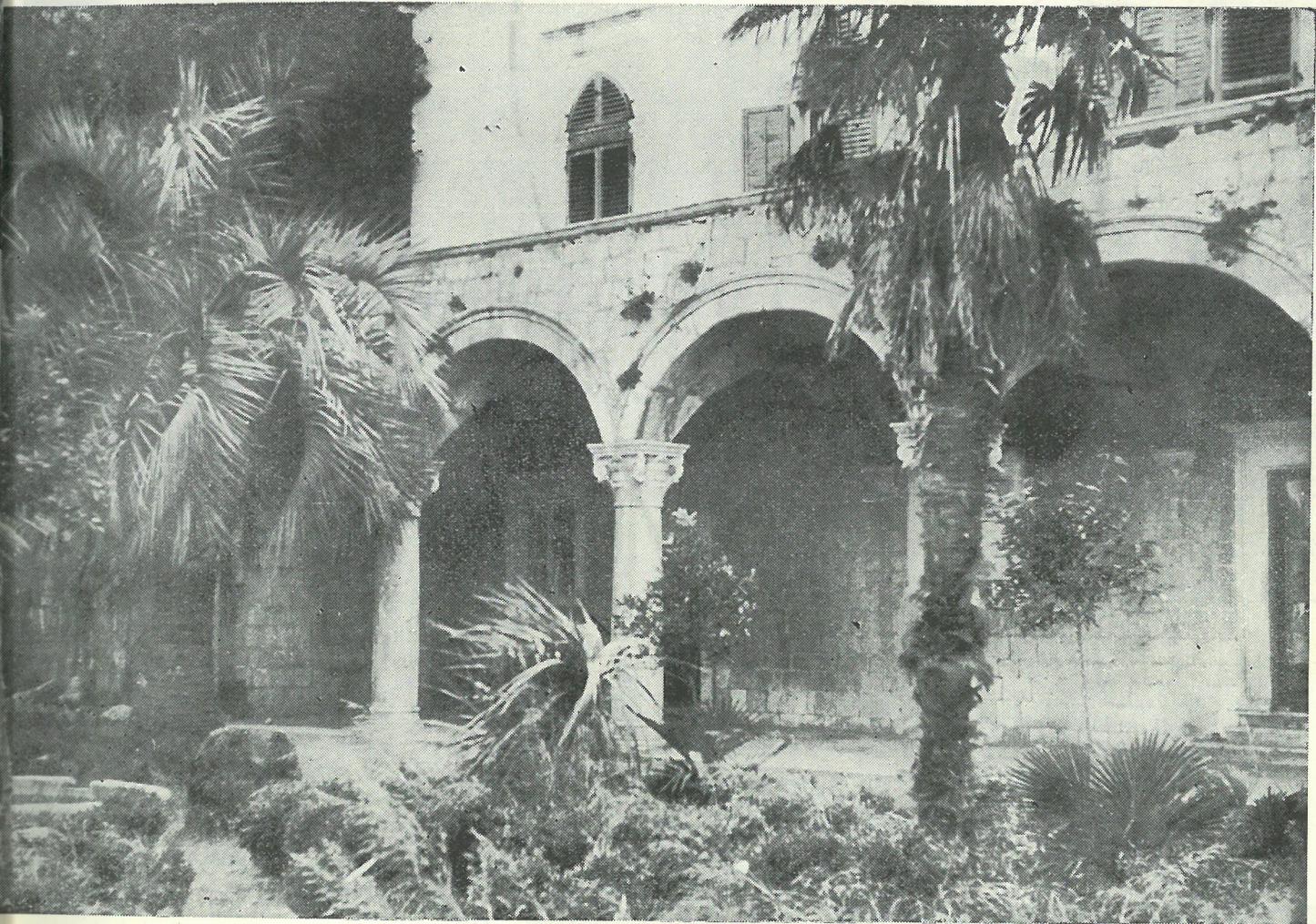

65 Dvorac Gundulić u Gruškom zalivu. Na slici se razaznaje arhitektura glavne zgrade sa prostim glavnim i parapetnim vencem i trokutnim nadprozorskim zabatima, orsan koji je pretvoren u apoteku, sa kioskom nad njim, ogradieni zid, vegetacija partera i karakter neposredne okoline imanja.

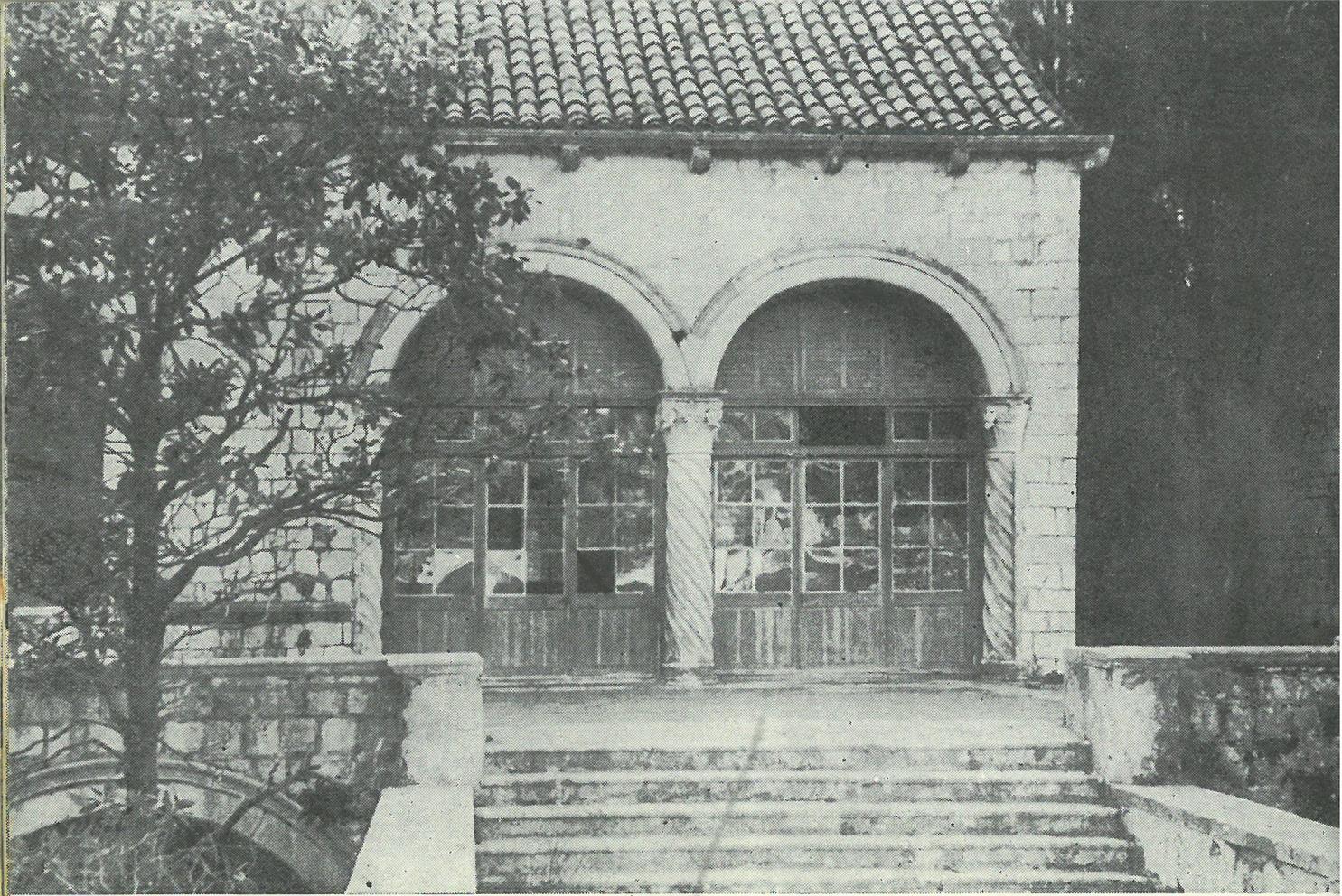

65

Dvorac Gundulić u Gruškom zalivu. Na slici se vidi glavna zgrada sa orsan i kioskom nad njim, te ogradnim zidom prema obali.

67 Dvorac Kaboga u Rijeci Dubrovačkoj na Batahovini. Na slici se razaznaje deo partera sa zasvodenom lodžijom, sa divnim kapitelima, lukovima i terasom i odnosni deo glavne zgrade sa stilski istančanim kamenim prozorskim okvima.

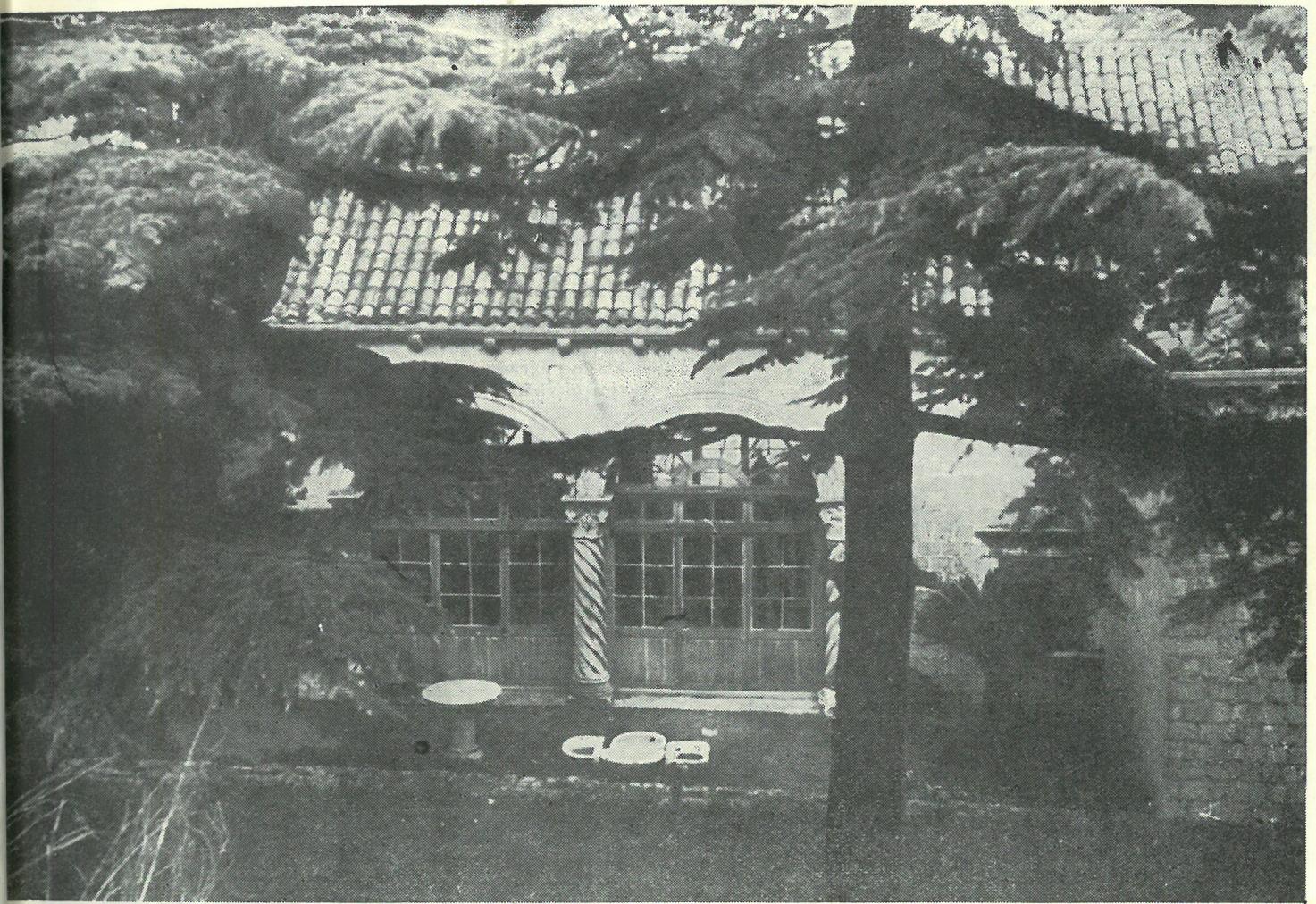
68

Dvorac Kaboga. — Izgled gornje lodžije sa ravne terase nad orsanom. Lodžija je bila prvobitno otvorena i vezivala prednju terasu sa vrtom iza kuće. — Na slici se razaznaju kapiteli i spiralne kanelure stupova. Desno od zgrade vidi se zid od kapelice.

69

Dvorac Kaboja. Izgled partera sa potpor zidom levo i glavnom zgradom u pozadini.

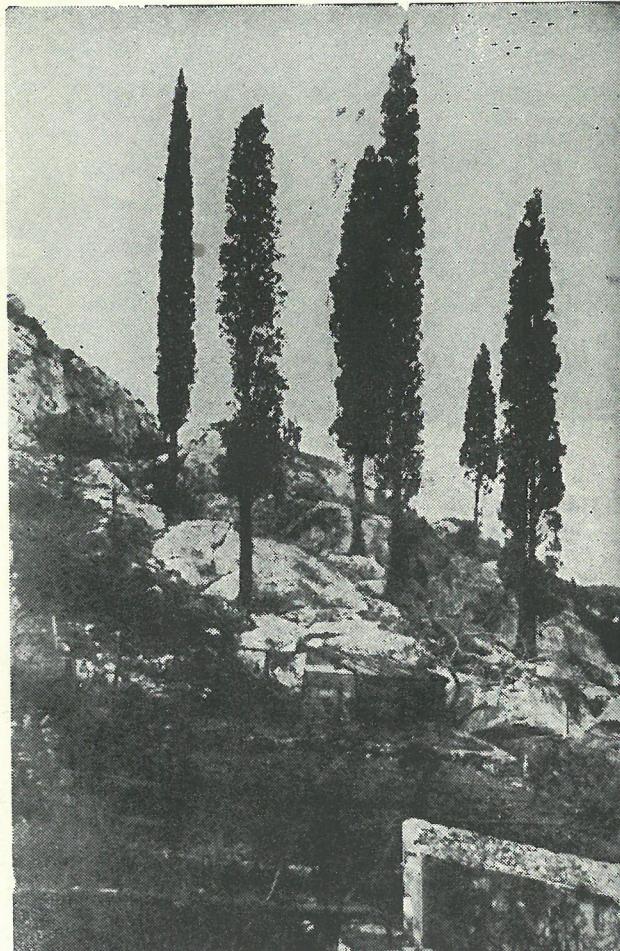

70 Dvorac Kaboga — Lodžija u nivou vrta iza zgrade. Ugao koji odaje intimnost arhitekture, fine sitne klesarske umetnosti i zelenila.

71

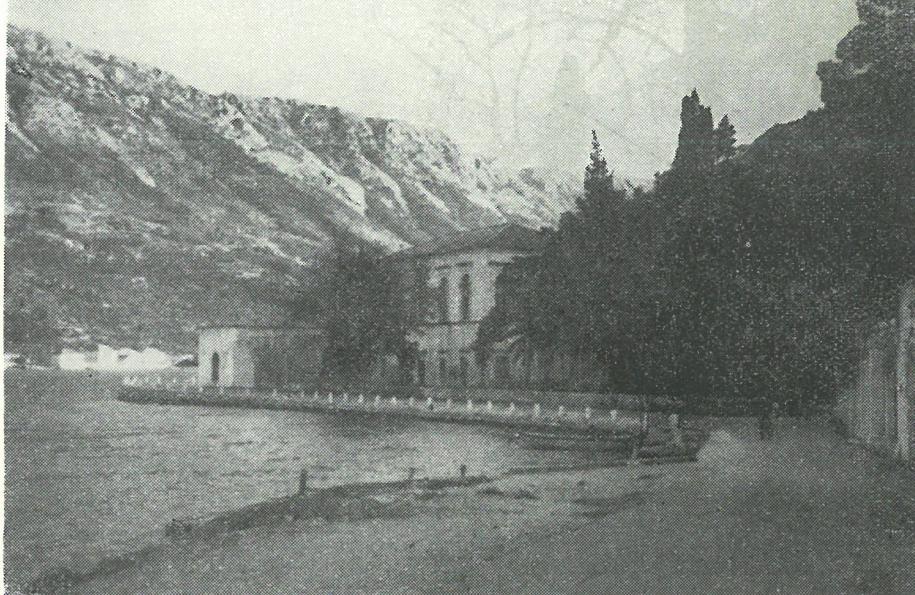
Dvorac Kaboga. Na slici se razaznaje deo partera, lodžija je u nivou partera, gornja lodžija sa terasom i odnosni deo glavne zgrade sa stilski istančanim kamenim prozorskim okvirima.

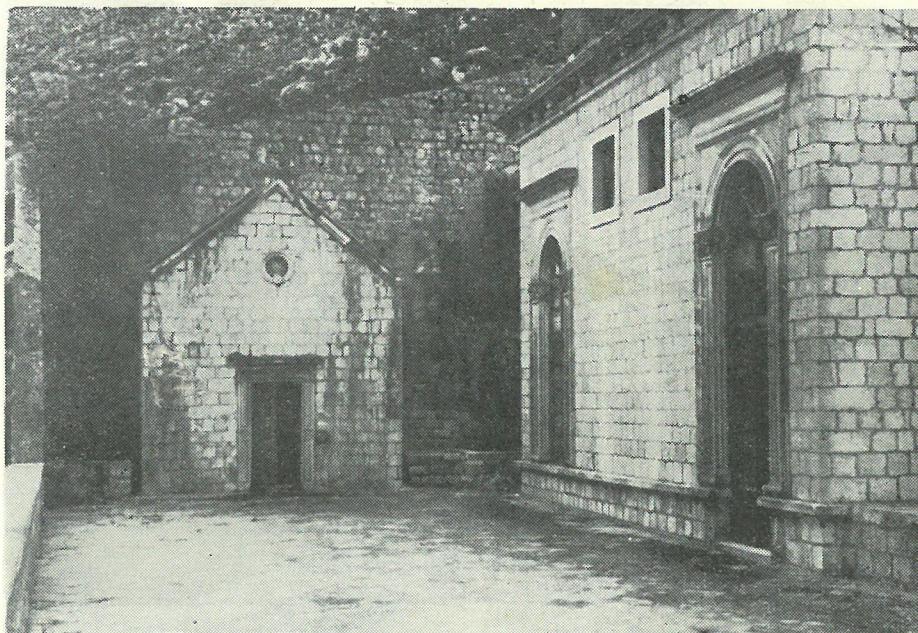
72

Predeo iza Kaboginog dvorca na Batahovini sa skupinom čempresa. Slika dokazuje kako čempresi mogu da rastu u samom kršu i da svojom elegancijom preobraze prirodu.

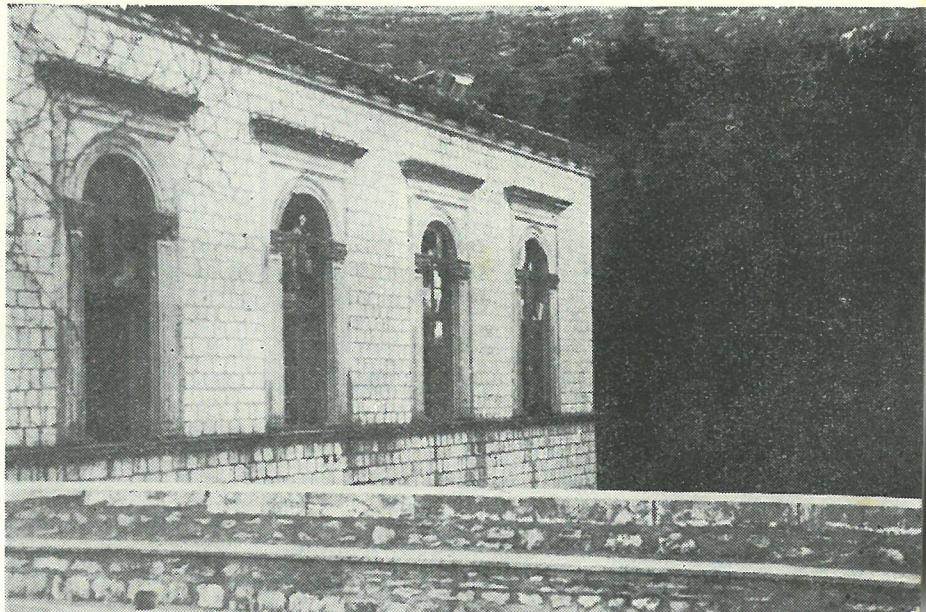
Stayev dvorac na Batahovini u Dubrovačkoj Rijeci. Uprednjem prostoru se vidi ulaz u Kabogin dvorac sa istureni orsanom. — Jasno se razaznaje i istureni orsan Stayev sa ravnim krovom. — Svi su ti orsani nekad komunicirali neposredno sa morem. Slika odaje jedinstvo arhitektonskih masa, zelenila njihovih vrtova i pejsaža s morem. Iz samih vila se otvara vidik na ulaz u Rijeku Dubrovačku, poluotvorno Lapad i deo pučine.

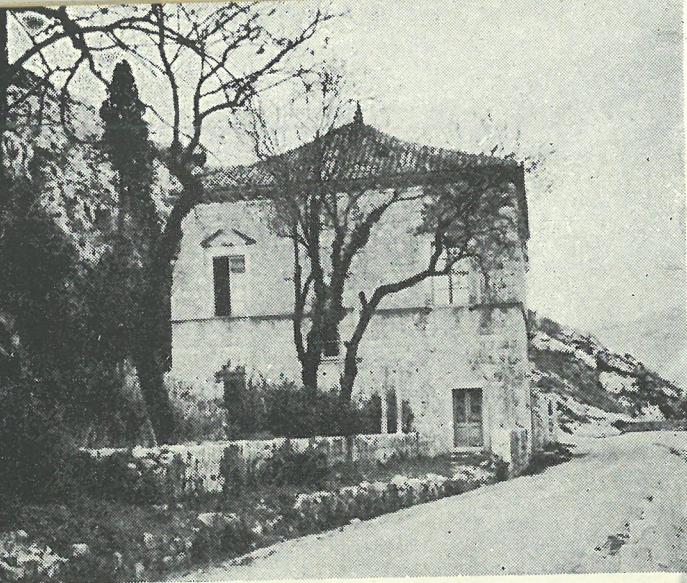

Stayev dvorac na Batahovini. — Izgled glavne zgrade i terase nad orsanom. — Upada u oči klesarska plastika glavnog venca, kameni okviri prozora u stilu poznate renesanse i venac parapetni koji spaša sve prozore.

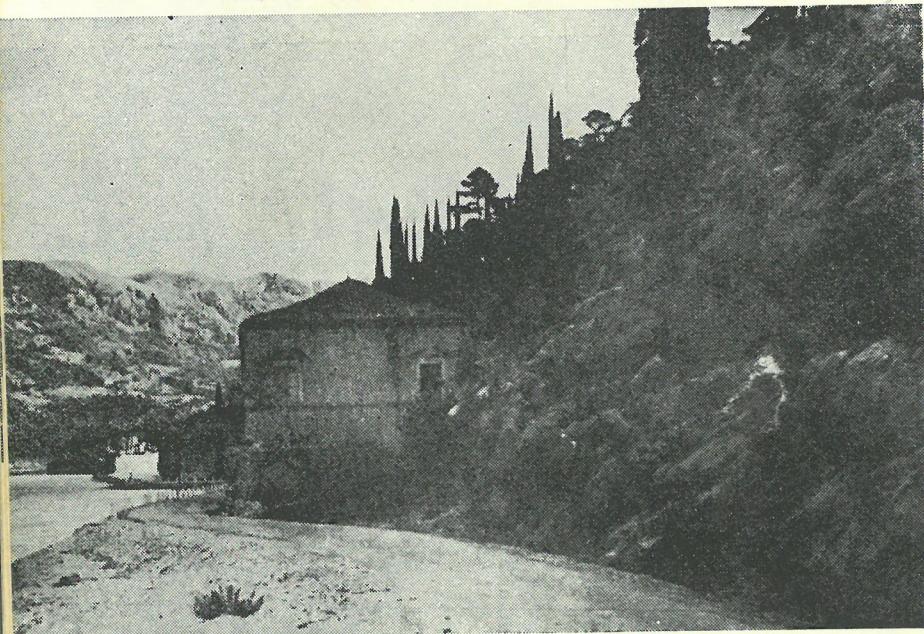
Stayev dvorac na Batahovini. — Izgled terase nad orsanom sa samostalnom kapelicom, visokim ogradnim zidom i bočnim delom zgrade sa izlazom na terasu. Izvanredna arhitektonska kompozicija oživljena finoćom klesarske umetnosti.

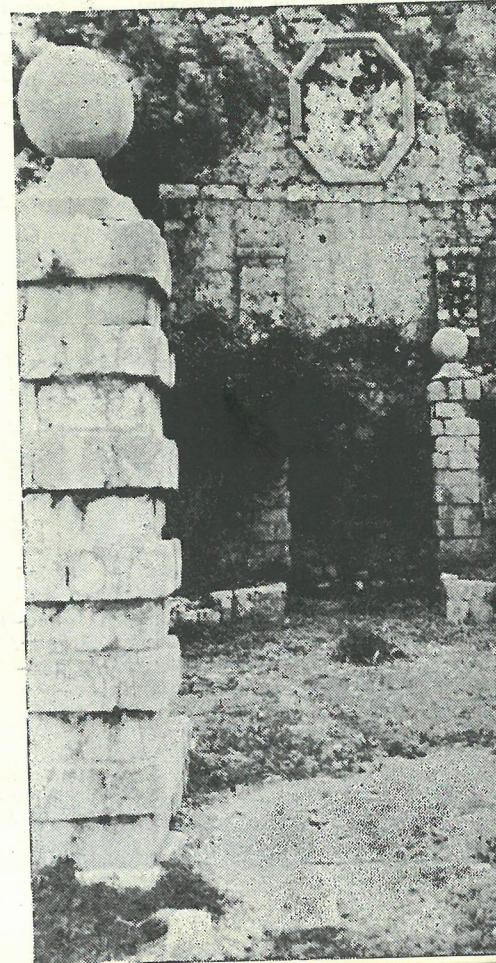
76

Dvorac Bozdari — Škaprlenda — Kolić.
Izgled zgrade sa suprotnе strane s krnjim
ostacima nekadašnjeg vrta.

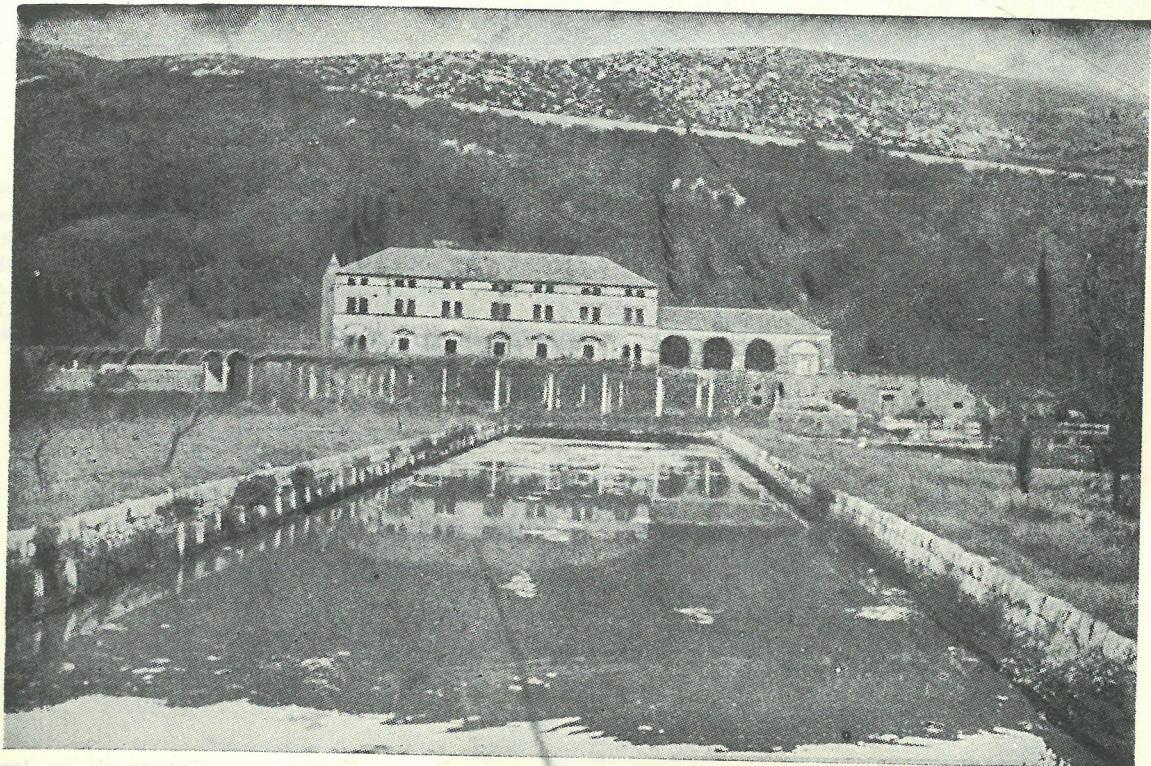
77

Dvorac Bozdari — Škaprlenda — Kolić
na desnoj strani Rijeke Dubrovačke. —
Jednostavna kompozicija arhitektonskе
mase deluje svojom snagom i jedinstvom
u predelu. Jednostavna arhitektonska ob-
rada zidnih platna.

78

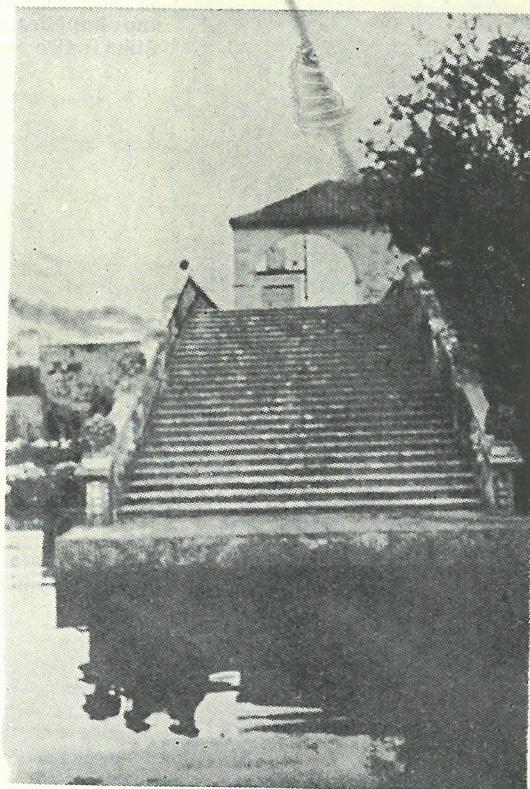
Dvorac Bozdari — Škaprlenda — Kolić.
Ostaci senice sa česmom i grbom pored
zgrade.

79

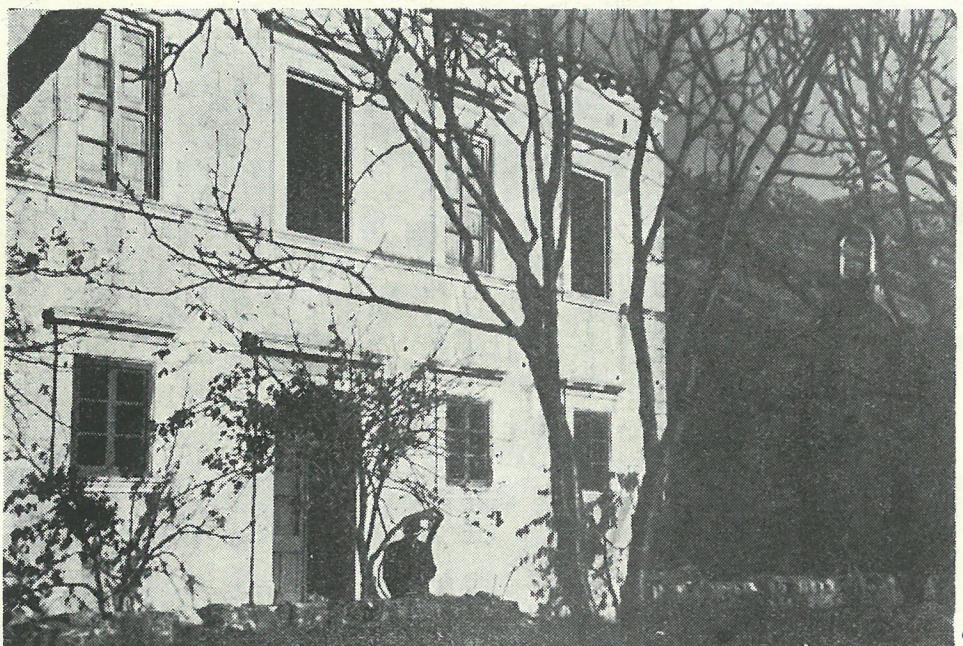
Izgled dvorca Sorkočević u Rijeci Dubrovačkoj.

Izgled dvorca Sorkočević u Rijeci Dubrovačkoj sa prostranim vrtovima i ribnjacima.

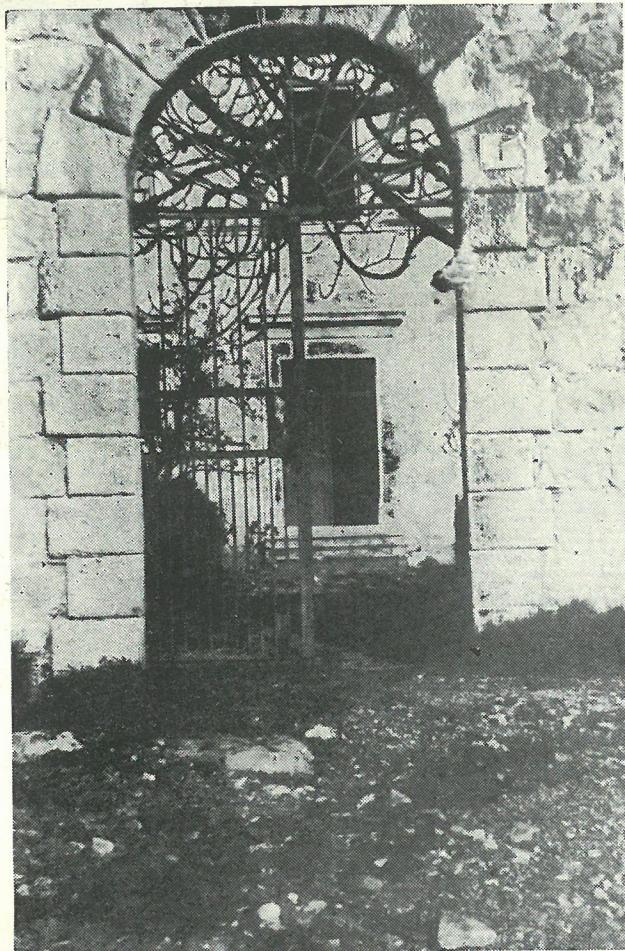
80

Dvorac Sorkočević u Rijeci Dubrovačkoj. — Monumentalno mramorno stepenište za pristajanje čamaca i lada, koje spaja prostranu terasu sa morem.

81

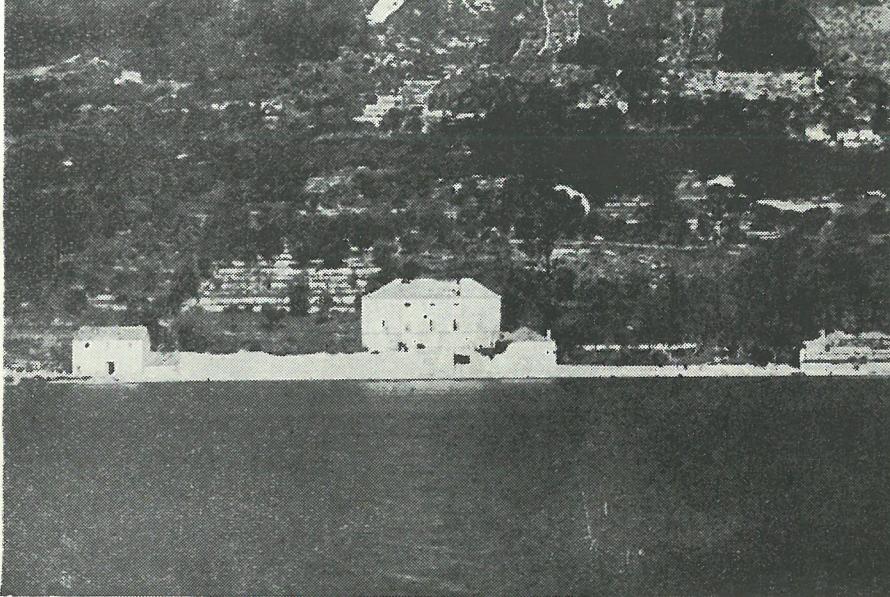
Dvorac Zamanja — Kravarević na levoj obali Rijeke Dubrovačke. Izgled glavne zgrade. Zapušten park. Impozantna arhitektonска masa sa jednostavno protkanim zidnim platnom. Desno kapelica. Iza nje konture okolnih brda. Slika odire jedinstvom.

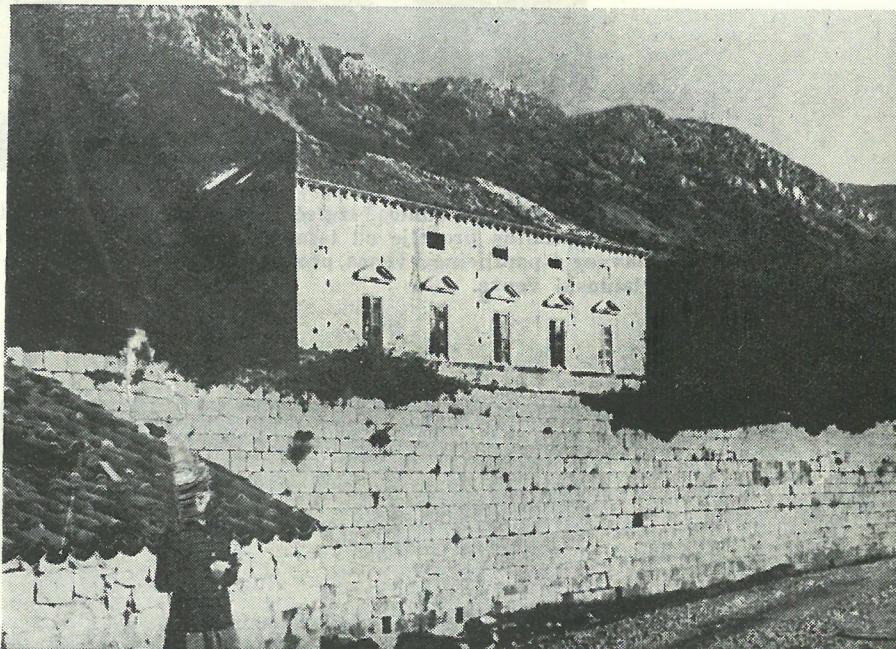
82

Ulazna vrata u dvorac Zamanja — Kravarević sa pogledom na srednji deo zgrade.

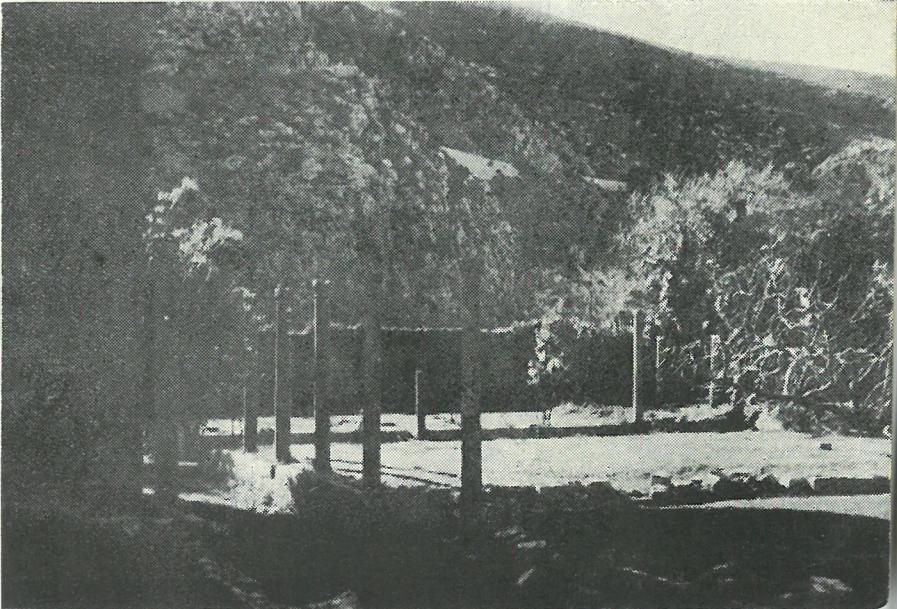
Dvorac Goce — Zbutega — Lazarević (po redosledu vlasnika) na desnoj obali Rijeke Dubrovačke. — Izgled celog kompleksa sa desne obale Rijeke, sa glavnom zgradom, ogradnim zidom i orsanom u desnom uglu. Kompozicija vrlo dobra. Objekt je postavljen besprekorno u svoju sredinu.

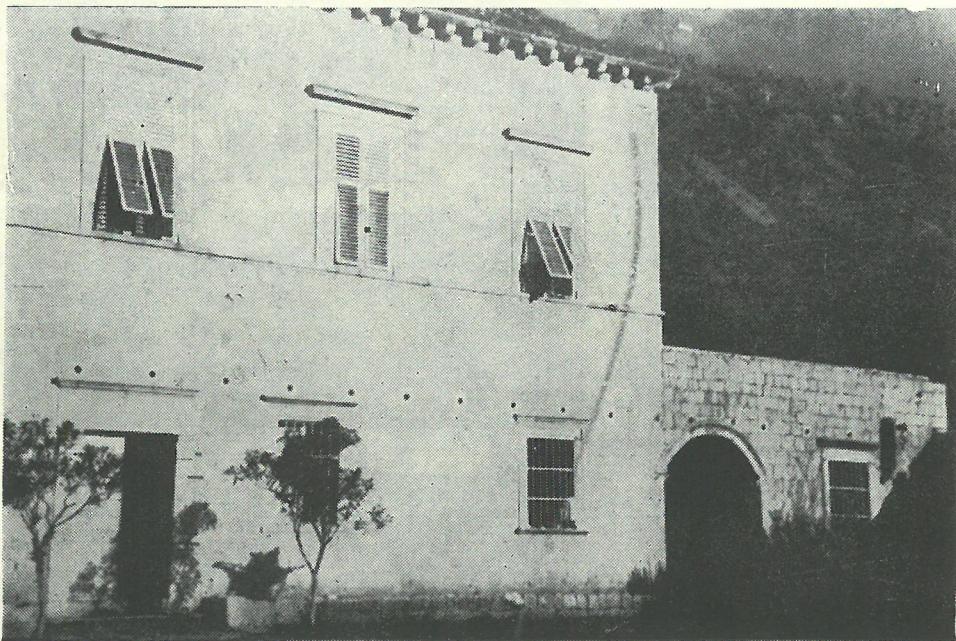

Dvorac Goce — Zbutega — Lazarević. Izgled zgrade sa ogradnim zidom iz neposredne blizine. — Primeće se zapuštenost i oštećenost zgrade, naročito krova. Zgrada deluje snažno svojom masom i jednostavnom prosilacijom glavnog i parapetnog venca, te prozorskih okvira sa prekinutim zabatima.

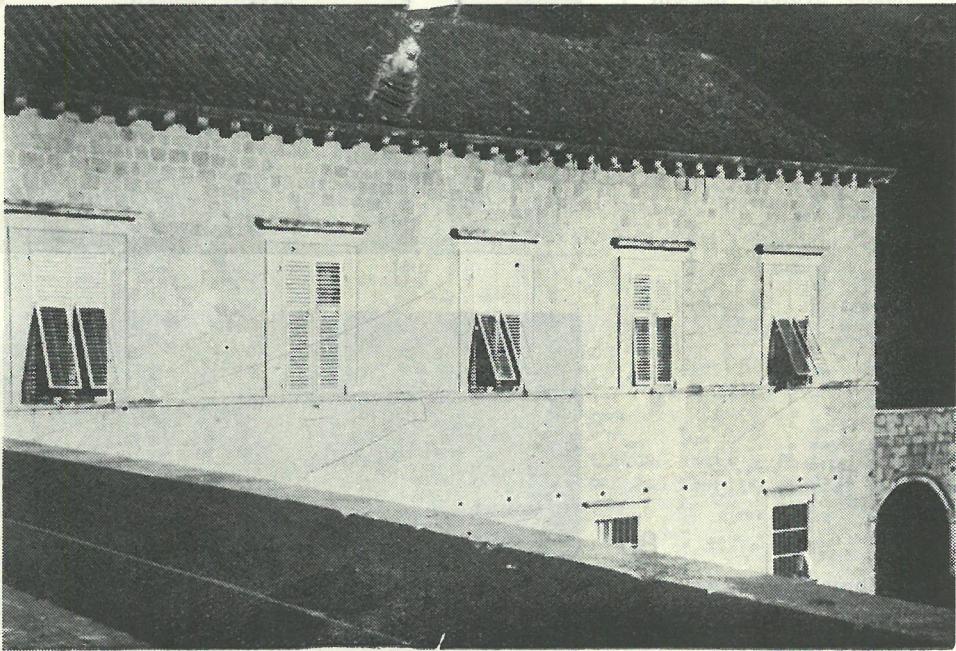
Dvorac Goce — Zbutega — Lazarević. Ostaci nekadašnjeg partera pored zgrade u podnožju brda. — Svojom snažnom kompozicijom deluje i u ovom derutnom stanju.

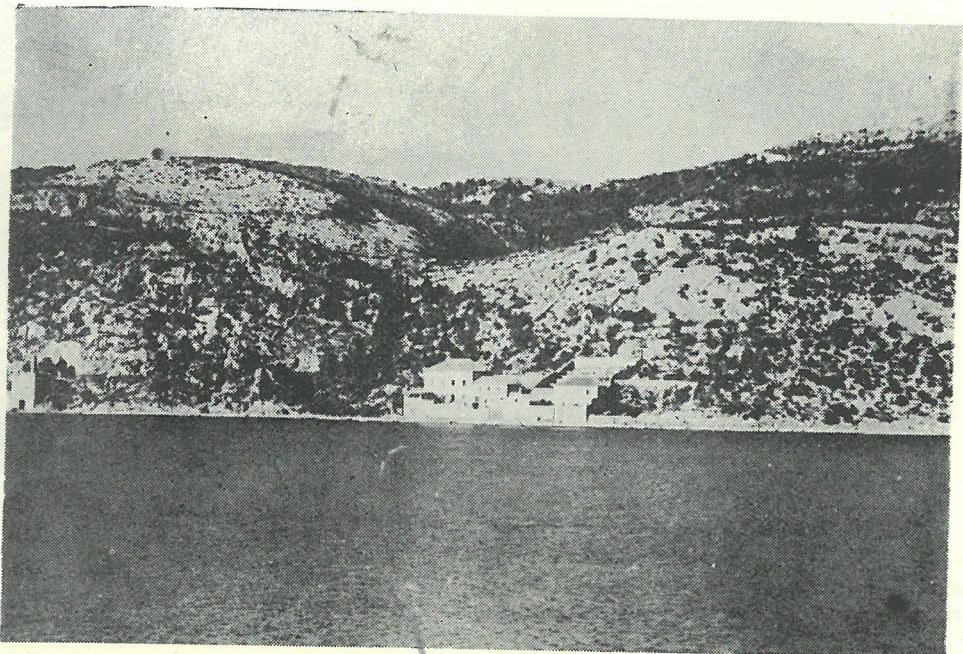
86

Dvorac Goce — Vodnica. Izgled glavne zgrade iz dvorišta sa pogledom na nekadašnji parter, na impozantno pročelje od tesanog kamena sa jednostavnim elementima arhitektonske plastike glavnog i parapetnog venca, prozorskih i vratnih kamenih okvira. Desno u pozadini nazire se planinski venac.

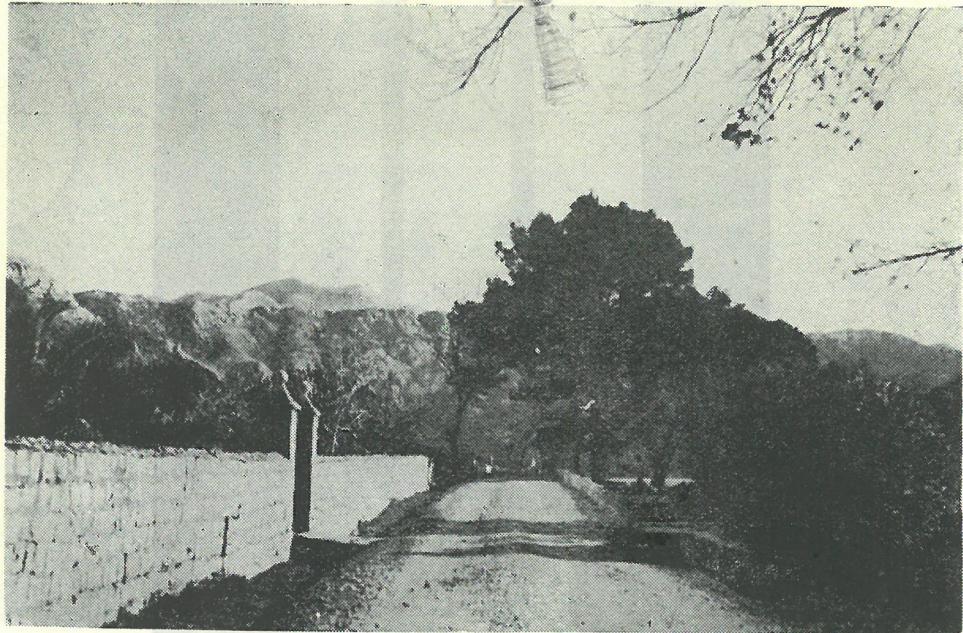
87

Dvorac Goce — Vodnica. — Pogled sa terase orsana na pročelje zgrade.

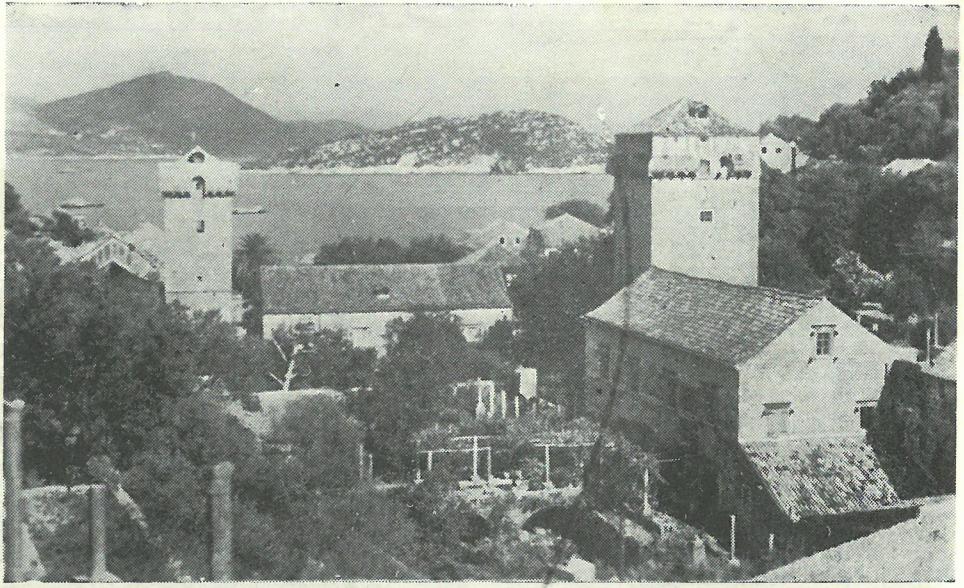
88

Dvorac Gradi-Bać. Gradičević na desnoj obali Rijeke Dubrovačke. Dobro smeštena skupina zgrada sa glavnim objektom na levoj strani sa isturenim orsa nom, ravnim krovom nad njim i natkritim kioskom.

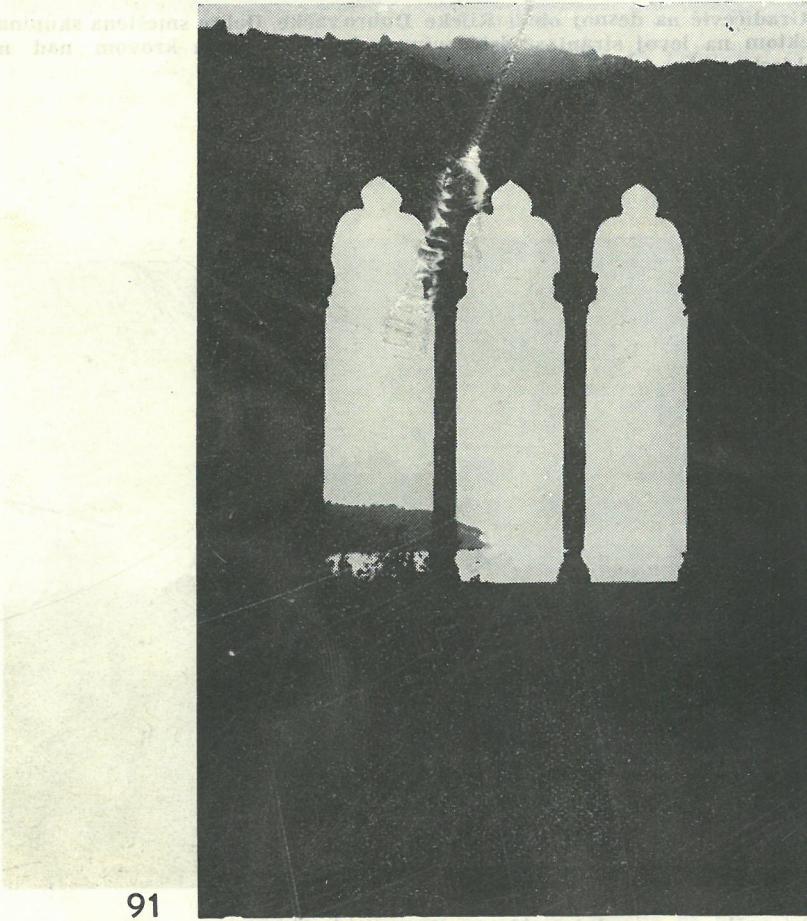
89

Motiv iz Rijeke Dubrovačke sa ogradnim zidom nekog starinskog dvorca. — Savršena harmonija zelenila i mora, koje se nazire desno ispod borova i planinskog vence koji zatvara vidik.

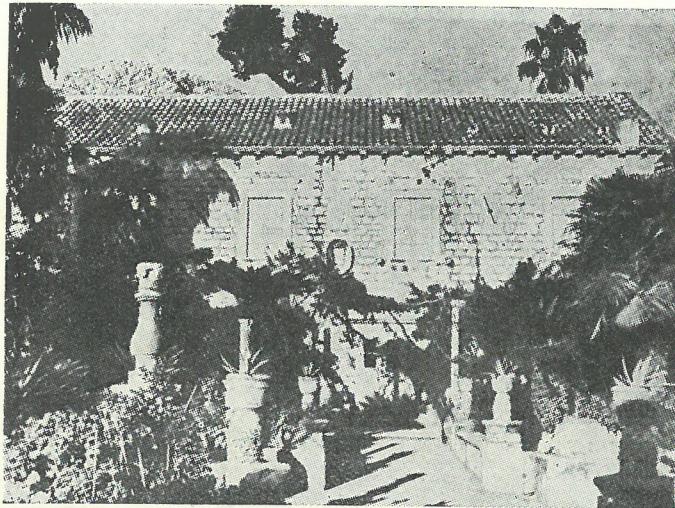
90

Skočibuhin utvrđen dvorac na Šipanu. na slici se razaznaju pojedine zgrade, parter s mostom, i tvrdavne kule. U pozadini se vidi otok Ruda.

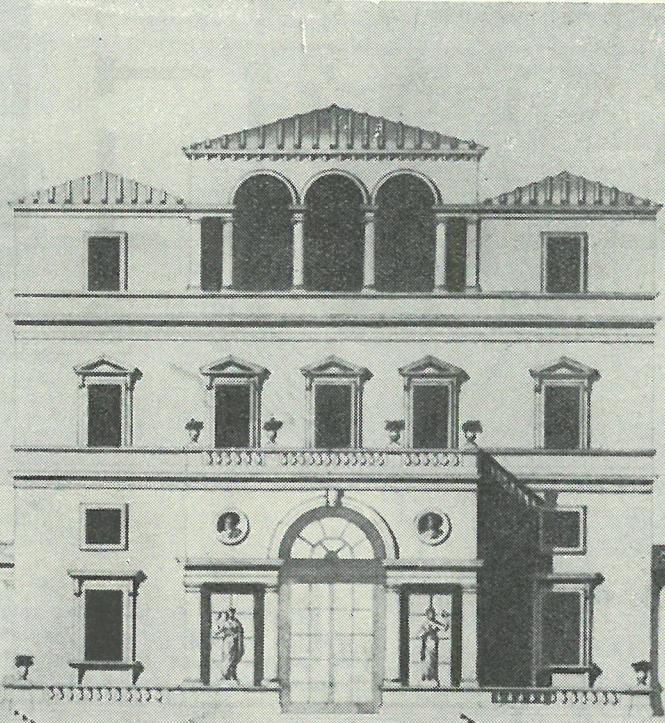
91

Knežev dvor na ostrvu Lopudu. Ostaci triforija sa lepim izgledom na pučinu.

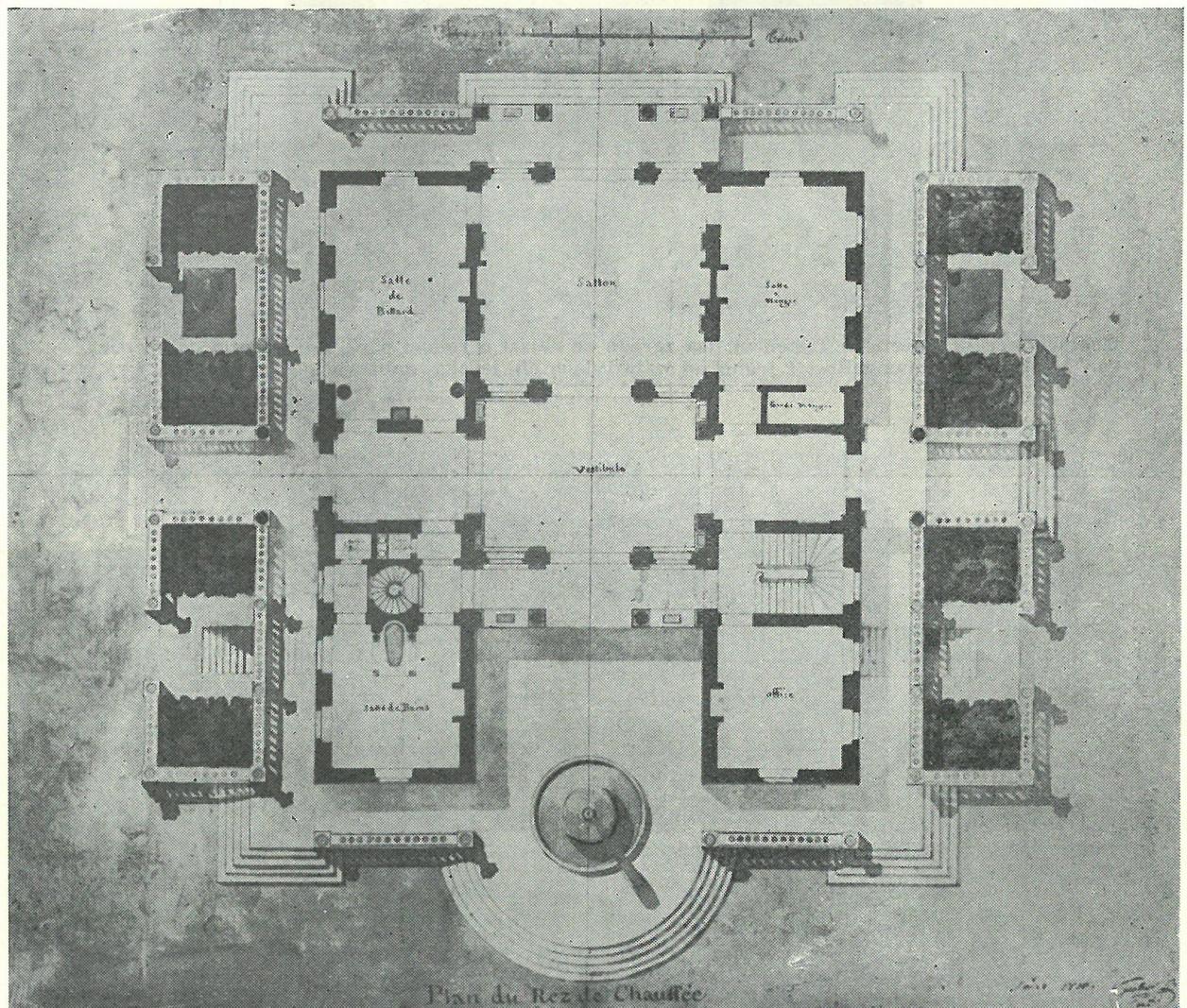
92

Dvorac Goce — Gučetić u Trstenom. Iza zgrade se nalazi ogroman park, koji je vrlo dobro očuvan i predstavlja znamenitost i jednu od najprivlačnijih tačaka dubrovačkog arhipelaga.

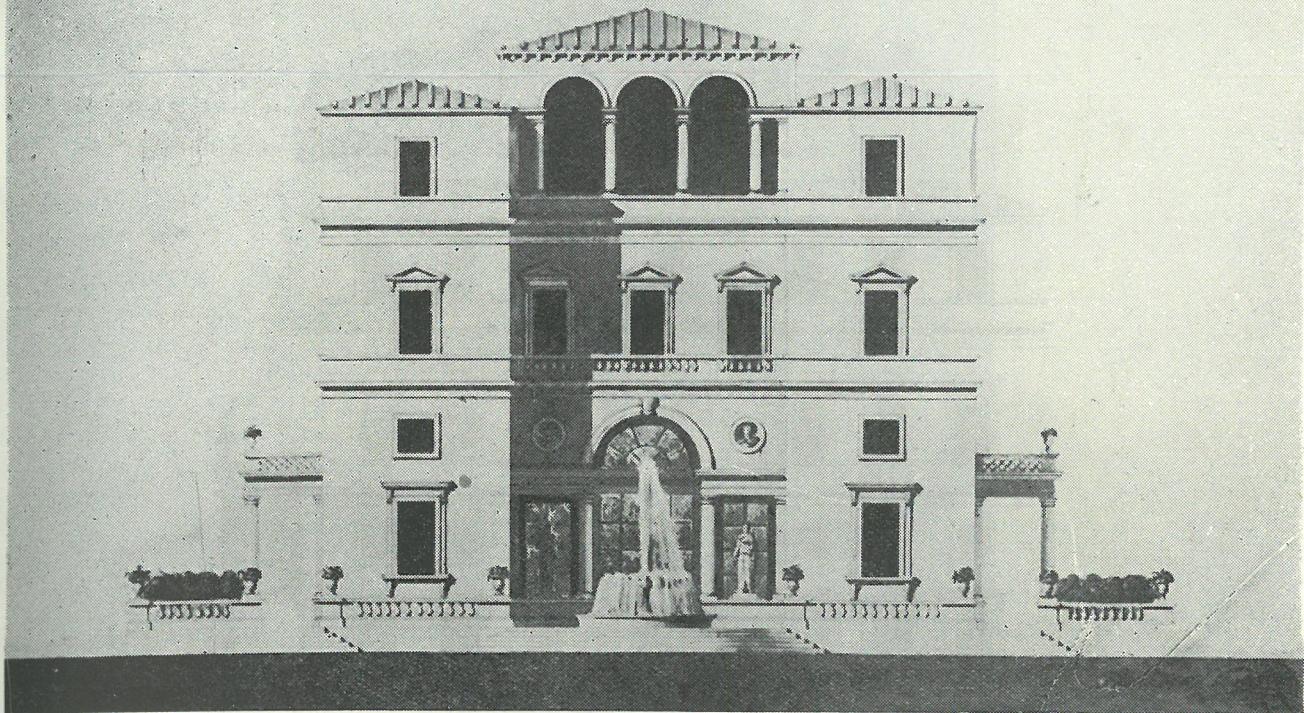

93

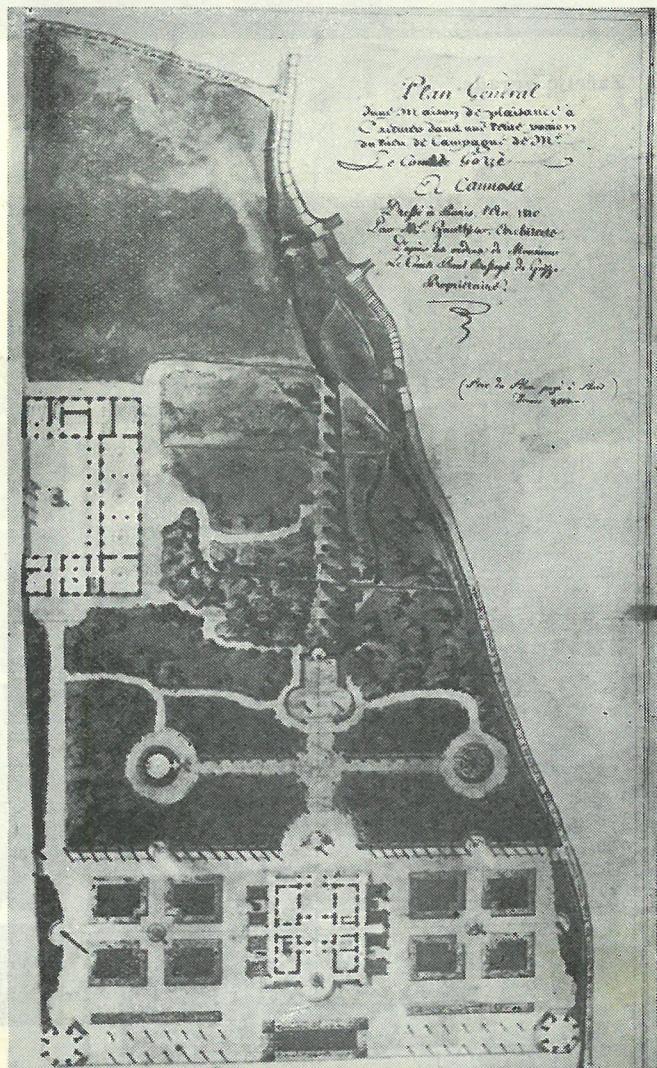
Projekt francuskog arhitekte Theophile Gautier-a za preuređenje imanja Goce — Gočetića u Trstenom. Projekt je ostao neostvaren zbog političkog preokreta na štetu Francuza i njihovih simpatizera u Dubrovniku na početku XIX veka. Glavno pročelje.

94 Osnova prizemlja.

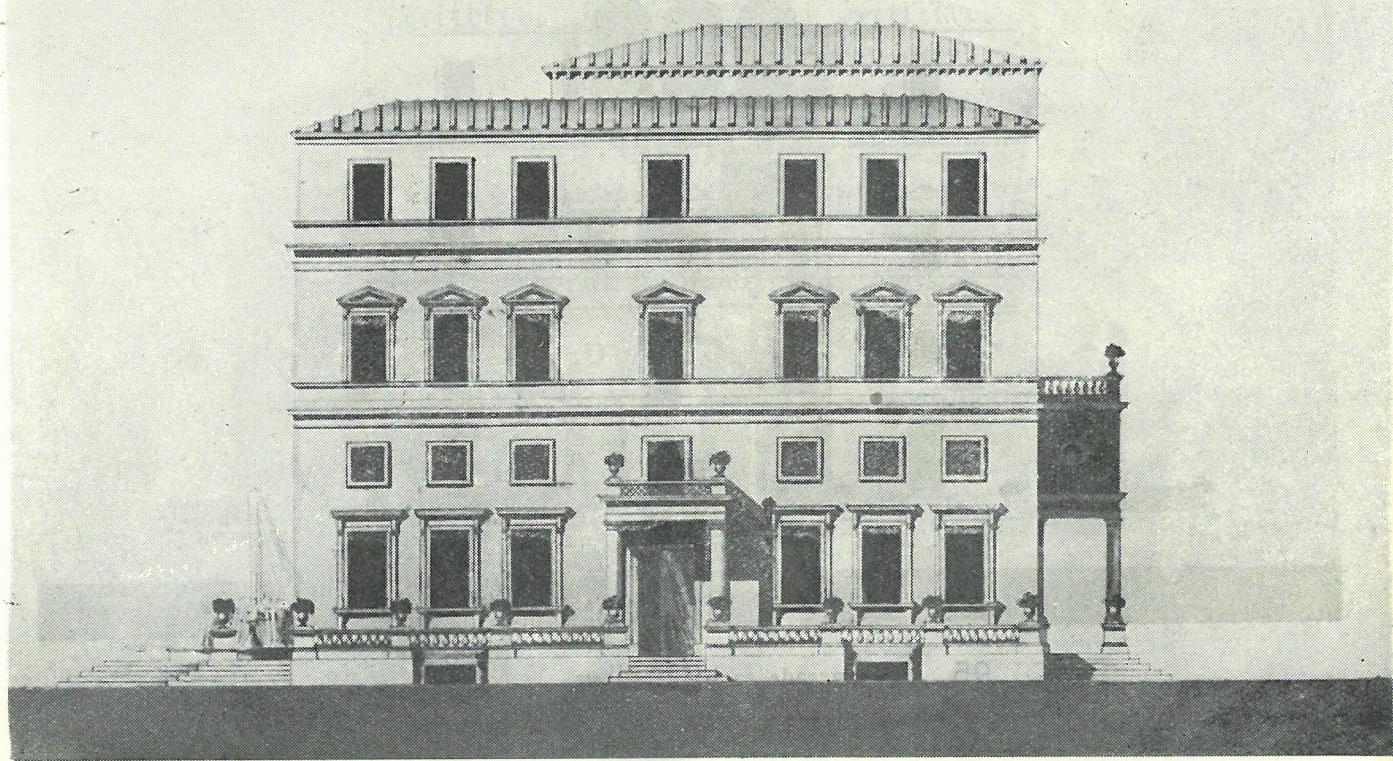

95 Izgled zgrade sa bočne strane.

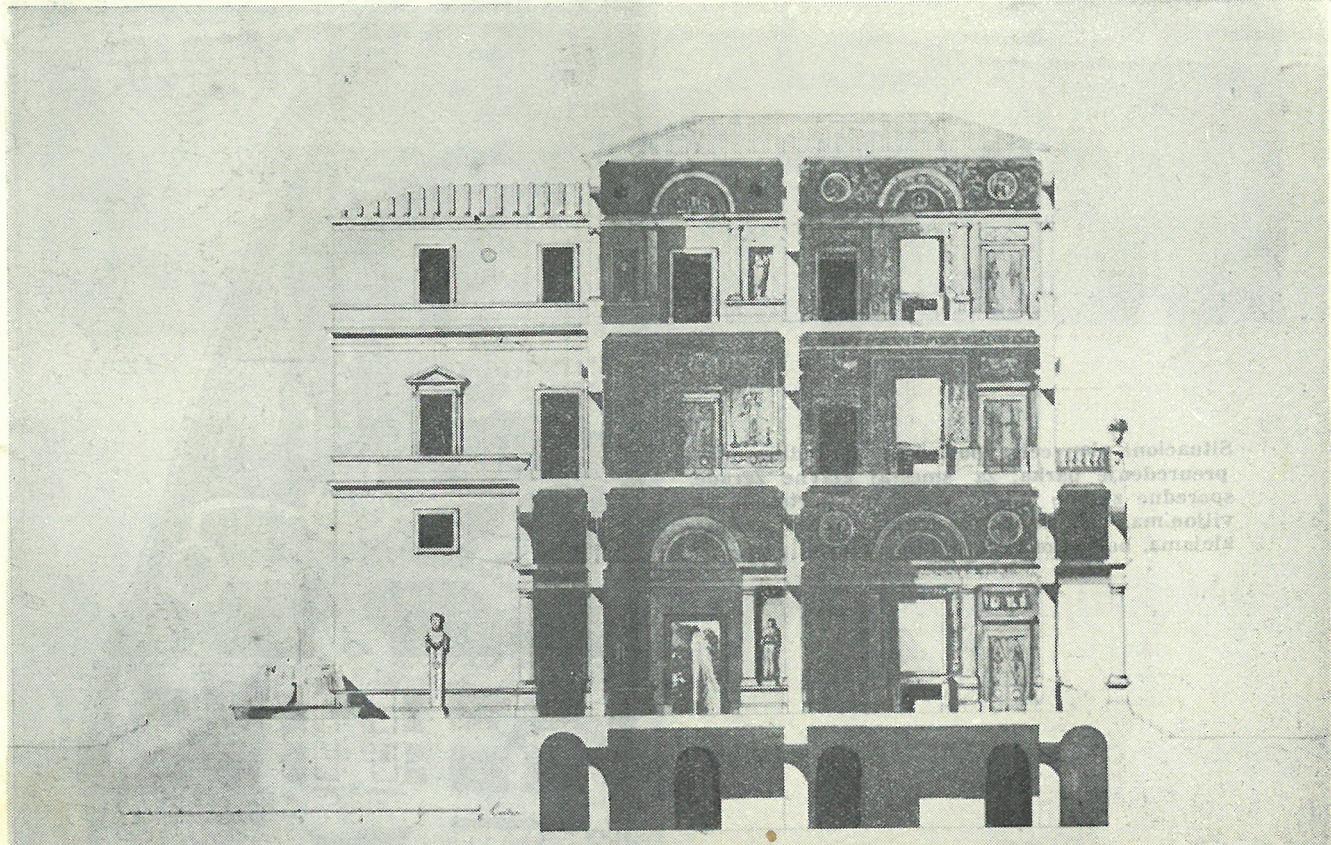
96

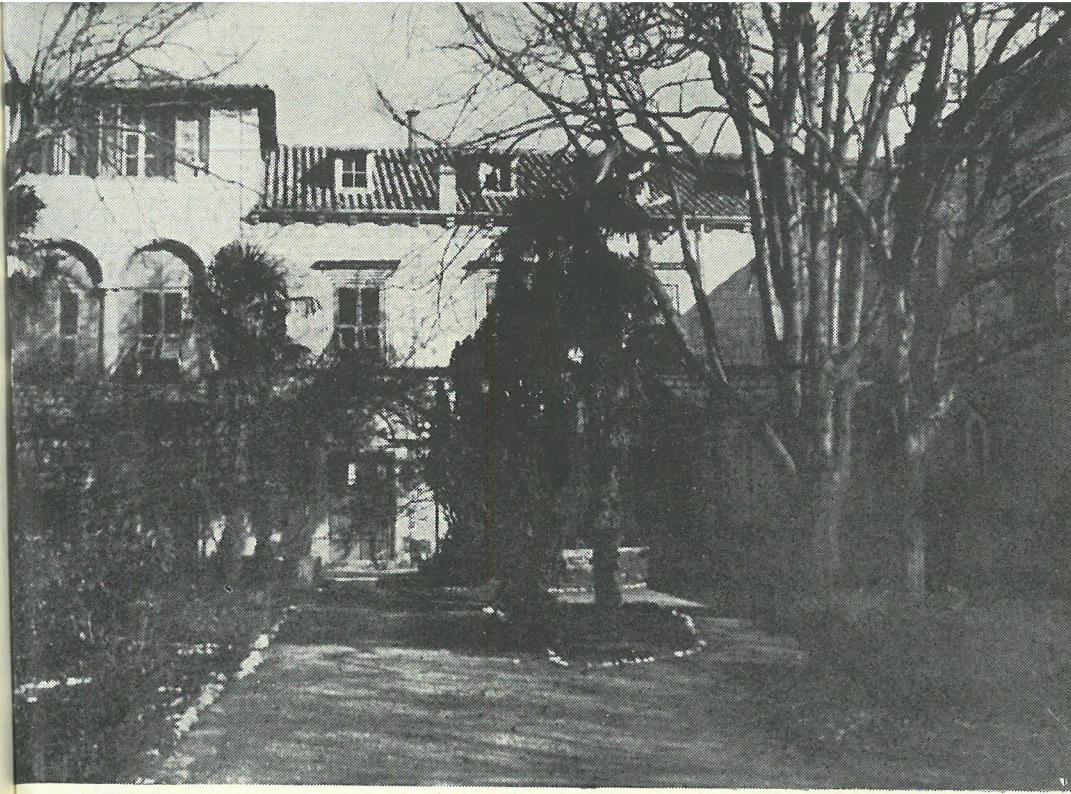
Situacioni plan celog područja sa predlogom za preuređenje parka, za smeštaj glavne zgrade, sporedne zgrade (gospodarske), sa parterom, pa viljonima, crkvicama, bazenima, akvarijumima, alejama, bosketima itd. u stilu ampira.

97 Začelje zgrade.

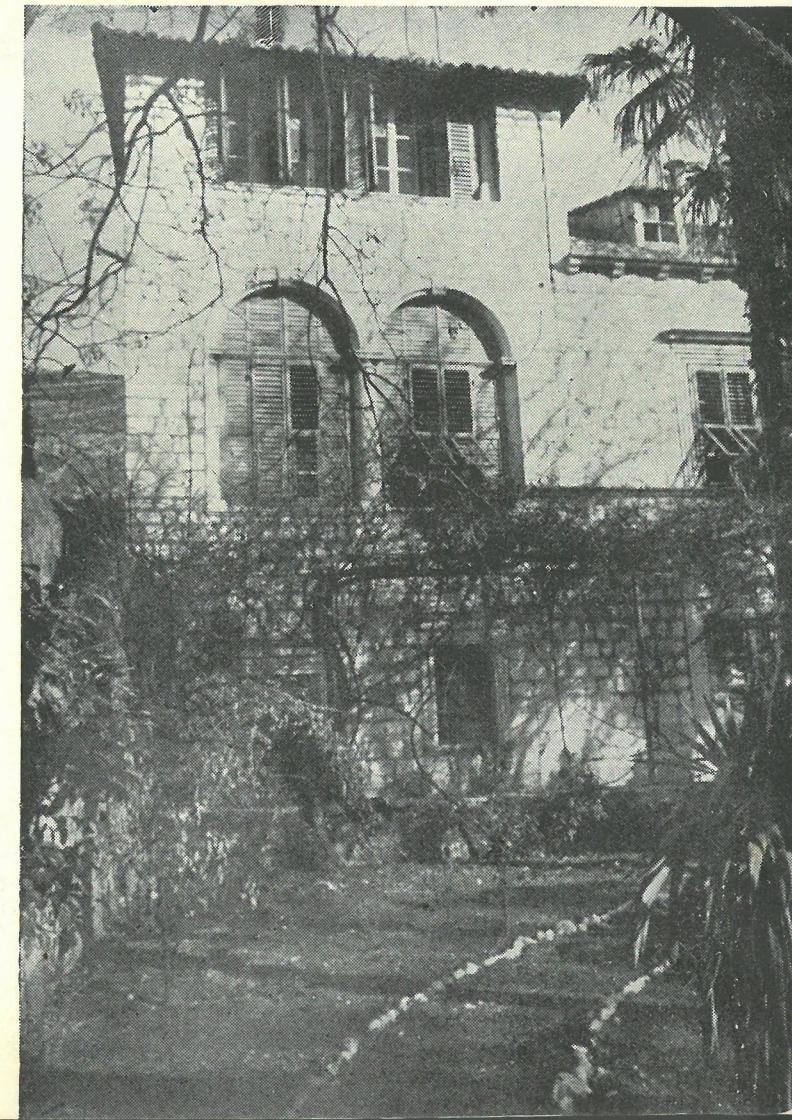
98 Presek.

99

Dvorac de Bona u Gružu. Pročelje glavne zgrade i deo partera. Na slici se razaznaju arhitektonski detalji lodijsa sa lukovima, kameni okviri prozora i vrata, glavni i parapetni venac. Slika odaje izvanredno jedinstvo arhitekture i vrta.

100

Dvorac de Bona u Gružu. Detalj glavne fasade sa uprošćenim arhitektonskim detaljima.

Fotografije su najvećim delom snimili saradnici Urbanističkog zavoda, manji deo
dobiven je od »Putnika«.

Klišei zgrade »Rupe« u Dubrovniku pozajmljeni su od časopisa »Tehnika«.

Izvodi putopisaca uzeti su iz knjige prof. Jorja Tadića »Promet putnika u Dubrovniku«.